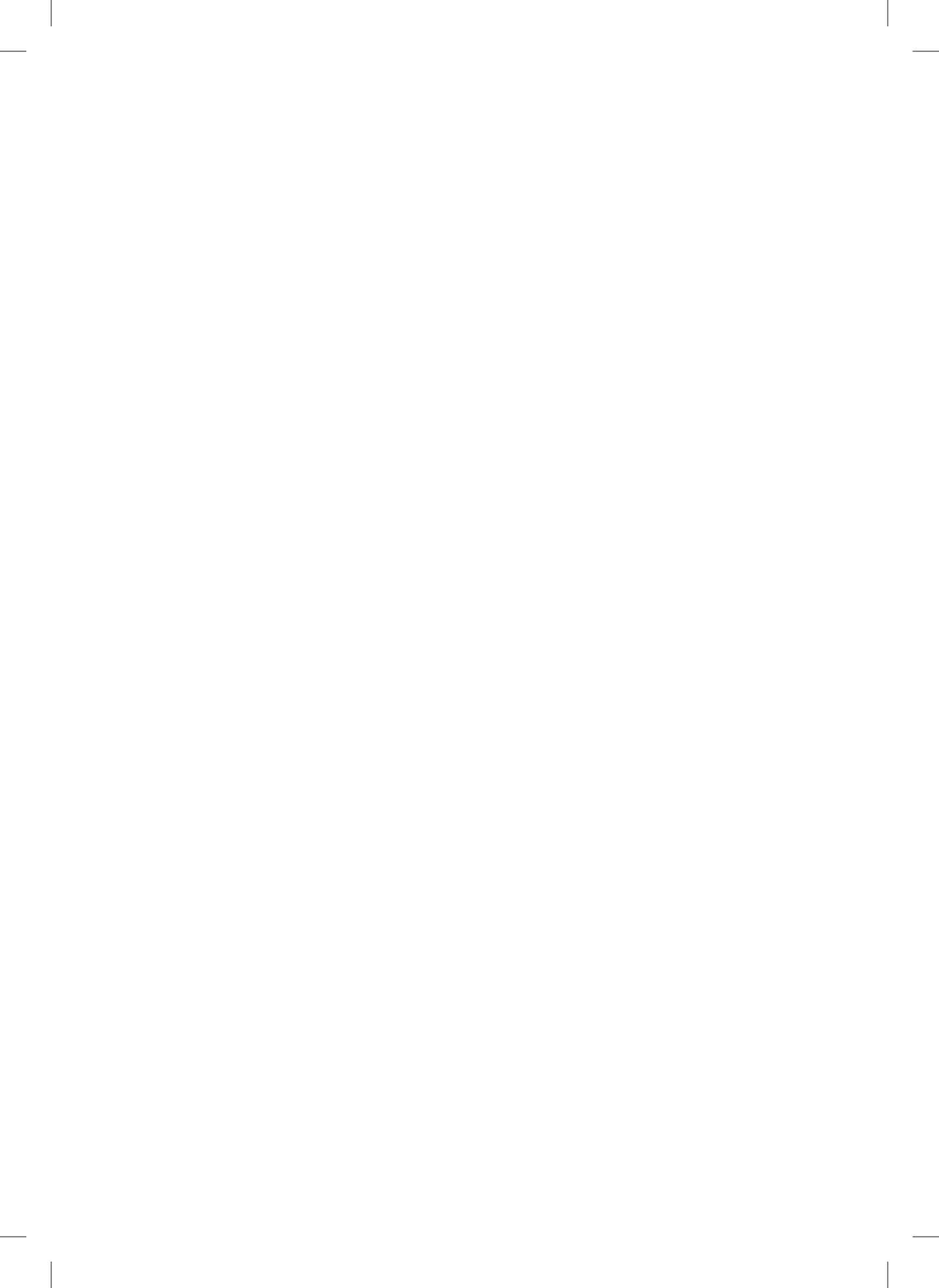

**Regionalne i lokalne
uwarunkowania rozwoju
gospodarki Polski**

Regionalne i lokalne uwarunkowania rozwoju gospodarki Polski

pod redakcją
Elżbiety Sobczak

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2020

Recenzent

Artur Myna

Redakcja wydawnicza

Joanna Świrska-Kortub

Redakcja techniczna

Agata Cieciora

Korekta

Barbara Łopusiewicz

Skład i łamanie

Beata Mazur

Projekt okładki

Beata Dębska

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

ISBN 978-83-7695-812-5

Druk i oprawa: TOTEM

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
1. Terytorialne zróżnicowanie nierówności społecznych w Polsce (<i>Aneta Mikula</i>).....	13
1.1. Istota i pojęcie nierówności społecznych	13
1.2. Metodyka badań	15
1.3. Zróżnicowanie ekonomicznych warunków życia w powiatach w Polsce.....	17
1.4. Podsumowanie.....	21
Literatura.....	21
2. Przestrzenne zróżnicowanie sytuacji ekonomicznej gospodarstw domo- wych a najnowsza emigracja Polaków (<i>Katarzyna Iwińska</i>)	23
2.1. Najnowsze emigracje Polaków – skala i przestrzenne zróżnicowa- nie wyjazdów.....	23
2.2. Wybrane wskaźniki oceny sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych w województwach Polski	27
2.3. Podsumowanie.....	32
Literatura.....	33
3. Ocena poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zachodniopomorskiego na tle pozostałych regionów Polski (<i>Elżbieta Ociepa-Kicińska</i>).....	35
3.1. Definicja i mierniki rozwoju społeczno-gospodarczego w re- gionie.....	35

3.2. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zachodniopomorskiego na tle regionów Polski	38
3.4. Podsumowanie.....	47
Literatura.....	48
4. Uwarunkowania rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich cennych przyrodniczo (na przykładzie gmin wiejskich Polski Wschodniej) (<i>Dariusz Zajac</i>).....	49
4.1. Problematyka badawcza w świetle literatury	49
4.2. Warunki przyrodnicze i demograficzne oraz sytuacja na rynku pracy	52
4.3. Infrastruktura techniczna oraz wykorzystanie funduszy z Unii Europejskiej	54
4.4. Pozarolnicza działalność gospodarcza	56
4.5. Podsumowanie.....	57
Literatura.....	58
5. Determinanty atrakcyjności turystycznej gmin województwa warmińsko-mazurskiego (<i>Natalia Świdyńska</i>)	60
5.1. Atrakcyjność turystyczna i jej wyznaczniki	60
5.2. Pomiar atrakcyjności turystycznej gmin	62
5.3. Elementy atrakcyjności turystycznej gmin województwa warmińsko-mazurskiego.....	65
5.4. Podsumowanie.....	66
Literatura.....	67
6. Ocena efektywności inwestycji infrastrukturalnych gmin powiatu olsztyńskiego z wykorzystaniem metody DEA (<i>Waldemar Kozłowski</i>)....	68
6.1. Istota inwestycji infrastrukturalnych	68
6.2. Istota i metody pomiaru efektywności inwestycji infrastrukturalnych	69
6.3. Metoda DEA w ocenie efektywności inwestycji infrastrukturalnych	71
6.4. Analiza efektywności inwestycji infrastrukturalnych w badanych gminach	72
6.5. Podsumowanie.....	74
Literatura.....	74
7. Partnerstwo na rzecz procesów innowacyjnych w regionach Polski (<i>Dariusz Głuszczyk, Andrzej Raszkowski</i>).....	76
7.1. Partnerstwo na rzecz działalności innowacyjnej.....	76
7.2. Intensywność relacji partnerskich na rzecz innowacji	78

7.3. Kluczowi partnerzy w procesach innowacyjnych	82
7.4. Podsumowanie.....	87
Literatura.....	87
8. Analiza i ocena potencjału rozwojowego podmiotów w wybranych klastrach świętokrzyskich (<i>Agnieszka Predygier</i>)	89
8.1. Scenariusze rozwoju grom w warunkach lokalizacji podmiotów ..	89
8.2. Analiza Świętokrzysko-Podkarpackiego Klastra „Innowator”	92
8.3. Analiza Grona Targowego „Kielce”	94
8.4. Szanse wzrostu konkurencyjności podmiotów w organizacyjnej koncepcji tworzenia grom	96
8.5. Podsumowanie.....	98
Literatura.....	99
9. Dopasowanie oferty dydaktycznej publicznej uczelni zawodowej do potrzeb lokalnego rynku pracy (<i>Mariusz Pyra</i>).....	101
9.1. Sektor państwowego wyższego szkolnictwa zawodowego w Polsce	101
9.2. Publiczne uczelnie zawodowe w województwie lubelskim.....	102
9.3. Stopień dopasowania oferty dydaktycznej do potrzeb lokalnego i regionalnego rynku pracy.....	104
9.4. Analiza sytuacji zawodowej absolwentów	106
9.5. Podsumowanie.....	108
Literatura.....	109
10. Polski Program Rozwoju Elektromobilności – realizacja i wpływ na rozwój elektromobilności w Polsce (<i>Paulina Pilichowska</i>).....	111
10.1. Koncepcja elektromobilności w dokumentach strategicznych i regulacjach prawnych Unii Europejskiej i Polski	111
10.2. Ocena rozwoju elektromobilności w Polsce.....	113
10.3. Podsumowanie.....	117
Literatura.....	117
Podsumowanie	120
Summary	122

WSTĘP

Szanowni Państwo,

oddaję w Państwa ręce wieloautorską monografię pt. *Regionalne i lokalne uwarunkowania rozwoju gospodarki Polski*, stanowiącą kontynuację dyskusji zainicjowanej podczas Konferencji naukowej „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju gospodarki w teorii i praktyce”, zorganizowanej z okazji jubileuszu pięćdziesięciolecia Wydziału Ekonomii, Zarządzania i Turystyki w Jeleniej Górze Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Konferencja odbyła się w Karpaczu w dniach 4-6 września 2019 r. Jej interdyscyplinarny zakres tematyczny obejmował m.in. szeroko pojęte problemy jakości życia i rozwoju, gospodarki lokalnej i regionalnej, gospodarki turystycznej, finansów przedsiębiorstw i rachunkowości, finansów publicznych, ekonomii, polityki ekonomicznej w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym, a także zagadnienia dotyczące zarządzania i logistyki. Do prac nad przygotowaniem niniejszej publikacji zostali zaproszeni uczestnicy konferencji, którzy podjęli temat uwarunkowań rozwoju gospodarki Polski w układzie krajowym, regionalnym i lokalnym.

Impulsem do powstania niniejszej monografii było przekonanie, że uwarunkowania rozwoju gospodarki Polski w różnych układach terytorialnych, mimo iż stanowią przedmiot wielu opracowań naukowych jako dotyczące zagadnień szczególnie istotnych dla implementowania rozwiązań w obszarze polityki społeczno-gospodarczej oraz kreowania nowych trendów rozwojowych, nadal wydają się godne podejmowania kolejnych badań naukowych.

Celem monografii jest przedstawienie wyników badań i analiz dotyczących przestrzennego zróżnicowania uwarunkowań i determinant rozwoju regionalnego i lokalnego Polski.

Prezentowana książka zawiera dziesięć rozdziałów. W pierwszym, zatytułowanym *Terytorialne zróżnicowanie nierówności społecznych w Polsce*, Aneta Mięka podjęła próbę przedstawienia terytorialnego zróżnicowania nierówności społecznych w Polsce. Analizie poddano nierówności ekonomiczne występujące w powiatach Polski. Do oceny poziomu zróżnicowania nierówności ekonomicznych autorka zastosowała metodę wielowymiarowej analizy statystycznej opartą na zmiennej syntetycznej wyznaczonej metodą sum standaryzowanych.

Katarzyna Iwińska, autorka drugiego rozdziału monografii zatytułowanego *Przestrzenne zróżnicowanie sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych a najnowsza emigracja Polaków*, postawiła sobie za cel ocenę skali i przestrzennego zróżnicowania strumieni emigracyjnych Polaków w przekroju województw. Poszukując źródeł decyzji emigracyjnych Polaków, analizie i ocenie poddała sytuację ekonomiczną gospodarstw domowych w województwach Polski, wykorzystując takie wskaźniki, jak: przeciętne miesięczne dochody i wydatki na jedną osobę, wyposażenie gospodarstw domowych w przedmioty trwałego użytku, udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe czy wskaźniki ubóstwa.

Elżbieta Ociepa-Kicińska, autorka trzeciego rozdziału monografii – *Ocena poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zachodniopomorskiego na tle pozostałych regionów Polski* – podjęła próbę konfrontacji oceny aktualnego stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zachodniopomorskiego na podstawie badania własnego przeprowadzonego na podstawie danych zaczerpniętych z Banku Danych Lokalnych z oceną poziomu dobrobytu regionalnego dokonaną przez OECD w ramach projektu *OECD Regional Well-Being: A Closer Measure of Life*.

W czwartym rozdziale, zatytułowanym *Uwarunkowania rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich cennych przyrodniczo (na przykładzie gmin wiejskich Polski Wschodniej)*, opracowanym przez Dariusza Zajacę, dokonano identyfikacji i oceny uwarunkowań rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w gminach wiejskich Polski Wschodniej z uwzględnieniem cech środowiska przyrodniczego. Zakres przestrzenny badań objął wszystkie gminy wiejskie pięciu województw Polski Wschodniej: lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie.

Natalia Świdzińska, autorka rozdziału zatytułowanego *Determinanty atrakcyjności turystycznej gmin województwa warmińsko-mazurskiego* przeprowadziła badania mające na celu ustalenie, który z elementów atrakcyjności turystycznej gminy: walory turystyczne czy infrastruktura turystyczna, w wyższym stopniu wpływa na jej poziom. Jako narzędzie badawcze autorka zastosowała metodę wzorca rozwoju Z. Hellwiga – jedną z klasycznych metod porządkowania liniowego.

W rozdziale szóstym – *Ocena efektywności inwestycji infrastrukturalnych gmin powiatu olsztyńskiego z wykorzystaniem metody DEA* – Waldemar Kozłowski przeanalizował badania odnoszące się do oceny inwestycji infrastrukturalnych 12 gmin powiatu olsztyńskiego w obszarze technicznym, tj.: energetyki, transportu drogowego, komunalnego budownictwa mieszkaniowego, wodociągów i kanalizacji oraz

gospodarki odpadami. Ocena efektywności inwestycji infrastrukturalnych na podstawie metody DEA (*Data Envelopment Analysis*) umożliwiła wycenę korzyści ekonomiczno-społecznych, a także klasyfikację badanych gmin ze względu na efektywność wydatków inwestycyjnych.

Dariusz Głuszczyk i Andrzej Raszkowski, autorzy rozdziału siódmego, zatytułowanego *Partnerstwo na rzecz procesów innowacyjnych w regionach Polski*, podkreślając kluczowe znaczenie współpracy i inicjatywy klastrowej przedsiębiorstw na rzecz innowacji, podjęli próbę oceny intensywności partnerstwa na rzecz działalności innowacyjnej przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych w przekroju województw Polski oraz identyfikacji kluczowych partnerów w procesach innowacyjnych.

W kolejnym rozdziale – *Analiza i ocena potencjału rozwojowego podmiotów w wybranych klastrach świętokrzyskich* – Agnieszka Predygiier omówiła funkcjonowanie dwóch klastrów w regionie świętokrzyskim: Świętokrzysko-Podkarpackiego Klastra Budowlanego „Innowator” i Grona Targowego „Kielce”, zbadała ich szanse rozwojowe i podjęła się wyznaczenia ich ewentualnej strategii i kierunków rozwoju.

Mariusz Pyra w dziewiątym rozdziale monografii – *Dopasowanie oferty dydaktycznej publicznej uczelni zawodowej do potrzeb lokalnego rynku pracy* – przedstawił wyniki badań, których celem była ocena dostosowania oferty dydaktycznej publicznych szkół zawodowych z województwa lubelskiego do potrzeb i oczekiwań lokalnego rynku pracy. Autor scharakteryzował uczelnie oraz przeanalizował ich ofertę dydaktyczną w kontekście inteligentnych specjalizacji regionu, pożądaných zawodów, a także sytuacji zawodowej ich absolwentów.

Rozdział zamykający niniejszą monografię – *Polski Program Rozwoju Elektromobilności – realizacja i wpływ na rozwój elektromobilności w Polsce* – autorstwa Pauliny Pilichowskiej poświęcono elektromobilności jako jednemu z elementów zrównoważonego transportu oraz głównym założeniom programu „Energia dla Przyszłości”. Autorka podjęła próbę ich oceny na podstawie danych uzyskanych z Europejskiego Obserwatorium Paliw Alternatywnych, Informacji Prasowej Polskiego Stowarzyszenia Przemysłu Motoryzacyjnego oraz prognoz Ministerstwa Energii dotyczących łącznej liczby pojazdów elektrycznych i nowej rejestracji tego typu pojazdów w Polsce.

Autorzy wszystkich rozdziałów przedstawili wyniki własnych badań naukowych z uwzględnieniem złożoności i wielowymiarowości uwarunkowań rozwoju gospodarki Polski w ujęciu krajowym, regionalnym lub lokalnym, stosując zróżnicowane metody analizy opisowej i statystycznej. Dziękując im za udział w przygotowaniu monografii, zapraszam Czytelników do zapoznania się z treścią publikacji. Mam nadzieję, że zarówno obszar prezentowanych dociekań naukowych, jak i przedstawione wyniki prac badawczych będą się cieszyć zainteresowaniem.

Elżbieta Sobczak

1

TERYTORIALNE ZRÓŻNICOWANIE NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNYCH W POLSCE

Aneta Mikula*

1.1. Istota i pojęcie nierówności społecznych

Procesy rozwoju społeczno-gospodarczego przebiegają nierównomiernie w czasie i przestrzeni. Współcześnie polityka gospodarcza ma służyć zmniejszaniu nadmiernych różnic rozwojowych. Zwiększanie spójności społeczno-ekonomicznej jest podstawowym celem polityki regionalnej Unii Europejskiej. Spójność ta oznacza dążenie do konwergencji gospodarczej, społecznej i terytorialnej między regionami UE. Aspekt spójności gospodarczej był przedmiotem wielu badań, również w Polsce. Aspekt społeczny znacznie rzadziej pojawia się w literaturze przedmiotu. Nierówności społeczne stanowią jedną z najważniejszych przeszkód w tworzeniu spójnego społecznie państwa.

W debacie ekonomistów i publicystów coraz częściej pojawia się problem nierówności – podejmuje się próbę zidentyfikowania przyczyn, skutków społeczno-gospodarczych oraz określenia zależności między nierównym podziałem dóbr a wzrostem gospodarczym. Ekonomiści głównego nurtu zazwyczaj podkreślają, że istnienie nierówności dochodowych sprzyja rozwojowi przedsiębiorczości i pobudza do działania, a podatki nakładane na bogatych oraz pomoc biednym mogą zaszkodzić wzrostowi gospodarczemu (Wade, 2015). Pogląd ten nie jest dominujący (Malinowski, 2016). Silnie rozwinięty kontekst społeczny coraz częściej zastępuje skupienie uwagi na wzroście gospodarczym, podziale i efektywności (Czempas, 2017). Obecnie MFW oraz Bank Światowy kwestionują efektywność zasad przyjętych w tzw. konsensusie waszyngtońskim i pokazują, że odchodzenie od reguł neoliberalnych zwiększa szanse rozwojowe (Mączyńska, 2016). Putnam (2000) dowodzi, że nierówności negatywnie wpływają na troskę o preferencje innych i zmniejsza-

---

* Szkoła Głowa Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Instytut Ekonomii i Finansów,
ORCID: 0000-0001-7129-6898.

ją spójność społeczną. Równy podział dochodów zwiększa poziom zaufania, a to z kolei zwiększa inwestycje i wzrost gospodarczy (Woźniak, 2014). Jak zauważa Zwiech (2013, s. 90), podstawowe pytanie dotyczące nierówności „sprowadza się nie do tego, czy nierówności ekonomiczne (dochodowe) powinny istnieć, ale raczej do tego, w jakim stopniu możemy je tolerować”.

Nierówności społeczne dotyczą sytuacji, w której występuje nierówny dostęp do pewnych cenionych społecznie dóbr (Podemski, 2009). Ważnym pytaniem odnoszącym się do tej definicji jest pytanie o to, jaki zakres dóbr należy rozważać. Nierówności społeczne mogą odnosić się do wielu aspektów życia: od dochodów i poziomu konsumpcji poprzez dostęp do informacji i pozycję w społecznym podziale pracy po możliwości korzystania z dóbr kultury, warunki rozwijania i spożytkowania osobistych uzdolnień, możliwości udziału w życiu publicznym i osiąganie prestiżu społecznego (Pliszka, 2005). Wójcik-Żołądek (2013) wyróżnia następujące wymiary nierówności: ekonomiczny, obejmujący: dochód, zatrudnienie, własność, warunki bytowe; społeczny, dotyczący wykształcenia, prestiżu, stylu życia, uczestnictwa w kulturze, kapitału społecznego, oraz polityczny, odnoszący się do różnic w udziale we władzy i w zaangażowaniu obywatelskim. Nierówności społeczne mogą zatem dotyczyć wielu sfer życia, jednak najczęściej odnosi się je do zróżnicowania dochodów (Domański, 2007). Dochody w dużym stopniu warunkują dostęp do innych pożądaných dóbr i wartości, między innymi: dostęp do służby zdrowia, zapewnienie dzieciom odpowiedniego wykształcenia, uczestnictwo w kulturze, dostęp do Internetu oraz dostęp do władzy (Podemski, 2009).

Występowanie nierówności społecznych można rozważać na poziomie międzynarodowym, dokonując porównań między krajami. W opracowaniu skutecznych programów ograniczania tych problemów ważna jest analiza prowadzona na poziomie regionalnym i lokalnym. Jest ona jednak znacznie utrudniona ze względu na ograniczony dostęp do danych na poziomie lokalnym.

Kwestię nierówności ekonomicznych można odnieść nie tylko do gospodarstw domowych, lecz również do jednostek samorządu terytorialnego (JST). Problematyka zróżnicowania sytuacji związanej z warunkami ekonomicznymi JST wpisuje się w zagadnienie nierówności społecznych. Zróżnicowanie nierówności społecznych regionów wynika z nierównego dostępu do podstawowych zasobów (zasoby naturalne, zasoby pracy, zasoby kapitałowe). Zróżnicowana dynamika przestrzenna procesów społeczno-gospodarczych jest przedmiotem badań wielu teorii rozwoju regionalnego, które szukają przyczyn tego zróżnicowania. Dominują dwie grupy teorii: pierwsza bazuje na założeniach neoliberalnych, druga nawiązuje do doktryny Johna Keynesa i interwencjonizmu państwowego (Grosse, 2002). Przyczyny zróżnicowania ekonomicznych warunków życia ludności nie są przedmiotem tego opracowania.

Cele badania stanowiły przedstawienie terytorialnego zróżnicowania nierówności społecznych w Polsce oraz identyfikacja obszarów o najgorszych ekonomicznych warunkach życia. Pod uwagę wzięto nierówności ekonomiczne, a badanie przeprowadzono na poziomie powiatów.

1.2. Metodyka badań

W celu określenia nierówności ekonomicznych w powiatach w Polsce zastosowano analizę wielowymiarową. W badaniu posłużono się zmienną syntetyczną wyznaczoną metodą sum standaryzowanych. Użycie miary syntetycznej pozwala na ocenę badanego zjawiska za pomocą jednej wartości, a także uporządkowanie badanych powiatów. Do badań empirycznych wykorzystano informacje pochodzące z Banku Danych Lokalnych GUS za rok 2017.

W pierwszym etapie doboru zmiennych do budowy wskaźnika posłużono się kryterium merytorycznym i oparto się na studiach literatury związanej z rozwojem regionalnym oraz analizą problemów społecznych i spójności społecznej w jednostkach terytorialnych (Rosner i Stanny, 2007; Strahl, 2006; Zeliaś, 2000). Następnie skupiono się na wyborze wskaźników, który ograniczony był dostępnością danych na poziomie powiatów. Zestaw potencjalnych zmiennych przedstawia tabela 1.1. Wybrane zmienne mają charakter statyczny i pozwalają na szeregowanie jednostek terytorialnych w danym okresie. Zmienne powinny spełniać kryteria formalno-statystyczne. Biorąc pod uwagę kryterium formalne doboru zmiennych, do budowy wskaźnika przyjęto zmienne diagnostyczne o charakterze mierzalnym, dostępne i kompletne.

Tabela 1.1. Potencjalne zmienne diagnostyczne w pomiarze nierówności ekonomicznych w powiatach w Polsce

Wymiary nierówności ekonomicznych	Zmienne diagnostyczne
Dochody	dochody własne budżetów powiatów i miast na prawach powiatów na 1 mieszkańca (zł)
	przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (zł)
	udział osób korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem (%)
Warunki mieszkaniowe	przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania (m ² na 1 osobę)
	odsetek osób korzystających z wodociągów
	odsetek osób korzystających z kanalizacji

Źródło: opracowanie własne.

Wstępna analiza statystyczna danych empirycznych obejmowała eliminację zmiennych quasi-stałych. W tym celu dla każdej i -tej zmiennej obliczono współczynnik zmienności. Jest on względną miarą rozproszenia i oblicza się go według wzoru:

$$V_i = \frac{s_i}{x_i}$$

gdzie: V_i – współczynnik zmienności dla i -tej zmiennej, s_i – odchylenie standardowe dla i -tej zmiennej, wyznaczone według wzoru:

$$s_i = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x}_i)^2},$$

$\bar{x}_i$ – średnia arytmetyczna i -tej zmiennej.

Ze zbioru zmiennych eliminuje się cechy spełniające nierówność $|V_i| \leq V^*$, gdzie V^* oznacza wartość krytyczną współczynnika zmienności. Jako wartość krytyczną przyjęto $V^* = 0,10$. Następnie zbadano siłę związku między zmiennymi. W tym celu wykorzystano współczynnik korelacji liniowej Pearsona, który służy do badania siły związku między zmiennymi wyrażonymi w wartościach nominalnych i przyjmuje następującą postać:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}},$$

gdzie: r_{xy} – współczynnik korelacji liniowej Pearsona, x, y – mierzalne cechy statystyczne, $x = (1, 2, \dots, n)$, $y = (1, 2, \dots, n)$, $\bar{x}, \bar{y}$ – średnia arytmetyczna odpowiednio cechy x i y . Współczynnik korelacji liniowej Pearsona przyjmuje wartości $\langle -1; 1 \rangle$, przy czym: $r_{xy} = 0$ oznacza brak liniowej zależności między cechami, $r_{xy} = -1$ oznacza dokładną ujemną zależność między cechami. Cechy wykazujące silną współzależność nie są uwzględniane w dalszych badaniach.

W rezultacie przeprowadzonych analiz syntetyczny wskaźnik nierówności ekonomicznych obliczono, stosując następujące zmienne diagnostyczne:

- x_1 – dochody budżetów powiatów ogółem na 1 mieszkańca w zł (S),
- x_2 – przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w zł (S),
- x_3 – udział osób korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem w % (D),
- x_4 – przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania w m² na 1 osobę (S),
- x_5 – odsetek osób korzystających z wodociągów (S),
- x_6 – odsetek osób korzystających z kanalizacji (S),

W celu budowy syntetycznego wskaźnika w kolejnym etapie dokonano normalizacji zmiennych jednocechowych przez ich unitaryzację zerowaną, z wykorzystaniem wzoru:

- dla stymulant (S):

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \min_i x_{ij}}{\max_i x_{ij} - \min_i x_{ij}},$$

- dla destymulant (D):

$$z_{ij} = \frac{\max_i x_{ij} - x_{ij}}{\max_i x_{ij} - \min_i x_{ij}},$$

gdzie: z_{ij} jest zestandaryzowaną wartością x_{ij} , a x_{ij} oznacza wartość j -tej cechy dla i -tego obiektu, $\min_i x_{ij}$ to wartość minimalna j -tej cechy, a $\max_i x_{ij}$ to wartość maksymalna.

Obliczenia wskaźnika syntetycznego dokonano na podstawie wzoru:

$$Q_i = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^p z_{ij},$$

gdzie Q_i to wartość syntetyczna dla i -tego obiektu, a m to liczba cech.

Na podstawie uzyskanych wartości syntetycznego wskaźnika przeprowadzono klasyfikację powiatów ze względu na jednorodne grupy z punktu widzenia osiągniętego poziomu wskaźnika. Uzyskane wartości miary syntetycznej podzielono na pięć przedziałów klasowych, do których przypisano poszczególne powiaty według wzoru:

- Klasa 1: $z_i = [\max_i Q_i; \max_i Q_i - h)$.
- Klasa 2: $z_i = [\max_i Q_i - h; \max_i Q_i - 2h)$.
- Klasa 3: $z_i = [\max_i Q_i - 2h; \max_i Q_i - 3h)$.
- Klasa 4: $z_i = [\max_i Q_i - 3h; \max_i Q_i - 4h)$.
- Klasa 5: $z_i = [\max_i Q_i - 4h; \min_i Q_i]$.

Rozpiętość przedziałów klasowych ustalono na podstawie stałej h wyznaczonej według wzoru:

$$h = \frac{\max_i Q_i - \min_i Q_i}{5}.$$

Syntetyczny miernik nie odzwierciedla potencjału ekonomicznego czy społecznego powiatów ani też zamożności ich mieszkańców, wskazuje jedynie na przeciętny poziom warunków ekonomicznych ludności.

1.3. Zróżnicowanie ekonomicznych warunków życia w powiatach w Polsce

Polska składa się z 314 powiatów i 66 miast na prawach powiatu. Wartość współczynnika zmienności analizowanych cech wahała się od 11% do 135%. Największym zróżnicowaniem charakteryzowały się dochody własne powiatów i miast na prawach powiatów na 1 mieszkańca, przy czym różnica między najwyższą a najniższą wartością zmiennej była 38-krotna (najwyższa – powiat m. st. Warszawy, najniższa – powiat dąbrowski). Dość dużą zmiennością charakteryzował się również wskaźnik odsetka osób korzystających z pomocy społecznej, którego wartość wyniosła od 1,7% w powiecie m. Wrocław do 18,8% w powiecie lipnowskim w województwie kujawsko-pomorskim. Relatywnie niską zmienność zaobserwowano dla przeciętnego miesięcznego wynagrodzeniu brutto, największa wartość – 7515,99 zł

– występowała w powiecie lubińskim (województwo dolnośląskie), natomiast prawie o 2/3 mniejsza – w powiecie kępińskim (województwo wielkopolskie) (tabela 1.2). Wartość tego wskaźnika nie obrazuje w pełni zróżnicowania wynagrodzeń w Polsce, ponieważ zgodnie z metodyką nie obejmuje on podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób. Najmniejszą zmiennością pośród analizowanych wskaźników charakteryzowała się powierzchnia użytkowa mieszkań *per capita*, przy czym wartość najwyższa (42 m²) była prawie dwukrotnie wyższa niż wartość minimalna. Miasta na prawach powiatu charakteryzowały się przeciętnie mniejszą powierzchnią użytkową mieszkań niż pozostałe powiaty. Wskaźnik ten ma pewne ograniczenia, nie bierze bowiem pod uwagę stanu technicznego mieszkań. Wartość średniej arytmetycznej była dużo większa od mediany w przypadku zmiennej x_1 . Oznacza to, że grupa powiatów osiągających dochody własne poniżej średniej jest dużo większa od tej, w której dochody własne *per capita* są wyższe od średniej. Potwierdza to analiza wartości minimalnych i maksymalnych. Minimalny dochód własny budżetów *per capita* stanowił nieco ponad 21% średniej, natomiast wartość maksymalna była od niej ośmiokrotnie wyższa. W przypadku średnich wynagrodzeń różnica między średnią arytmetyczną a medianą nie była tak znaczna.

Tabela 1.2. Charakterystyka zmiennych oceny warunków ekonomicznych w powiatach w Polsce w 2017 r.

Zmienna	Średnia	Mediana	Min.	Maks.	Odchylenie standardowe	Współczynnik zmienności (%)
x_1 – dochody własne budżetów powiatów i miast na prawach powiatów na 1 mieszkańca (zł)	826,78	352,33	173,96	6617,70	1118,17	135,24
x_2 – przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (zł)	3874,45	3747,29	2960,24	7515,99	517,58	13,36
x_3 – udział osób korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem (%)	6,71	6,40	1,70	18,80	2,78	41,33
x_4 – przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania (m ² na 1 osobę)	27,31	26,90	22,20	42,00	2,94	10,76
x_5 – odsetek osób korzystających z wodociągów	91,25	94,70	22,60	100,00	10,22	11,20
x_6 – odsetek osób korzystających z kanalizacji	64,23	65,10	11,60	100,00	19,33	30,10

Źródło: obliczenia własne na podstawie (Bank Danych Lokalnych GUS [BDL GUS], 2017).

Dochody własne budżetów powiatów w przeliczeniu na jednego mieszkańca w znacznym stopniu różniły się między powiatami ziemskimi a miastami na prawach powiatu. W 2017 r. najniższa wartość dochodu w powiecie wynosiła 173,96 zł, natomiast w mieście na prawach powiatu (w Chełmie w województwie lubelskim) – ponad dziesięciokrotnie więcej, tj. 1895,56 zł. Maksymalne wartości analizowanej zmiennej wykazały prawie dziesięciokrotną różnicę – odpowiednio 739,71 zł w powiecie przasnyskim oraz 6617,70 zł w Warszawie. 25% powiatów oraz miast na prawach powiatów osiągnęły dochody *per capita* nie wyższe niż 293,39 zł, natomiast trzy czwarte powiatów wykazywało dochody nie wyższe niż 469,43 zł. Oznacza to, że w 25% powiatów z najwyższymi dochodami 2/3 stanowiły miasta na prawach powiatu.

Przeciętne miesięczne wynagrodzenia również charakteryzowały się różnicami między powiatami a miastami na prawach powiatu, jednak nie były one już tak widoczne. W jednej dziesiątej powiatów oraz miast na prawach powiatów przeciętne miesięczne wynagrodzenie nie było wyższe niż 3423,44 zł, przy czym w miastach na prawach powiatu było to 3621,64, podczas gdy w samych powiatach – 3403,84 zł. Z kolei w 10% powiatów z najwyższymi przeciętnymi wynagrodzeniami wartość ta nie była niższa niż 4447,98 zł, przy czym w miastach na prawach powiatu wynosiła ona 5203,77 zł, podczas gdy w powiatach – 4174,07 zł. Odsetek osób uprawnionych do otrzymywania pomocy społecznej również znacznie się różnił między miastami na prawach powiatu a pozostałymi powiatami. Średnia arytmetyczna w przypadku pierwszej grupy wynosiła 4,46%, podczas gdy w drugiej grupie – 7,19%. Również wartości maksymalne różniły się prawie dwukrotnie; wynosiły odpowiednio 10,10% oraz 18,80%. Odsetek osób korzystających z wodociągów charakteryzował się dosyć niską zmiennością. W 38 powiatach ziemskich nie przekroczył on 80%. W kolejnych 58 powiatach ziemskich i dwóch miastach na prawach powiatu (Nowy Sącz i Biała Podlaska) osiągnął wartości mieszczące się w przedziale 80-90%.

Zmienna określająca korzystanie z kanalizacji była bardziej zróżnicowana między powiatami ziemskimi a miastami na prawach powiatu. Średnia arytmetyczna w pierwszej grupie wynosiła 58%, w drugiej grupie – prawie 92%. Wartości minimalne różniły się prawie siedmiokrotnie i wynosiły odpowiednio 11,60% oraz 78,10%.

Na podstawie zmiennych diagnostycznych stworzono zmienną syntetyczną określającą ekonomiczne warunki życia. Wyższa wartość wskaźnika Q_i oznaczała wyższy ich poziom. Syntetyczny wskaźnik zawierał się w przedziale (0,1998-0,8356). Średnia wartość wskaźnika była nieco wyższa w przypadku miast na prawach powiatów od średniej dla powiatów ziemskich.

Na podstawie wartości zmiennej Q_i utworzono ranking powiatów Polski ze względu na warunki ekonomiczne w 2017 r. (tabela 1.3).

Najlepsze warunki ekonomiczne występowały w dużych miastach Polski. Jednocześnie można zauważyć, że miasta na prawach powiatu należały głównie do pierwszej i drugiej klasy, co świadczy o dużych nierównościach między powiatami i miastami na prawach powiatu. Jednak w trzeciej klasie znalazło się 28 miast na prawach powiatu. Może to świadczyć o tym, że nierówności w ekonomicznych

Tabela 1.3. Ranking powiatów ze względu na ekonomiczne warunki życia w Polsce w 2017 r.

Miejsce w rankingu	Powiat	Wartość zmiennej syntetycznej	Klasa	Miejsce w rankingu	Powiat	Wartość zmiennej syntetycznej	Klasa
1	powiat m. st. Warszawy	0,8356	1	371	powiat suski	0,2787	5
2	powiat m. Sopot	0,8128	1	372	powiat zamojski	0,2754	5
3	powiat m. Wrocław	0,7798	1	373	powiat jasielski	0,2714	5
4	powiat m. Świnoujście	0,7586	1	374	powiat gorlicki	0,2594	5
5	powiat m. Gdańsk	0,7260	1	375	powiat przemyski	0,2561	5
6	powiat m. Poznań	0,7200	1	376	powiat strzyżowski	0,2545	5
7	powiat m. Kraków	0,7078	2	377	powiat nowosądecki	0,2405	5
8	powiat m. Opole	0,7049	2	378	powiat limanowski	0,2379	5
9	powiat m. Katowice	0,6969	2	379	powiat lipnowski	0,2250	5
10	powiat m. Gdynia	0,6967	2	380	powiat brzozowski	0,1998	5

Źródło: obliczenia własne na podstawie (BDL GUS, 2017).

warunkach życia są duże również między miastami. Nierówności w głównej mierze dotyczyły dochodów własnych budżetów powiatów i miast na prawach powiatów *per capita*. W klasie pierwszej, skupiającej miasta o najlepszych warunkach ekonomicznych, znalazło się jedynie sześć powiatów, a dokładniej miast na prawach powiatu: Warszawa, Sopot, Wrocław, Świnoujście, Gdańsk i Poznań. Dziesięć powiatów mających najgorsze ekonomiczne warunki życia należało do podregionów: nowosądeckiego, nowotarskiego, chełmsko-zamojskiego, krośnieńskiego, przemyskiego i rzeszowskiego (tabela 1.3).

Analizując poziom zmiennej syntetycznej, zauważa się, że w 2017 r. 5,5% powiatów i miast na prawach powiatów w Polsce charakteryzowało się bardzo niskim poziomem ekonomicznych warunków życia (tabela 1.4).

Wszystkie powiaty wśród nich to powiaty ziemskie, leżące w województwach: podkarpackim (5), małopolskim (4), kujawsko-pomorskim, lubelskim, mazowieckim (po 3) oraz warmińsko-mazurskim (2) i podlaskim (1). Prawie połowa powiatów została zakwalifikowana do grupy czwartej – o niskim poziomie warunków życia. Leżały one na terenie całego kraju, ale najwięcej z nich znajdowało się w województwach: mazowieckim, warmińsko-mazurskim, kujawsko-pomorskim i łódzkim. W przedziale średnich ekonomicznych warunków życia znajdowało się

Tabela 1.4. Powiaty w Polsce w podziale na klasy ekonomicznych warunków życia w 2017 r.

Klasa i poziom ekonomicznych warunków życia	Poziom wskaźnika	Liczba powiatów w grupie
1 – bardzo dobre	$\langle 0,8356; 0,7084 \rangle$	6
2 – dobre	$\langle 0,7084; 0,5813 \rangle$	41
3 – średnie	$\langle 0,5813; 0,4541 \rangle$	133
4 – złe	$\langle 0,4541; 0,3270 \rangle$	179
5 – bardzo złe	$\langle 0,3270; 0,1998 \rangle$	21

Źródło: obliczenia własne na podstawie (BDL GUS, 2017).

35% powiatów. Bardzo dobre i dobre ekonomiczne warunki życia wystąpiły w 12% powiatów w Polsce; stanowiły je miasta wojewódzkie (oprócz Kielc) oraz miasta i powiaty głównie z województw: śląskiego, mazowieckiego, pomorskiego i zachodniopomorskiego.

1.4. Podsumowanie

Pojęcie nierówności społecznych jest wielowymiarowe i trudne do mierzenia. Ważne są porównania na poziomie krajów, jednak duże zróżnicowanie warunków życia wewnątrz państwa wywołuje potrzebę mierzenia tych zjawisk na poziomie regionalnym i lokalnym.

Wykorzystując miernik syntetyczny, podjęto próbę określenia poziomu nierówności społecznych określonych ekonomicznymi warunkami życia w powiatach Polski. Ograniczeniem w budowie takiego wskaźnika był dostęp do precyzyjnych danych statystycznych.

Mając na uwadze niedoskonałości zastosowanej metody, można wnioskować, że wewnątrzregionalne zróżnicowanie ekonomicznych warunków życia w Polsce jest duże. W województwie warmińsko-mazurskim na 25 powiatów i miast na prawach powiatów w piątej klasie ekonomicznych warunków życia znajdowało się pięć z nich, w czwartej klasie – 14, natomiast w klasie 2 znalazło się jedno miasto wojewódzkie – Rzeszów. Są również takie województwa, jak mazowieckie, które w ocenach rozwoju gospodarczo-społecznego wypadają bardzo dobrze. W województwie tym, po zastosowaniu miary syntetycznej, znajdowało się pięć powiatów z 1 i 2 klasy, a także 26 powiatów o niskim i bardzo niskim poziomie ekonomicznych warunków życia.

Mierzenie nierówności społecznych na poziomie regionalnym może być ważnym elementem w identyfikacji obszarów najbardziej problemowych oraz tworzeniu skutecznych programów niwelujących duże dysproporcje w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Literatura

- Bank Danych Lokalnych GUS [BDL GUS]. (2017). Pobrano z <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>
- Czempas, J. (2017). Dysproporcje w dochodach gmin wiejskich w Polsce w latach 2002-2015. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, (485), 59-68.
- Domański, H. (2007). *Struktura społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Grosse, T. G. (2002). Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(08), 25-48.
- Malinowski, G. M. (2016). *Nierówności i wzrost gospodarczy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mączyńska, E. (2016, 15 czerwca). Neoliberalizm jest groźny dla rozwoju kraju. *Rzeczpospolita*.
- Pliszka, T. (2005). Nierówności społeczne a zagrożenia z nich wynikające. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, (6), 449-458.
- Podemski, K. (2009). Nierówności ekonomiczne w europejskich krajach postkomunistycznych z globalnej perspektywy – wybrane zagadnienia. W: K. Podemski (red.), *Spór o społeczne znaczenie społecznych nierówności* (s. 45-66). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- Rosner, A. i Stanny, M. (2007). Zróżnicowanie poziomu rozwoju obszarów wiejskich w Polsce według komponentu społecznego. W: A. Rosner (red.), *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian* (s. 115-152). Warszawa: IRWiR PAN.
- Strahl, D. (red.). (2006). *Metody oceny rozwoju regionalnego*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
- Wade, R. H. (2015). Fenomen Piketty’ego i przyszłość nierówności. *Krytyka Polityczna*, (39), 84-101.
- Woźniak, M. G. (2014). Nierówności społeczne a rozwój gospodarczy. W: B. Kłós i J. Szymańczak, (red.), *Nierówności społeczne w Polsce* (s. 9-46). Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe. Pobrano z [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/1412E4FC234B9679C-1257DE0004904F8/\\$file/Nierownosci_spoleczne.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/1412E4FC234B9679C-1257DE0004904F8/$file/Nierownosci_spoleczne.pdf)
- Wójcik-Żołądek, M. (2013). Nierówności społeczne w Polsce. *Infos. Zagadnienia Społeczno-Gospodarcze*, (20), 1-4.
- Zeliaś, A. (red.). (2000). *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Zwiech, P. (2013). Nierówności dochodowe w państwach europejskich – analiza przy wykorzystaniu współczynnika Giniego. *Studia Ekonomiczne*, (145), 89-101.

2

PRZESTRZENNE ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI EKONOMICZNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH A NAJNOWSZA EMIGRACJA POLAKÓW

Katarzyna Iwińska*

2.1. Najnowsze emigracje Polaków – skala i przestrzenne zróżnicowanie wyjazdów

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej otworzyło polskim gospodarstwom domowym drogę do nowych, europejskich rynków pracy (Mrozek, 2015, s. 22). Perspektywa podjęcia legalnego zatrudnienia w wybranych krajach Unii Europejskiej sprawiła, iż już w 2002 r. można było zaobserwować pierwsze strumienie emigracyjne (Narodowy Spis Powszechny..., 2002). O ile jednak dane Spisu Powszechnego z 2002 r. wskazywały na 786 tys. emigrantów, o tyle dane Spisu Powszechnego z 2011 r. podawały liczbę 2 mln Polaków pozostających za granicą (Narodowy Spis Powszechny..., 2011).

Obserwowana skala emigracji, czasowy charakter wyjazdów, ekonomiczne podłoże decyzji o emigracji wraz ze zmianą mapy emigracji sprawiły, iż najnowszą falę emigracji Polaków można intuicyjnie definiować jako emigrację unijną (Wojnicz, 2016, s. 4). Wymienione czynniki sprawiają, iż ta emigracja Polaków ma z definicji inny, jakościowo nowy wymiar. Określenie jej skali, pomiar i opis dynamiki zjawiska w kolejnych latach po akcesji do UE wydaje się jednak niewyczerpujące. Realny, konstruktywny bilans kosztów i korzyści emigracji zyska dodatkowy walor poznawczy dopiero po uzupełnieniu o precyzyjny opis populacji emigrantów w wymiarze przestrzennym (Solga, 2016, s. 65).

Jak zauważa B. Solga, migracje stały się ważnym wyzwaniem dla rozwoju wielu regionów w Polsce (2016, s. 51). Dekompozycja najnowszych strumieni emigra-

---

* Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, ORCID: 0000-0002-8071-3400.

cyjnych wskazuje, iż skala wyjazdów jest zróżnicowana w poszczególnych województwach. W rezultacie także przyczyny wyjazdów mogą się odmiennie kształtować w poszczególnych regionach.

Przestrzenna analiza rozmiaru emigracji w województwach Polski, w połączeniu z wybranymi wskaźnikami obrazującymi sytuację ekonomiczną gospodarstw domowych, stanowi zatem zarówno ciekawy poznawczo, nowy walor w studiach nad polską emigracją. Jest jednocześnie krokiem w kierunku wyjaśnienia mechanizmu emigracji na poziomie gospodarstw domowych. Zróżnicowanie sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych w poszczególnych województwach może być klasyfikowane jako czynnik wypychający do emigracji. Istotna jest zatem kwestia, czy ekonomiczna sytuacja gospodarstw domowych w poszczególnych województwach determinowała decyzje o emigracji i w jakim stopniu to czyniła.

Przed przystąpieniem do regionalnej analizy emigracji i sytuacji gospodarstw domowych warto się odwołać do ujęć teoretycznych emigracji w teorii ekonomii, które zarówno wskazują gospodarstwo domowe jako miejsce podjęcia decyzji o emigracji, jak i odnoszą się do regionalnego wymiaru emigracji związanego z faktem, iż pierwsze duże ruchy ludnościowe, związane z rewolucją przemysłową w XIX w. były migracjami ze wsi do miast. Uzasadnienia teoretyczne emigracji wynikają z:

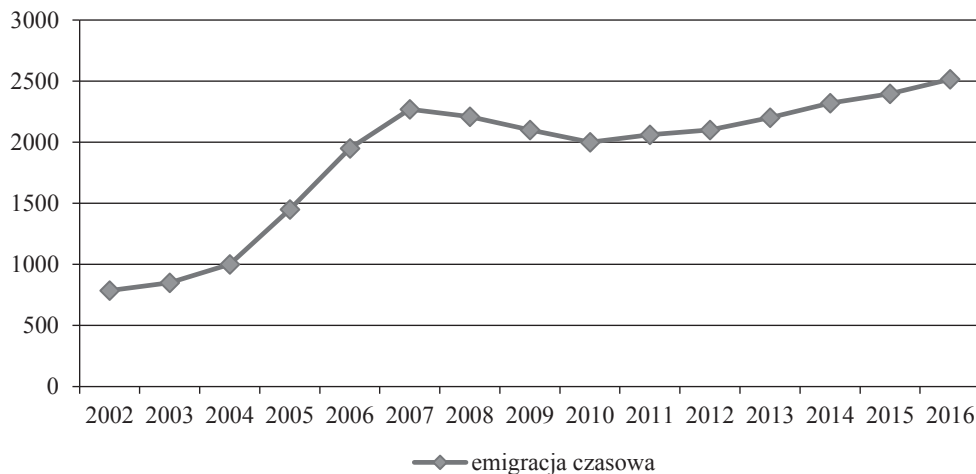
- teorii deprywacji relatywnej, według której gospodarstwo domowe dokonuje oceny osiąganych dochodów, porównując je z dochodami gospodarstw domowych w podobnej klasie społeczno-ekonomicznej (Górny i Kaczmarczyk, 2003, s. 54); w sytuacji niedopasowania oczekiwań do aktualnie osiąganych dochodów dochodzi do emigracji;
- klasycznej ekonomicznej teorii emigracji, w której dochód konieczny do zapewnienia potrzeb gospodarstwa domowego, w połączeniu z szansą wyższych zarobków w miejscu docelowym emigracji, sprawia, iż gospodarstwo domowe decyduje się na wyjazd emigracyjny.

Według danych Spisu Powszechnego z 2002 r. w badanym roku poza granicami Polski przebywało ok. 780 tys. Polaków. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i dostęp do rynków pracy, głównie Wielkiej Brytanii i Irlandii, wpłynął na istotne zwiększenie skali wyjazdów (rys. 2.1).

Analiza danych dotyczących emigracji Polaków (rys. 2.1) po 2002 r. wskazuje na jej znaczny wzrost. Przy tym szczyt emigracyjny przypadał na 2007 r., kiedy poza granicami Polski przebywało 2,5 mln obywateli polskich. Obserwowana w latach 2007-2009 mniejsza dynamika wyjazdów wiązała się z faktem, iż były to lata kulminacji globalnego kryzysu finansowego na świecie.

Spowolnienie gospodarcze głównych gospodarek świata poskutkowało mniejszym zapotrzebowaniem na siłę roboczą, a w efekcie – spadkiem popytu na pracowników czasowych, co osłabiło skalę wyjazdów. Jednakże, jak wskazuje rys. 2.1, od roku 2012 liczba wyjazdów ponownie zaczęła rosnąć. Niesłabnące zainteresowanie

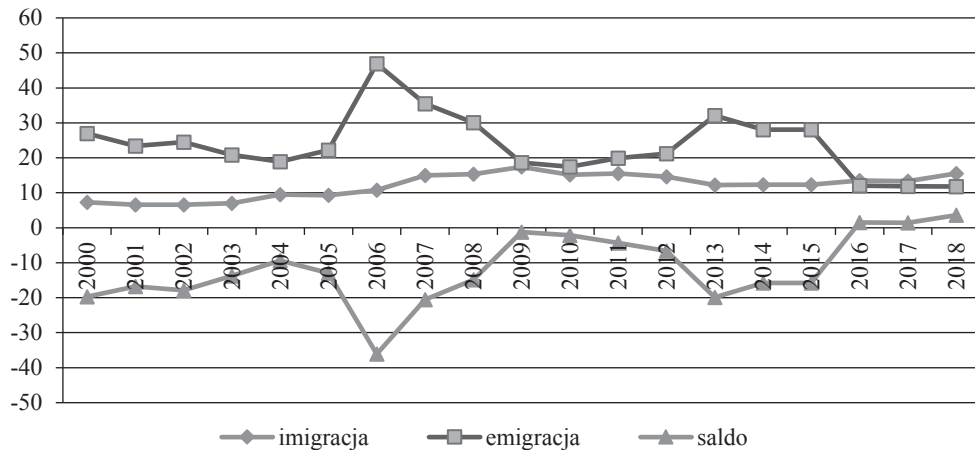
Rys. 2.1. Emigracja z Polski od 2002 r.

Źródło: opracowanie własne.

emigracją, szczególnie o charakterze czasowym, wiązało się z nadal dużą różnicą między wynagrodzeniami w Polsce a płacami na rynkach niemieckim, brytyjskim czy irlandzkim (Raport NBP, 2019, s. 6).

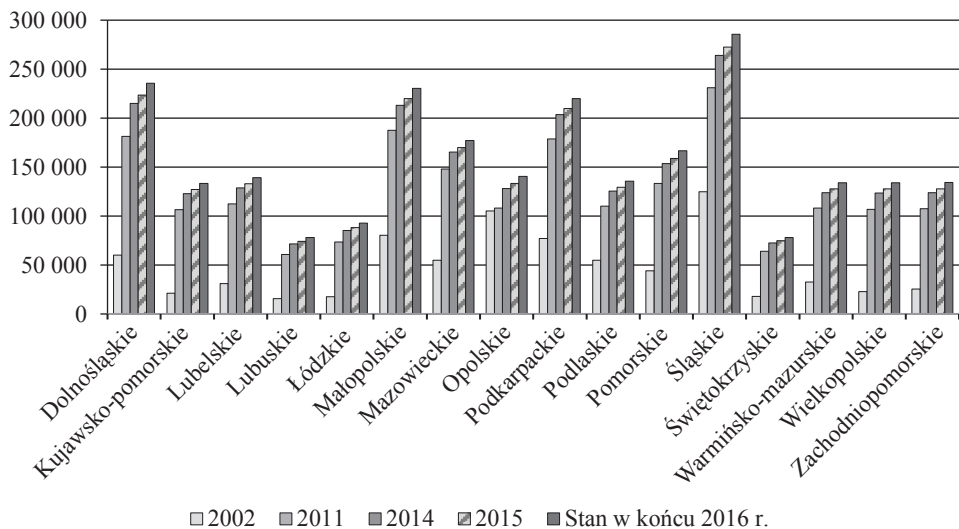
Zupełnie inną skalę obserwowano w wyjazdach Polaków na pobyt stały, rozumiany jako definitywne wymeldowanie się odnotowane w ewidencji ludności. W przypadku emigracji czasowej w okresie 2002-2007 odnotowano wyjazdy 2,5 mln osób. Odmienne kształtowała się skala wyjazdów o charakterze stałym, która w tożsamym okresie mieściła się w przedziale 20-50 tys. osób. Obydwa rodzaje wyjazdów łączyła podobna dynamika, wskazująca, iż szczyt emigracji czasowej i stałej przypadł na 2007 r.

Skala wyjazdów Polaków jest zróżnicowana przestrzennie. Dekompozycja strumieni emigracji po 2002 r. na poziomie województw wskazuje, iż rok 2002 i lata wcześniejsze charakteryzowała emigracja Polaków głównie z województw opolskiego i śląskiego, związana z podwójnym obywatelstwem osób zamieszkujących te województwa oraz ze sprawdzoną przez lata tradycją emigracji siecią migracyjną (Narodowy Spis Powszechny..., 2018, s. 2). Sieć migracyjna była także powodem wyjazdów z województwa podlaskiego do Belgii oraz podkarpackiego do USA (Cieślińska, 2012, s. 66). Przystąpienie Polski do UE, możliwość podjęcia legalnego zatrudnienia, a także stosunkowo duża łatwość w znalezieniu pracy dzięki kierowaniu emigrantów do prac definiowanych jako 3d – *dirty, dull, dangerous* (Pawlak, 2010, s. 187) – sprawiły, iż zmieniły się zarówno kierunki emigracji, jak i mapa województw, które wcześniej nie odgrywały głównej roli w kreowaniu strumieni emigracyjnych (Daszkowska, 2014).

Rys. 2.2. Emigracja z Polski po 2002 r. – wyjazdy na pobyt stały

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 2.3. Emigracja według województw

Źródło: opracowanie własne.

Dane dotyczące strumieni migracyjnych w skali regionów wskazują, iż po 2002 r. regionami, które wygenerowały największe strumienie, były województwa: śląskie, dolnośląskie, małopolskie, podkarpackie. Mniejszą skalę zjawiska obserwowano w województwach: kujawsko-pomorskim, lubelskim, opolskim, warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim i wielkopolskim. Stosunkowo niewielką dynamikę emigracji odnotowały natomiast województwa świętokrzyskie, lubuskie i łódzkie.

2.2. Wybrane wskaźniki oceny sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych w województwach Polski

Do oceny sytuacji, ale także przestrzennego zróżnicowania sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych w województwach wybrano następujące czynniki:

- przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę,
- wyposażenie w przedmioty trwałego użytku według województw,
- przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę według województw,
- udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w wydatkach ogółem według województw,
- wskaźniki ubóstwa (skrajnego, relatywnego) według województw.

W 2002 r., przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, najwyższy przeciętny miesięczny dochód osiągnęli mieszkańcy województwa mazowieckiego (680,05 zł), a średnia dla Polski wynosiła 560,43 zł. Oznacza to, iż mazowieckie wypracowało dochód większy niż przeciętny. W 2007 r., kiedy emigracja była największa, na 1 mieszkańca w mazowieckim przypadła kwota 1207 zł, przy średniej w Polsce wynoszącej 928,15 zł. W roku 2018 mazowieckie nadal pozostawało liderem pod tym względem: jako jedyne województwo osiągnęło dochód 2031,59 zł na 1 osobę.

Tabela 2.1. Przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę w gospodarstwie domowym

Wyszczególnienie	Wartość dochodu na 1 osobę (w zł)			
	2002 r.	2007 r.	2011 r.	2018 r.
Polska	664,21	928,87	1 226,95	1 693,46
Dolnośląskie	690,84	950,96	1 282,93	1 755,50
Kujawsko-pomorskie	653,24	897,88	1 108,94	1 611,33
Lubelskie	581,22	791,61	1 025,80	1 527,69
Lubuskie	649,26	914,30	1 189,89	1 664,89
Łódzkie	660,51	910,99	1 203,19	1 620,50
Małopolskie	631,65	864,37	1 156,79	1 627,85
Mazowieckie	795,48	1 207,15	1 622,96	2 031,59
Opolskie	642,19	915,70	1 181,90	1 589,30
Podkarpackie	538,46	700,67	937,85	1 347,26
Podlaskie	622,20	883,99	1 224,92	1 596,76
Pomorskie	743,44	1 030,16	1 286,94	1 737,54
Śląskie	689,23	919,27	1 215,44	1 757,03
Świętokrzyskie	578,34	775,57	1 062,78	1 549,82
Warmińsko-mazurskie	591,92	835,35	1 096,87	1 554,81
Wielkopolskie	639,16	889,52	1 135,02	1 629,98
Zachodniopomorskie	655,19	903,57	1 231,10	1 722,23

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Najniższy przeciętny miesięczny dochód w 2002 r. odnotowano w warmińsko-mazurskim: 465,93 zł na 1 osobę, w szczyt emigracji, w 2007 r., najniższy dochód notowano w gospodarstwach domowych województwa podkarpackiego – 700 zł, podobnie w 2018 r. Do grupy województw, w których dochód był najniższy przez cały okres 2002-2018, zaliczyć należy: warmińsko-mazurskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie. Co więcej, w podkarpackim dopiero w 2014 r. dochód na 1 osobę był wyższy niż 1000 zł (był to najniższy w Polsce dochód na osobę). W 2008 r. w gospodarstwach domowych w większości województw (dolnośląskie, lubuskie, łódzkie, małopolskie, opolskie, pomorskie, śląskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie) osiągnięto przeciętny miesięczny dochód na osobę wynoszący 1000 zł. Wielkość ta pokazuje dystans między regionami. Największą dynamikę wzrostu opisywanej kategorii dochodowej notowano się w latach 2006-2013, następnie w okresie 2014-2018.

Kolejnym wyznacznikiem pomocnym w ocenie sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych jest wyposażenie w wybrane przedmioty użytkowania trwałego, do których zalicza się: automat pralniczy, samochód osobowy, telefon komórkowy, komputer osobisty, komputer osobisty z dostępem do Internetu. Dobra trwałego użytkowania charakteryzują się (Bretyn, 2013, s. 24):

- względną trwałością – nie służą do jednorazowej konsumpcji,
- tym, że z reguły ich zakup wiąże się z wyższym wydatkiem w stosunku do wydatków bieżących,
- tym, że w istotny sposób ułatwiają prowadzenie gospodarstwa domowego, w czego rezultacie członkowie gospodarstwa domowego dysponują większym zasobem czasu (np. na aktywność ekonomiczną),
- stanowią prace nierynkowe w gospodarstwie domowym (Marszałek, 2017, s. 26),
- są wyrazem zamożności gospodarstwa domowego (osiągniętego poziomu cywilizacyjnego, jak pralka), obrazują postęp technologiczny (przejście od telefonu do smartfona).

Pierwszym i zarazem podstawowym sprzętem, jakiego należy się spodziewać w podstawowym wyposażeniu gospodarstwa domowego, jest automat pralniczy. W 2003 r. (dostępność danych od tego roku) pralkę posiadało: 60,4% gospodarstw domowych województwa lubelskiego, 67,6% gospodarstw województwa podlaskiego, 66,9% gospodarstw domowych województwa świętokrzyskiego oraz 68% gospodarstw domowych województwa łódzkiego. Oznacza to, iż w wymienionych województwach tylko 6 na 10 gospodarstw domowych posiadało ten podstawowy artykuł gospodarstwa domowego. W roku 2018 sytuacja istotnie się poprawiła: blisko 92% gospodarstw województwa łódzkiego deklarowało posiadanie pralki automatycznej. W pozostałych województwach w 2018 r. notowano wskaźnik wyposażenia w ten sprzęt oscylujący w granicach 100%.

Słabe zaopatrzenie towarowe w dawnej PRL, ograniczony finansowy, a także rynkowy dostęp do możliwości zakupu auta osobowego sprawiły, iż z początkiem lat 90. w Polsce posiadanie auta stało się wyznacznikiem wyższego statusu spo-

łecznego. W 2003 r. najmniej aut posiadały gospodarstwa domowe województwa zachodniopomorskiego (38%), najwięcej – ponad połowa (53%) – województwa wielkopolskiego, tymczasem średnia dla Polski wyniosła 44,7%. W 2007 r., czyli w szczycie fali emigracyjnej, nadal największy udział gospodarstw domowych posiadających auto przypadła na gospodarstwa domowe zlokalizowane w województwie wielkopolskim (61,2%), w kolejnych dziewięciu województwach: kujawsko-pomorskim, pomorskim, śląskim, świętokrzyskim, lubuskim, lubelskim, małopolskim, opolskim, podkarpackim, auto posiadała przeszło połowa mieszkańców. W 2018 r. wskaźnik wyposażenia gospodarstw domowych w auto kształtował się na poziomie 2/3 (ok. 70%) w gospodarstwach domowych województw: wielkopolskiego, lubelskiego, podkarpackiego i podlaskiego.

Tabela 2.2. Wyposażenie gospodarstw domowych w samochód

Wyszczególnienie	Wartość wskaźnika (w %)			
	2003 r.	2007 r.	2011 r.	2018 r.
Polska	44,7	52,5	60,2	66,2
Dolnośląskie	39,1	46,5	57,0	60,1
Kujawsko-pomorskie	45,4	53,1	58,2	65,8
Lubelskie	47,3	55,3	61,9	71,4
Lubuskie	46,2	52,1	56,0	68,5
Łódzkie	42,8	49,2	57,7	66,0
Małopolskie	45,8	56,8	58,4	63,4
Mazowieckie	45,2	52,5	62,4	65,6
Opolskie	43,4	56,1	64,8	67,9
Podkarpackie	51,5	58,4	66,1	70,3
Podlaskie	48,5	48,7	60,3	70,1
Pomorskie	44,3	53,5	59,9	65,6
Śląskie	42,3	52,1	59,6	65,6
Świętokrzyskie	44,2	52,1	61,8	62,7
Warmińsko-mazurskie	39,0	41,4	54,3	63,9
Wielkopolskie	53,0	61,2	68,1	74,0
Zachodniopomorskie	38,0	45,2	51,5	61,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

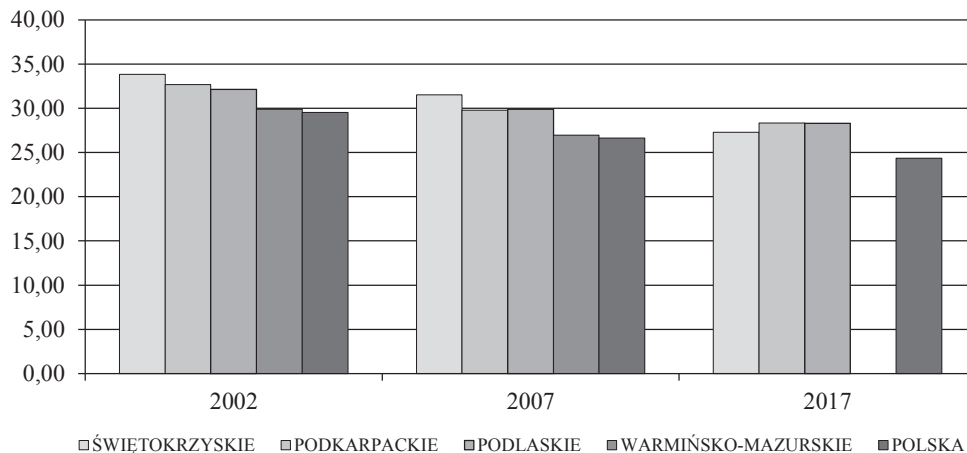
Koniec XX w. przyniósł technologiczną rewolucję, której wyznacznikiem stał się telefon komórkowy, będący mobilną, użytkowo atrakcyjną alternatywą telefonu stacjonarnego. W 2003 r. najniższą liczbę telefonów komórkowych (32%) posiadały gospodarstwa domowe województw podkarpackiego i świętokrzyskiego (37,4%). Najlepiej wyposażone w telefony były zaś gospodarstwa domowe w województwie pomorskim (53,1%), następnie – w mazowieckim (40,2%). W 2005 r. we wszystkich województwach ponad 60% gospodarstw miało telefon komórkowy, który przestał

być wyznacznikiem statusu, stając się przedmiotem powszechnym i łatwo dostępnym. W 2010 r. odnotować należy istotną zmianę jakościową – technologiczną, która sprawiła, iż telefon komórkowy zastąpił smartfon. Postęp w wyposażeniu gospodarstw domowych w smartfony dokonał się szybciej niż w telefony komórkowe.

Kolejnym interesującym poznawczo dobrem, które stanowiło wyznacznik statusu gospodarstwa domowego, był komputer osobisty. W 2003 r. jego posiadanie deklarowała średnio 1/4 mieszkańców wszystkich województw. Najwyższy wskaźnik wyposażenia w to dobro odnotowano w województwach pomorskim (33,1%) i mazowieckim (30,8%). W 2007 r. nadal najwięcej komputerów osobistych mieli mieszkańcy województwa pomorskiego (57,2%). Od 2014 r. blisko 70% mieszkańców wszystkich województw deklarowało posiadanie komputera osobistego. Najslabiej w ten sprzęt wyposażone były gospodarstwa domowe województwa świętokrzyskiego (63%) – było to jedyne województwo, w którym w 2018 r. więcej niż 30% gospodarstw domowych nie posiadało sprzętu komputerowego.

Upowszechnienie Internetu sprawiło, iż do danych dotyczących statusu ekonomicznego dodać można jeszcze jeden wskaźnik obrazujący sytuację ekonomiczną gospodarstwa – posiadanie komputera osobistego z dostępem do sieci.

W 2003 r. tylko 7,7% gospodarstw domowych z województwa świętokrzyskiego posiadało komputer z dostępem do Internetu, miało go również mniej niż 10% mieszkańców województw: kujawsko-pomorskiego, opolskiego, lubelskiego. Lepiej sytuacja wyglądała w województwach: pomorskim, mazowieckim, dolnośląskim i podkarpackim (15%). W 2007 r., w szczycie fali emigracyjnej, posiadanie komputera z dostępem do Internetu deklarowała 1/3 mieszkańców większości województw. W 2009 r. więcej niż połowa mieszkańców każdego z województw miała komputer z dostępem do Internetu.

Rys. 2.4. Udział wydatków na żywność i napoje alkoholowe w miesięcznych przeciętnych wydatkach na 1 osobę

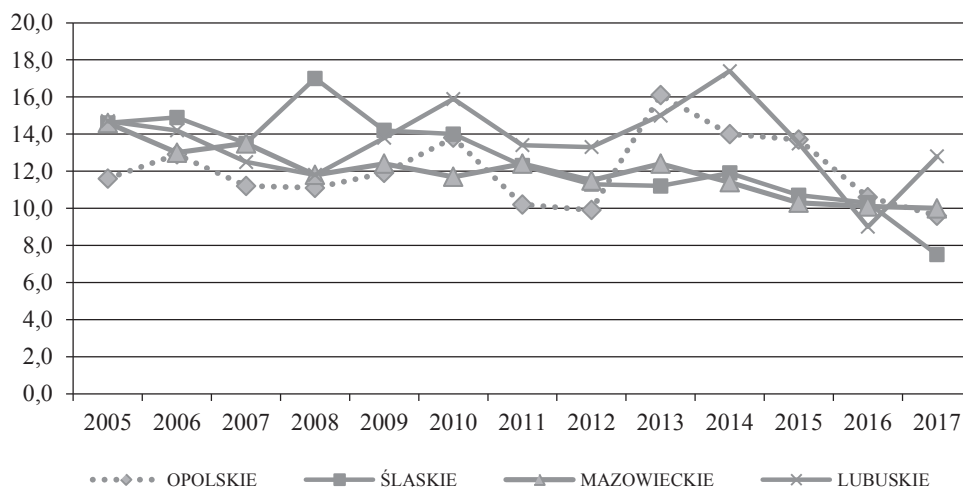
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wyposażenie w dobra trwałego użytkowania oznacza, iż gospodarstwo domowe poniosło wydatek, który wykraczał poza bieżący budżet domowy. W związku z tym kolejną zmienną wymagającą analizy są przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę.

W 2003 r. najniższe wydatki na osobę w gospodarstwie domowym, wynoszące mniej niż 550 zł, odnotowano w województwach: podlaskim, podkarpackim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim, najwyższe zaś – w mazowieckim. W 2007 r. jako pierwsze kwotę 1000 zł na 1 osobę przekroczyły gospodarstwa domowe z województwa mazowieckiego, do którego w kolejnym roku dołączyło opolskie. W 2009 r. kwotę wydatków na osobę równą 1000 zł odnotowano w województwie dolnośląskim. W 2017 r. w województwach warmińsko-mazurskim i podkarpackim nadal nie przekroczonej tej wartości (1000 zł na osobę).

Według pierwszego prawa Engla wraz ze wzrostem dochodu spada udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe. Analiza danych dotyczących województw Polski potwierdza tezę (Kachel, 2018, s. 26).

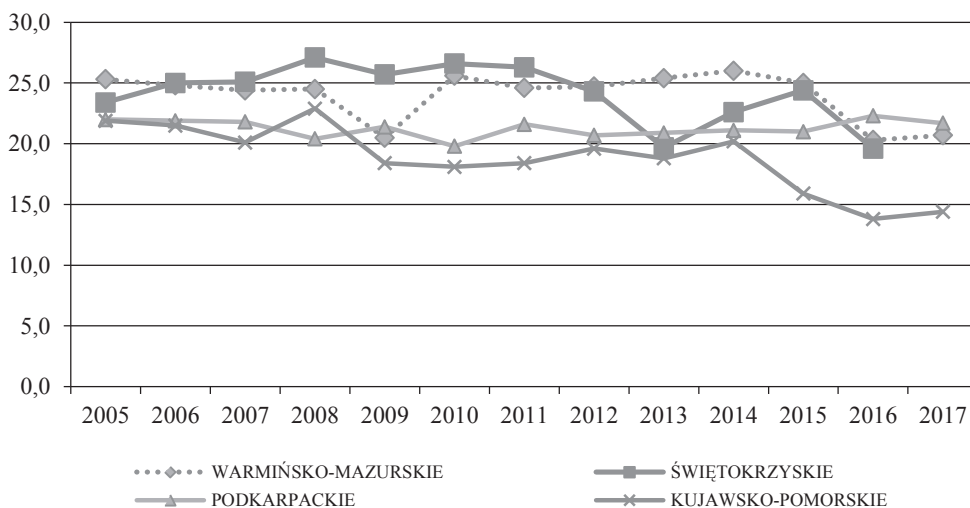
Innym czynnikiem sprawczym emigracji jest ubóstwo, a ściślej – poszukiwanie szansy na istotną poprawę warunków bytowych (Popow i in., 2011, s. 249). Do analizy sytuacji gospodarstw domowych w wymiarze przestrzennym wybrano i zaprezentowano wskaźnik skrajnego ubóstwa, oznaczający zaspokajanie potrzeb na poziomie minimum egzystencji, oraz wskaźnik relatywnej granicy ubóstwa, którą przyjęto na poziomie 50% średnich miesięcznych wydatków ustalonych na poziomie wszystkich gospodarstw domowych, z uwzględnieniem tzw. oryginalnej skali ekwiwalentności OECD.

Rys. 2.5. Wskaźnik ubóstwa skrajnego – województwa wybrane ze względu na jego wysoką wartość

Źródło: opracowanie własne.

Jak pokazuje rys. 2.5, najwyższy wskaźnik ubóstwa skrajnego odnotowano w województwach: opolskim, lubuskim oraz śląskim i mazowieckim. Od 8 do 16% gospodarstw domowych z tych województw żyło w skrajnej biedzie (*Zasięg ubóstwa ekonomicznego...*, 2017).

Rys. 2.6. Wskaźnik ubóstwa relatywnego – województwa notujące jego najwyższe wartości

Źródło: opracowanie własne.

W odniesieniu do wskaźnika ubóstwa relatywnego (rys. 2.6), w którym gospodarstwo domowe dysponuje dochodem wyższym niż wynosi minimum egzystencji, oscylującym w granicach 50% przeciętnego dochodu gospodarstw domowych, najwyższy wskaźnik odnotowano w województwach: warmińsko-mazurskim, podkarpackim, świętokrzyskim i kujawsko-pomorskim.

2.3. Podsumowanie

Z rozważań zaprezentowanych w niniejszym rozdziale można wyciągnąć następujące wnioski:

- skala wyjazdów z Polski jest zróżnicowana przestrzennie;
- emigracja po 2002 r. przyniosła zmianę na mapie województw emigracyjnych; do województw generujących przepływy emigracyjne (opolskiego, śląskiego, podkarpackiego) dołączyły: dolnośląskie, małopolskie, pomorskie, mazowieckie;
- wojewódzkich liderów najnowszej emigracji Polaków stanowią województwa: śląskie, dolnośląskie, małopolskie i podkarpackie,
- najlepszą sytuację dochodową notują gospodarstwa domowe z województw: mazowieckiego, pomorskiego, śląskiego; znacznie niższe przeciętne dochody

- uzyskiwano w województwach wschodniej Polski: w podkarpackim, warmińsko-mazurskim, świętokrzyskim, podlaskim, mazowieckim (region),
- wyposażenie gospodarstw domowych w dobra trwałe pozwala wyodrębnić grupę województw z relatywnie gorszym wyposażeniem; należą do nich województwa: łódzkie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, lubelskie, warmińsko-mazurskie,
  - w grupie województw notujących wysoki wskaźnik ubóstwa skrajnego znalazły się województwa: opolskie i lubuskie oraz śląskie i mazowieckie,
  - grupę województw o najwyższym wskaźniku ubóstwa relatywnego tworzą województwa wschodniej części Polski: warmińsko-mazurskie, podkarpackie, świętokrzyskie i kujawsko-pomorskie.

Wstępna analiza zarówno strumieni emigracyjnych, jak i wybranych wskaźników sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych wskazuje, iż emigracja charakteryzuje gospodarstwa domowe województw, w których żyje się stosunkowo dobrze. Zauważalna jest w nich lepsza sytuacja dochodowa i majątkowa w zakresie wyposażenia w dobra trwałe.

Konieczna jest dalsza, pogłębiona analiza przyczyn emigracji dokonana z punktu widzenia zarówno gospodarstw domowych, jak i poszczególnych województw.

Literatura

- Bretyn, A. (2013). Zmiany wyposażenia gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku w Polsce a jakość życia. *Studia Ekonomiczne Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, (209), 19-32.
- Cieślińska, B. (2012). *Emigracje bliskie i dalekie. Studium współczesnych migracji zarobkowych na przykładzie województwa podlaskiego*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Daszkowska, E. (2014). Emigracja Polaków po 2004 roku i jej skutki. *Biuletyn Opinii Fundacji Aleksandra Kwaśniewskiego Amicus Europae*, (9).
- Głowiak, K. (2012). Zjawisko migracji – rys historyczny. *Historia i Polityka*, (8/15), 91-112.
- Górny, A. i Kaczmarczyk, P. (2003). Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych. *Prace Migracyjne*, (49), 1-85.
- Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004-2006* (Materiał na konferencję prasową w dniu 23 października 2007 r.). Pobrano z www.rpo.gov.pl
- Jedrzejczak, A. i Pekasiewicz, D. (2018). Zróżnicowanie rozkładów dochodów gospodarstw domowych rolników w Polsce według regionów. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, (3).
- Kachel, K. (2018). *Poziom i struktura składników bilansu gospodarstw domowych w Polsce*. Wrocław: Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu.
- Marszałek, M. (2017). Kryteria i dylematy dotyczące wyceny produkcji domowej w Polsce. *Wiadomości Statystyczne*, 7(674).
- Mrozek, J. (2015). *Bezrobocie w Polsce po wstąpieniu do Unii Europejskiej, Olsztyn 2015. Projekt realizowany z Narodowym Bankiem Polskim w ramach programu edukacji ekonomicznej. VI edycja 2014/2015*.
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002. (2002). Pobrano z <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/narodowe-spisy-powszechne/narodowy-spis-powszechny-2002>
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. (2011). Pobrano z https://www.nbp.pl/publikacje/migracyjne/polacy_pracujacy_za_granica_2018.pdf

- Pawlak, A. (2010). *Psychospołeczne uwarunkowania zdrowia emigrantów i ich rodzin w świetle własnych badań jakościowych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Medycznego w Łodzi.
- Popow, M., Kowzan, P., Zielińska, M., Prusinowska, M. i Chruściel, M. (2011). *Oblicza polskiej biedy*. Gdańsk: Doktoranckie Koło Naukowe „Na Styku”, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego.
- Raport NBP. (2019). *Polska 2019 – Polacy pracujący za granicą w 2018 r. Raport z badania*.
- Solga, B. (2016). Polityka migracyjna i jej regionalny wymiar. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, (290).
- Wojnicz, L. (2016). Przyczyny migracji Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku. *Przeszłość Demograficzna Polski*, (38).
- Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2017 r. Informacja sygnałna*. (2017). Pobrano z <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2017-r-,14,5.html>
- Żejmo, M. (2015). Istota przemian industrialnych w XIX wieku. *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, t. XII.

3

OCENA POZIOMU ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO NA TLE POZOSTAŁYCH REGIONÓW POLSKI*

Elżbieta Ociepa-Kicińska**

3.1. Definicja i mierniki rozwoju społeczno-gospodarczego w regionie

Wspieranie rozwoju regionalnego ze szczególnym wykorzystaniem unikatowych potencjałów rozwojowych poszczególnych regionów stanowi obecnie podstawowe kryterium związane z realizacją polityki spójności Unii Europejskiej (UE), która koncentruje się na wspieraniu działań prowadzących do wyrównania warunków ekonomicznych i społecznych we wszystkich regionach UE. W regulacjach unijnych przyjęto zasadę, że kluczowe procesy rozwojowe będą zachodziły właśnie na poziomie regionów (Domański, 2012, s. 18). W związku z założeniami UE Polska wprowadziła Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie (KSRR), która określa cele i sposób działania podmiotów publicznych w odniesieniu do polskiej przestrzeni, służące osiągnięciu strategicznych celów rozwoju kraju. Dokument ten wyznacza cele polityki rozwoju regionalnego ze szczególnym uwzględnieniem efektywnego wykorzystania regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągania celów rozwoju kraju: wzrostu zatrudnienia i spójności w długookresowym horyzoncie (Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego..., 2010).

Pojęcie rozwoju regionalnego cechuje duży poziom złożoności i wielokryterialności, a otoczenie regionalne, a zwłaszcza stopnia rozwoju społeczno-gospodar-

---

* Projekt finansowany w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pn. „Regionalna Inicjatywa Doskonałości” w latach 2019-2022, nr projektu: 001/RID/2018/19, kwota finansowania: 10 684 000,00.

** Uniwersytet Szczeciński, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Geografii Społeczno-Ekonomicznej, ORCID: 0000-0002-2879-6923.

czego danego regionu, wpływa na jakość życia jego mieszkańców. W literaturze przedmiotu coraz częściej podejmuje się próby oceny poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego regionów, przy czym autorzy stosują zróżnicowane narzędzia i kryteria tej oceny. Wzrasta świadomość konieczności wyjścia poza PKB, PKB *per capita* czy inne podstawowe statystyki ekonomiczne. Jednocześnie brak jednolitych i ściśle określonych miar poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego prowadzi do sytuacji, w której w zależności od rodzaju opracowania wyniki porównań poszczególnych regionów diametralnie się różnią.

Analiza zaprezentowana w niniejszym rozdziale stanowi próbę konfrontacji oceny aktualnego stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zachodniopomorskiego na podstawie badań własnych autorki przeprowadzonych na podstawie danych publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) w Banku Danych Lokalnych z oceną poziomu dobrobytu regionalnego prowadzoną przez OECD¹ w ramach projektu OECD Regional Well-Being: A closer measure of life (Regionalny dobrobyt OECD: bliższa miara życia).

Celem rozdziału jest diagnoza poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zachodniopomorskiego na tle pozostałych regionów Polski z wykorzystaniem dwóch metod badawczych. Zastosowanie danych krajowych oraz pochodzących ze statystyk OECD ma umożliwić jak największą obiektywność oceny końcowej.

Rozwój regionalny jest pojęciem szerokim, wręcz interdyscyplinarnym. Najbardziej ogólnie można go ujmować jako dążenie do zmniejszenia dysproporcji regionalnych przez wspieranie działalności gospodarczej w regionach (OECD (a), b.d.). Według definicji sformułowanej przez OECD celem polityki rozwoju regionalnego jest zapewnienie, że różne typy regionów są w stanie się rozwijać i zapewniać swoim mieszkańcom wysoki poziom życia (OECD (b), b.d.). W literaturze przedmiotu precyzyjnie rozróżnia się pojęcia wzrostu i rozwoju gospodarczego. Przez rozwój, w najprostszym ujęciu, rozumie się proces pozytywnych zmian, obejmujących wzrost ilościowy i postęp jakościowy: ilościowy aspekt obejmuje pojęcie wzrostu gospodarczego, aspekt jakościowy dotyczy zaś przekształceń struktur społeczno-gospodarczych, w wyniku których nabierają one nowych cech własności (Klóska, 2015, s. 14). Pojęcia te są ze sobą silnie sprzężone, zatem trudno je analizować rozłącznie. Precyzując, można przyjąć, że rozwój gospodarczy jest procesem tworzenia i powiększania rzeczywistych rozmiarów społecznego produktu (wzrost gospodarczy) wraz z towarzyszącymi mu zmianami stosunków ekonomicznych. Tym samym obejmuje on zmiany ilościowe dotyczące zwiększenia produkcji, zatrudnienia, inwestycji, dochodów, konsumpcji i innych wielkości ekonomicznych opisujących gospodarkę, jak również zmiany o charakterze jakościowym, jak postęp techniczny i technologiczny, innowacyjność gospodarki i wzrost poziomu jej efektywności,

¹ Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (Organisation for Economic Co-operation and Development).

podwyższanie kwalifikacji zasobów pracy, tworzenie sieci współpracy gospodarczej. W dziedzinie nauk ekonomicznych najczęściej pojęcie rozwoju było empirycznie wiązane ze wzrostem PNB (produkt narodowy brutto), pomiar ten jest jednak jednowymiarowy i nie uwzględnia wielokryterialności i złożoności pojęcia. Rozwój gospodarczy bowiem nie następuje w oderwaniu od rozwoju społecznego, który się określa jako wieloetapowy proces przemian społecznych, zmierzający w kierunku zaspokojenia potrzeb, w wyniku czego następuje ciągły wzrost pewnych istotnych dla danego społeczeństwa czy społeczności zmiennych (Stanny, 2012). Jego rezultatem jest systematyczna poprawa warunków bytu ludności: zmiana układu stosunków społecznych, struktury społeczeństwa, jego preferencji, społecznych kryteriów i zasad działalności, wzorców zachowań, postaw i świadomości służących doskonaleniu koegzystencji i współpracy ludzi i odpowiedniemu ich udziałowi w efektach rozwoju gospodarczego (Salecka, 2018).

Zjawiskiem ściśle powiązanim ze współczesnym rozwojem lokalnym i regionalnym jest kapitał ludzki. Przyjmuje się, że kapitał ludzki staje się czynnikiem oddziałującym na długookresową stopę wzrostu gospodarczego w różnych przekrojach – ludność jest nośnikiem określonych potrzeb, których zaspokojenie należy przewidywać w programach branżowych, z jej stanu i założeń rozwojowych wynikają zatem cele planistyczne i konkretne programy działania. Z drugiej strony, ludność generuje zasoby pracy, które te założenia będą realizować (Kupiec, 2011, s. 9-11). Inwestycje w kapitał ludzki skutkują efektami wewnętrznymi – wzrostem wydajności pracy, a także efektami zewnętrznymi – zwiększeniem produktywności kapitału rzeczowego. Kapitał ludzki można zatem uznać za kluczowy element współczesnej gospodarki, stymulujący produktywność gospodarek obszarów, na których występuje (Korenik, 2008, s. 107).

Istotnym obszarem identyfikacji rozwoju regionalnego jest także poprawa atrakcyjności środowiska funkcjonowania podmiotów gospodarczych, rozumiana jako (Obrębalski, 2006, s. 28):

- wielkość nakładów inwestycyjnych na kompleksowe uzbrojenie terenu pod działalność gospodarczą,
- wzrost dostępności komunikacyjnej (drogowej, kolejowej, lotniczej i telekomunikacyjnej),
- zwiększenie liczby podmiotów prywatnych zarejestrowanych w sektorze usług,
- wzrost liczby podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego,
- zwiększenie nakładów poniesionych na działalność badawczo-rozwojową,
- wzrost liczby instytucji otoczenia biznesu.

Wśród miar poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego dominują te charakteryzujące stan i strukturę ludności oraz procesy związane z jej zmianami, rynek pracy, ze szczególnym uwzględnieniem poziomu bezrobocia, poziom wynagrodzeń, liczbę (i strukturę) podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON (przedsiębiorczość), poziom wydatków budżetowych JST, poziom cen, wielkość nakładów

inwestycyjnych, wartość PKB *per capita* oraz aspekty związane z wykształceniem, ochroną zdrowia i (coraz częściej) szeroko pojętą świadomością ekologiczną.

Tworzenie rankingów, w tym porządkowanie województw pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego, ma w pewnym zakresie charakter subiektywny. Duże znaczenie dla uzyskanych wyników końcowych ma nie tylko początkowy wybór zmiennych diagnostycznych, lecz także sama metodyka badania³ (Czyżycki, 2012, s. 22-23).

W niniejszym rozdziale bazowano na dwóch etapach oceny. Pierwszą część stanowi badanie własne prowadzone na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS, a mierniki dobrano, bazując na definicjach pojęcia rozwoju społeczno-gospodarczego pochodzących z publikacji, w których autorzy dokonywali próby oceny jego poziomu w ujęciu lokalnym lub regionalnym (Salecka, 2018; Stanny, 2012; Stasiak, 2016; Ziemiańczyk, 2010; Zimny, 2016). Druga część oceny opiera się na OECD Regional Well-Being – narzędziu stworzonym przez OECD, które obrazuje poziom regionalnego dobrobytu na podstawie jedenastu kluczowych aspektów jakości życia mieszkańców i umożliwia jego porównanie z 402 innymi regionami OECD.

3.2. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zachodniopomorskiego na tle regionów Polski

Zarówno UE, jak i KSRR podział regionalny przyjmują zgodnie w podziałem administracyjnym kraju, wyróżniając 16 regionów Polski tożsamych z województwami. Województwo zachodniopomorskie położone jest w północno-zachodniej części Polski, obejmuje 114 gmin i 21 powiatów. Jest to piąty co do wielkości region Polski: zajmuje powierzchnię 22,9 tys. km², a jedenasty pod względem liczby mieszkańców (1 733 000). Wysoki odsetek mieszkańców miast (70%) sytuuje zachodniopomorskie na trzecim miejscu pod względem zurbanizowania (Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego, b.d.). Stolicą województwa jest Szczecin. Gospodarka województwa zachodniopomorskiego uwarunkowana jest przede wszystkim jego położeniem: bezpośrednim dostępem do Morza Bałtyckiego (przez port w Szczecinie) oraz sąsiedztwem Niemiec i państw skandynawskich. Region ten do niedawna kojarzony był głównie z przemysłem okrętowym i rolnictwem, dzisiaj rozwija różne sektory gospodarki, szczególnie te związane z nowoczesnymi technologiami (Polska Agencja Inwestycji i Handlu, b.d.).

Przeprowadzono badanie mające na celu dokonanie oceny poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zachodniopomorskiego na tle pozostałych województw Polski na podstawie wybranych cech diagnostycznych. W pierwszej kolejności wytypowano kluczowe mierniki rozwoju społeczno-gospodarczego dostępne dla wszystkich województw. Dane wyjściowe wykorzystane w obliczeniach pochodzą z Banku Danych Lokalnych GUS. Dotyczą one głównie roku 2018 (w razie braku danych za rok 2018 w badaniu zostały ujęte dane za rok 2017 (Bank Danych Lokalnych, b.d.).

³ W tym sposób ujednolicenia i unormowania zmiennych.

Rozwój społeczno-gospodarczy poszczególnych regionów scharakteryzowano, korzystając z 12 mierników; były nimi:

- 1) zmiana liczby ludności na 1000 mieszkańców,
- 2) przyrost naturalny na 1000 ludności,
- 3) wskaźnik obciążenia demograficznego – ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym,
- 4) wskaźnik obciążenia demograficznego (wskaźnik starości) – odsetek osób w wieku 65 lat i więcej,
- 5) bezrobocie rejestrowane wyrażone w ujęciu procentowym,
- 6) przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (w zł),
- 7) podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na 1000 mieszkańców,
- 8) wydatki budżetów województw (ogółem) na 1 mieszkańca, w tym wydatki w Dziale 801– Oświata i wychowanie, a także w Dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego,
- 9) liczba studentów szkół wyższych na 10 tys. ludności,
- 10) wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych (inflacja),
- 11) nakłady inwestycyjne ogółem (w cenach bieżących) na 1 mieszkańca (w zł),
- 12) produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca (w cenach bieżących).

Wskazane zmienne diagnostyczne są wyrażone w różnych jednostkach, co uniemożliwiało ich bezpośrednie porównywanie. W celu doprowadzenia ich do stanu porównywalności oraz addytywności dokonano transformacji z zastosowaniem metody unitaryzacji zerowanej opartej na rozstępie między wartością maksymalną a minimalną badanej cechy. Uzyskane wartości zmiennych są zawarte w przedziale od 0 do 1, przy czym 1 wskazuje najbardziej korzystną, a 0 – najmniej korzystną wartość badanej zmiennej. Przyjęto, że jeśli duża wartość zmiennej diagnozującej badane zjawisko świadczy o rozwoju, cechę tę uznaje się za stymulantę (S), natomiast jeżeli na korzyść analizowanego zjawiska przemawia niewielka wartość zmiennej, to jest ona destymulantą (D). W zależności od charakteru zmiennej diagnostycznej normowanie przeprowadzono za pomocą wzorów (Ziemiańczyk, 2010):

stymulanta:

$$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - \min x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}},$$

destymulanta:

$$Z_{ij} = \frac{\max x_{ij} - x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}},$$

gdzie: Z_{ij} – zmienna diagnostyczna przyjmująca wartości od 0 do 1, x_{ij} – wartość cechy dla danej gminy, $\min x_{ij}$ – najniższa wartość cechy spośród analizowanych gmin, $\max x_{ij}$ – najwyższa wartość cechy spośród analizowanych gmin.

Na podstawie analizy dobranych zmiennych diagnostycznych nadano im odpowiednie wagi, przyjmując następujące założenia:

- czterem skorelowanym ze sobą zmiennym opisującym stan ludności (zmiana liczby ludności na 1000 mieszkańców, przyrost naturalny na 1000 ludności, ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym, wskaźnik starości) nadano wagi 0,05 (co daje łączną wagę 0,2), uwzględniając przy tym znaczenie kapitału ludzkiego jako jednego z kluczowych czynników determinujących poziom rozwoju społeczno-gospodarczego,
- trzy zmienne związane z poziomem wydatków otrzymały łączną wagę 0,1, przy czym ogółem wydatkom budżetów województw ogółem na 1 mieszkańca przyznano wagę częściową 0,05, natomiast wydatki w Dziale 801 – Oświata i wychowanie, a także wydatki w Dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego – otrzymały wagi częściowe na poziomie 0,025,
- pozostałym wskaźnikom przypisano wagi 0,1.

W tabeli 3.1 zawarto zestawienie wszystkich wskaźników uwzględnionych w badaniu wraz z przypisanymi im wagami oraz klasyfikacją (stymulanta/destymulanta).

Tabela 3.1. Wskaźniki poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego wraz z klasyfikacją (stymulanta/destymulanta) oraz przypisanymi im wagami

Wskaźnik	Stymulanta (S)/ destymulanta (D)	Waga
Zmiana liczby ludności na 1000 mieszkańców	S	0,05
Przyrost naturalny na 1000 ludności	S	0,05
Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	D	0,05
Wskaźnik starości (odsetek osób w wieku 65 lat i więcej)	D	0,05
Bezrobocie rejestrowane ogółem	D	0,1
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto	S	0,1
Podmioty gospodarki narodowej na 1000 mieszkańców	S	0,1
Wydatki budżetów województw ogółem na 1 mieszkańca	S	0,05
Wydatki budżetów województw ogółem na 1 mieszkańca w Dziale 801 – Oświata i wychowanie	S	0,025
Wydatki budżetów województw ogółem na 1 mieszkańca w Dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	S	0,025
Studenci uczelni na 10 tys. ludności	S	0,1
Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych	D	0,1
Nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca	S	0,1
Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca	S	0,1

Źródło: opracowanie własne.

Szczegółowa obserwacja poszczególnych danych źródłowych przedstawionych w tabeli 3.2 pokazuje, że województwo zachodniopomorskie charakteryzują wartości mierników na poziomie zbliżonym do średniej arytmetycznej wszystkich regionów w ramach cech opisujących stan ludności, tj. zmiana liczby ludności na 1000 mieszkańców, przyrost naturalny na 1000 ludności, ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym, wskaźnik starości, przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto, wydatki budżetów województw w Dziale 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego oraz nakłady inwestycyjne. Jednocześnie w województwie zachodniopomorskim występuje najniższa wartość wydatków budżetów województw w Dziale 801 – Oświata i wychowanie – oraz trzecia najwyższa wartość poziomu wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych, a także wydatków budżetów województw ogółem na 1 mieszkańca spośród badanych 16 regionów. Wynik oceny końcowej uzyskanej na podstawie przeprowadzonego badania z wykorzystaniem metody unitaryzacji zerowanej oraz nadaniem wag poszczególnym miernikom zostały przedstawione w tabeli 3.3.

Analiza danych zwartych w tabeli 3.3 wskazuje na duże zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych regionów. Województwo zachodniopomorskie uzyskało ocenę 0,373, zajmując tym samym 8. pozycję wśród 16 analizowanych regionów. Najniższą ocenę uzyskało województwo świętokrzyskie (0,193), natomiast najwyższą – mazowieckie (0,806), przy czym średnia arytmetyczna wszystkich ocen ma wartość 0,413, odchylenie standardowe – 0,15, a współczynnik zmienności – 35,18%.

Narzędzie OECD Regional Well-Being pozwala mierzyć poziom dobrobytu w konkretnym regionie i porównywać go z 402 innymi regionami⁴, bazując na jedenaśtu tematach kluczowych dla jakości życia mieszkańców. Według OECD należy wyjść poza pomiar poziomu PKB i inne statystyki ekonomiczne, aby lepiej zrozumieć, jak funkcjonuje społeczeństwo. Porównywalne mierniki dobrobytu regionalnego oferują nowy sposób oceny działania polityki i stwarzają możliwość działania w celu osiągnięcia wyższego dobrobytu swoich obywateli, a także klasyfikację regionów zarówno wewnątrz danego kraju, jak i w odniesieniu do regionów innych państw⁵ (OECD (c), b.d.).

Zestaw wskaźników obrazujących poziom regionalnego dobrobytu składa się z trzech kategorii, w ramach których uwzględniono od 2 do 6 obszarów (OECD (d), b.d.):

- 1) warunki materialne:
  - a) dochód gospodarstw domowych *per capita*,
  - b) rynek pracy (wskaźnik zatrudnienia i poziom bezrobocia),
  - c) warunki mieszkaniowe (liczba pokoi na osobę),
- 2) jakość życia:

⁴ OECD do celów analitycznych klasyfikuje regiony jako pierwszą warstwę administracyjną, to znaczy rząd szczebla niższego niż krajowy. Ta klasyfikacja jest używana przez krajowe urzędy statystyczne do zbierania informacji i w wielu krajach reprezentuje ramy wdrażania polityk regionalnych.

⁵ Najnowsza wersja rankingu datowana jest na listopad 2018, przy czym w ocenie uwzględnione są zazwyczaj dane z lat 2016, 2017.

Tabela 3.2. Wartości źródłowych danych uwzględnionych w badaniu

Region	Zmiana liczby ludności na 1000 mieszkańców	Przyrost naturalny na 1000 ludności	Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	Wskaźnik starości (odsetek osób w wieku 65 lat i więcej)	Bezrobocie rejestrowane ogółem	Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto	Podmioty gospodarki narodowej na 1000 mieszkańców
Dolnośląskie	-0,5	-1,8	65,5	18,4	5,2	4654,51	7
Kujawsko-pomorskie	-2,5	-1,3	64,1	17,1	8,8	3886,20	7
Lubelskie	-4,1	-1,7	65,1	18,0	8,0	4020,25	5
Lubuskie	-2,3	-1,5	64,0	16,9	5,8	3950,95	7
Łódzkie	-4,0	-3,5	68,4	19,5	6,1	4141,94	7
Małopolskie	2,7	1,6	63,9	16,6	4,7	4347,10	7
Mazowieckie	3,5	0,3	68,0	17,7	4,9	5523,65	10
Opolskie	-3,6	-2,1	61,2	18,2	6,3	4144,91	7
Podkarpackie	-0,1	0,9	61,4	16,4	8,8	3837,17	6
Podlaskie	-2,6	-1,0	62,2	17,3	7,8	4005,94	6
Pomorskie	4,0	1,8	65,8	16,4	4,9	4496,64	7
Śląskie	-3,2	-2,1	65,8	18,6	4,3	4481,57	8
Świętokrzyskie	-5,0	-3,1	65,4	19,0	8,3	3911,49	6
Warmińsko-mazurskie	-3,5	-0,9	61,6	15,9	10,4	3802,98	6
Wielkopolskie	1,4	1,0	64,7	16,3	3,1	4124,13	8
Zachodniopomorskie	-2,6	-1,9	64,4	17,7	7,4	4154,25	7

Region	Wydatki budżetów województw na 1 mieszkańca	Wydatki budżetów województw w Dziale 801	Wydatki budżetów województw w Dziale 921	Studenci uczelni na 10 tys. ludności	Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych	Nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca	Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca
Dolnośląskie	396,63	26,36	36,33	428	101,2	9 960	57 203
Kujawsko-pomorskie	392,36	28,19	56,51	285	101,6	5 851	41 909
Lubelskie	441,03	21,34	30,43	341	101,4	5 361	35 642
Lubuskie	445,81	16,48	31,90	139	102,0	6 207	42 793
Łódzkie	325,21	16,35	40,24	313	101,5	6 723	48 380
Małopolskie	386,67	23,98	49,69	465	102,2	6 627	47 250
Mazowieckie	489,37	24,86	52,56	481	101,6	12 601	83 024
Opolskie	503,91	36,86	33,22	222	101,7	7 251	41 199
Podkarpackie	536,96	33,30	33,26	233	101,6	6 407	36 142
Podlaskie	672,10	18,19	54,23	266	101,4	6 565	37 140
Pomorskie	448,97	13,58	48,37	371	101,9	8 372	50 020
Śląskie	320,06	19,69	35,99	260	101,3	7 492	53 495
Świętokrzyskie	564,67	26,91	31,49	203	101,9	4 586	36 909
Warmińsko-mazurskie	428,10	24,13	38,00	202	101,5	6 572	36 416
Wielkopolskie	363,97	31,37	39,73	351	101,8	7 985	56 465
Zachodniopomorskie	559,05	9,32	39,97	246	101,4	6 940	43 072

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych, b.d.).

Tabela 3.3. Ocena poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego regionów Polski

Region	Wynik oceny
Mazowieckie	0,806
Dolnośląskie	0,570
Wielkopolskie	0,557
Pomorskie	0,535
Małopolskie	0,496
Śląskie	0,445
Podlaskie	0,390
Zachodniopomorskie	0,373
Opolskie	0,365
Podkarpackie	0,361
Kujawsko-pomorskie	0,342
Łódzkie	0,312
Warmińsko-mazurskie	0,298
Lubelskie	0,288
Lubuskie	0,285
Świętokrzyskie	0,193

Źródło: opracowanie własne.

- a) zdrowie (oczekiwana długość trwania życia, wskaźnik śmiertelności względem wieku),
  - b) edukacja (udział siły roboczej z co najmniej średnim wykształceniem),
  - c) środowisko (szacowane średnie narażenie na zanieczyszczenie powietrza w PM_{2,5} (μg/m³) na podstawie danych ze zdjęć satelitarnych),
  - d) bezpieczeństwo (wskaźnik zabójstw),
  - e) zaangażowanie obywatelskie (frekwencja wyborcza),
  - f) dostępność usług (udział gospodarstw domowych z dostępem szerokopasmowym),
- 3) subiektywny poziom dobrobytu:
- a) społeczność (odsetek osób mających przyjaciół lub krewnych, na których w razie potrzeby mogą polegać),
  - b) zadowolenie z życia (średnia samoocena zadowolenia z życia w skali od 0 do 10).

Wskaźniki dobrobytu są wyrażane w różnych jednostkach. Aby umożliwić ich porównywanie na tej samej skali, zostały znormalizowane z użyciem metody min-max, dzięki czemu doprowadzono je do wartości z przedziału od 0 do 10⁶. W tabeli 3.4

⁶ Szerzej w (OECD (d), b.d.).

Tabela 3.4. Wskaźniki dobrobytu według OECD Regional Well-Being dla poszczególnych regionów Polski (skala od 0 do 10)

Region	Edukacja	Rynek pracy	Dochód	Bezpieczeństwo	Zdrowie	Środowisko
Dolnośląskie	10,00	6,66	2,72	8,27	3,27	1,74
Kujawsko-pomorskie	9,71	6,17	2,18	9,14	3,33	2,25
Łódzkie	9,68	7,47	2,60	9,14	1,87	0,06
Lubelskie	9,63	5,59	2,06	8,40	3,73	1,82
Lubuskie	9,64	6,84	2,22	7,04	2,92	3,47
Małopolskie	10,00	6,84	2,40	9,88	4,89	0,33
Mazowieckie	10,00	7,63	3,24	8,89	4,03	1,00
Opolskie	9,75	6,63	2,32	9,51	3,83	0,00
Podkarpackie	10,00	4,96	1,88	9,63	4,84	2,07
Podlaskie	9,57	6,43	1,99	9,38	4,03	3,24
Pomorskie	9,75	7,11	2,47	9,38	3,88	4,14
Śląskie	10,00	6,74	3,03	8,64	2,92	0,00
Świętokrzyskie	9,63	5,76	2,14	9,38	3,38	0,82
Warmińsko-mazurskie	9,12	5,06	2,10	8,52	2,57	3,37
Wielkopolskie	9,96	7,94	2,69	9,75	3,34	2,03
Zachodniopomorskie	9,47	6,22	2,48	8,52	3,27	4,50
Region	Zaangażowanie obywatelskie	Dostępność usług	Warunki mieszkaniowe	Spółeczność	Zadowolenie z życia	
Dolnośląskie	1,58	6,63	1,11	5,95	3,33	
Kujawsko-pomorskie	0,96	5,65	0,00	8,06	2,96	
Łódzkie	2,03	5,82	0,56	7,15	2,59	
Lubelskie	1,49	6,14	0,56	8,78	2,22	
Lubuskie	0,59	5,82	0,56	6,27	2,96	
Małopolskie	2,70	6,63	0,56	7,86	2,59	
Mazowieckie	3,48	6,79	1,11	7,59	2,96	
Opolskie	0,28	5,98	1,11	6,51	2,59	
Podkarpackie	1,78	7,60	0,00	8,78	1,11	
Podlaskie	1,10	5,65	1,11	8,10	2,59	
Pomorskie	2,09	7,27	0,56	6,63	3,70	
Śląskie	2,15	6,14	0,56	7,03	2,59	
Świętokrzyskie	1,04	4,93	0,00	7,23	1,11	
Warmińsko-mazurskie	0,12	5,49	0,00	7,90	3,33	
Wielkopolskie	1,74	6,79	0,56	7,98	3,33	
Zachodniopomorskie	0,86	6,30	0,56	8,34	5,56	

Źródło: opracowanie własne na podstawie (OECD (c), b.d.).

Tabela 3.5. Ranking regionów według poszczególnych wskaźników dobrobytu OECD
Regional Well-Being dla regionów Polski

Region	Edukacja	Rynek pracy	Dochód	Bezpieczeństwo	Zdrowie	Środowisko
Dolnośląskie	3	8	3	15	11	10
Kujawsko-pomorskie	9	12	11	8	10	6
Łódzkie	10	3	5	8	16	14
Lubelskie	12	14	14	14	7	9
Lubuskie	11	5	10	16	13	3
Małopolskie	2	6	8	1	1	13
Mazowieckie	3	2	1	10	3	11
Opolskie	7	9	9	4	6	15
Podkarpackie	3	16	16	3	2	7
Podlaskie	14	10	15	5	3	5
Pomorskie	7	4	7	5	5	2
Śląskie	1	7	2	11	13	16
Świętokrzyskie	12	13	12	5	8	12
Warmińsko-mazurskie	16	15	13	12	15	4
Wielkopolskie	6	1	4	2	9	8
Zachodniopomorskie	15	11	6	12	11	1
Region	Zaangażowanie obywatelskie	Dostępność usług	Warunki mieszkaniowe	Spółeczność	Zadowolenie z życia	Średnia pozycja w rankingu
Dolnośląskie	8	5	1	16	3	8
Kujawsko-pomorskie	12	13	13	5	6	9
Łódzkie	5	11	5	11	9	9
Lubelskie	9	8	5	1	14	12
Lubuskie	14	11	5	15	6	10
Małopolskie	2	5	5	8	9	5
Mazowieckie	1	3	1	9	6	5
Opolskie	15	10	1	14	9	8
Podkarpackie	6	1	13	1	15	8
Podlaskie	10	13	1	4	9	9
Pomorskie	4	2	5	13	2	5
Śląskie	3	8	5	12	9	8
Świętokrzyskie	11	16	13	10	15	10
Warmińsko-mazurskie	16	15	13	7	3	13
Wielkopolskie	7	3	5	6	3	5
Zachodniopomorskie	3	7	5	3	1	9

Źródło: opracowanie własne na podstawie (OECD (c), b.d.).

przedstawiono zestawienie 11 wskaźników dobrobytu dla poszczególnych regionów Polski na tle wszystkich 403 regionów ocenianych przez OECD.

Na podstawie wskaźników określonych przez OECD stworzono ranking poszczególnych regionów Polski w ramach wszystkich 11 kategorii analizowanych przez OECD. W tym celu dokonano hierarchizacji wartości w ramach poszczególnych kategorii w taki sposób, że wielkość najwyższa otrzymała notę 1, natomiast najniższa – notę 16 (tabela 3.5).

Analiza danych zawartych w tabeli 3.5 dowodzi, że również według analiz opracowanych przez OECD województwo zachodniopomorskie uzyskuje średnio 8. pozycję w rankingu uwzględniającym 16 regionów Polski. Najwyższy poziom oceny (1 pozycja) dla województwa zachodniopomorskiego przypisuje się poziomowi zadowolenia z życia oraz zanieczyszczenia powietrza (według OECD najniższy poziom zanieczyszczenia powietrza w Polsce), również wysoko oceniono kategorię „społeczność” (3. pozycja). Nieco gorszy wynik przypisano trzem kategoriom: „warunki mieszkaniowe” – 5. pozycja, „dochód” – 6. pozycja, „dostępność usług” – 7. pozycja. Najniższe noty dotyczą poziomu edukacji (15. pozycja), zaangażowania obywatelskiego (13. pozycja), poziomu bezpieczeństwa (12. pozycja) oraz rynku pracy i kategorii „zdrowie” (11. pozycja).

3.3. Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że poziom rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zachodniopomorskiego na tle pozostałych regionów Polski oscyluje wokół średnich wartości. Zarówno analiza danych GUS, jak i ranking według klasyfikacji OECD pozwalają przyznać województwu zachodniopomorskiemu 8. miejsce spośród 16 analizowanych regionów.

Należy także zwrócić uwagę na krańcowe wartości, takie jak najwyższy poziom (subiektywny) zadowolenia z życia oraz najmniej zanieczyszczone środowisko w województwie zachodniopomorskim, przy jednocześnie bardzo niskiej ocenie poziomu edukacji i zaangażowania obywatelskiego. W zachodniopomorskim obserwuje się także najniższą wartość wydatków budżetów województw w Dziale 801 – Oświata i wychowanie – oraz trzecią najwyższą wartość poziomu wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych oraz wydatków budżetów województw ogółem na 1 mieszkańca spośród badanych 16 regionów.

Mimo dużych dysproporcji w wynikach oceny regionów w ramach poszczególnych kategorii, wyniki z obu części badania prowadzą do podobnych wniosków. Jest to zaskakujące, szczególnie ze względu na fakt, że mierniki uwzględnione w obu częściach badania, co prawda, dotyczyły podobnych aspektów, jednak nie były identyczne. Utwierdza to w przekonaniu, że dobrane przez autorkę czynniki są spójne z tymi ocenianymi przez OECD.

Literatura

- Bank Danych Lokalnych. (b.d.). Pobrano 20 lipca 2019 z <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>
- Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego. (b.d.). Pobrano 13 sierpnia 2019 z <http://bip.rbip.wzp.pl/województwo-zachodniopomorskie>
- Czyżycki, R. (2012). Badanie rozwoju społeczno-gospodarczego województw – wpływ metodyki badań na uzyskane wyniki. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, (42), 22-23.
- Domański, R. (2012). *Ewolucyjna gospodarka przestrzenna*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Kłóska, R. (2015). *Innowacyjność jako determinanta rozwoju regionalnego w Polsce*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Korenik, S. (2008). Rozwój lokalny wobec nowych wyzwań na progu XXI wieku. *Ekonomiczne Problemy Usług*, (31), I.
- Kupiec, L. (2011). *Demografia w gospodarce przestrzennej*. Białystok: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie. (2010). Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, *Monitor Polski*, (36), poz. 423.
- Obębalski, M. (2006). Mierniki rozwoju regionalnego. W: D. Strahl (red.), *Metody oceny rozwoju regionalnego*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
- OECD (a). (b.d.). Regional development policy. (b.d.). Pobrano 13 sierpnia 2019 z <https://www.oecd.org/regional/regionaldevelopment.htm>
- OECD (b). (b.d.). Regional outlook 2016: Productive regions for inclusive societies. (b.d.). OECD Publishing. Pobrano 24 lipca 2019 z <https://doi.org/10.1787/9789264260245-en>
- OECD (c). (b.d.). Regional Well-Being: A closer measure of life. (b.d.). Pobrano 20 sierpnia 2019 z <https://www.oecdregionalwellbeing.org/PL42.html>
- OECD (d). (b.d.). Regional Well-Being: A user's guide. Pobrano 14 sierpnia 2019 z <https://www.oecdregionalwellbeing.org/assets/downloads/Regional-Well-Being-User-Guide.pdf>
- Polska Agencja Inwestycji i Handlu. (b.d.). *Województwo zachodniopomorskie*. Pobrano 10 sierpnia 2019 z <https://www.paih.gov.pl/regiony/województwa/zachodniopomorskie>
- Salecka, E. (2018). Rozwój społeczno-gospodarczy gminy Kłodzko. Prognozy rozwoju na lata 2016-2020. *Zeszyty Naukowe Wydziału Informatycznych Technik Zarządzania Wyższej Szkoły Informatyki Stosowanej i Zarządzania. Współczesne Problemy Zarządzania*, (1).
- Stanny, M. (2012). *Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce – pomiar zjawiska złożonego. Rozwój wsi i rolnictwa w Polsce. Aspekty przestrzenne i regionalne*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Stasiak, E. (2016). Rozwój społeczno-gospodarczy na przykładzie gmin miejskich województwa łódzkiego. W: R. Dziuba, M. Szewczyk i E. Okraszewska (red.), *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Społeczeństwo, Środowisko, Innowacje w gospodarce* (s. 75-85). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Ziemiańczyk, U. (2010). Ocena poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w województwie małopolskim. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, (14).
- Zimny, A. (2016). Ewolucja mierników rozwoju społeczno-gospodarczego. *Współczesne Problemy Ekonomiczne*, (13), 69-80.

4

UWARUNKOWANIA ROZWOJU POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ NA OBSZARACH WIEJSKICH CENNYCH PRZYRODNICZO (NA PRZYKŁADZIE GMIN WIEJSKICH POLSKI WSCHODNIEJ)

Dariusz Zając*

4.1. Problematyka badawcza w świetle literatury

Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich jest jednym z priorytetów polityki gospodarczej Unii Europejskiej, w tym także Polski. Rozwój tej działalności, w koegzystencji z rolnictwem oraz poszanowaniem przyrody, pozytywnie zmienia obszary wiejskie, poprawiając jakość i warunki życia mieszkańców, co jest niezmiernie ważne z punktu widzenia koncepcji wielofunkcyjnego oraz ich zrównoważonego rozwoju. Dzięki temu obszary wiejskie stają się bardziej urozmaicone, wypełniając tym samym wiele różnych funkcji, bardzo ważnych dla społeczeństwa i gospodarki (Zając, 2014). Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich uwarunkowany jest czynnikami egzogenicznymi i endogenicznymi, przy czym pozostaje on pod silnym wpływem uwarunkowań regionalnych, a zwłaszcza lokalnych (Duczkowska-Małysz i Duczkowska-Piasecka, 2014; Kłodziński, 2012; Zarębski, 2015). Najważniejszymi czynnikami stymulującymi rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich są: lokalizacja w przestrzeni i wynikająca z niej renta położenia (np. obszary wiejskie podmiejskie czy też cenne przyrodniczo), kapitał ludzki, społeczny i finansowy oraz wysoka aktywność samorządów lokalnych, w tym w pozyskiwaniu środków finansowych z Unii Europejskiej i tworzeniu warunków do rozwoju podmiotów gospodarczych. Z kolei najważniejsze bariery rozwoju pozarolniczej działalności gospo-

---

* Uniwersytet Rzeszowski, Kolegium Nauk Społecznych, Instytut Ekonomii i Finansów,
ORCID: 0000-0001-7918-1366.

darczej stanowią bariera popytowa oraz niekorzystne struktury demograficzne i procesy depopulacyjne, zwłaszcza na obszarach wiejskich peryferyjnych (Brodziński i Brodzińska, 2016; Duczkowska-Małysz i Duczkowska-Piasecka, 2014; Kamińska, 2011; Kopacz-Wyrwał, 2015; Zarębski, 2015). Szczególnie istotnymi czynnikami warunkującymi rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich są cechy środowiska przyrodniczego oraz dziedzictwo kulturowe wsi. Mogą one bowiem tworzyć ograniczenia (obszary prawnie chronione), lecz mogą być również czynnikiem dynamizującym rozwój niektórych sektorów gospodarki wiejskiej (np. turystyka, rekreacja itd.) (Czudec, 2011; Guzal-Dec, Siedlecka i Zwołńska-Ligaj, 2015; Spsychalski, 2005).

W literaturze wyodrębnia się różne typy obszarów wiejskich i kryteria ich podziału. Uwzględniając cechy środowiska przyrodniczego, można wyróżnić obszary posiadające szczególne walory przyrodnicze – cenne przyrodniczo¹, a w związku z tym posiadające duży potencjał turystyczny. Obszary wiejskie cenne przyrodniczo to tereny o wysokiej bioróżnorodności, bogate w zasoby naturalne, krajobrazowe i kulturowe, zasługujące na utrzymanie w stanie względnej trwałości (Czudec, 2011; Kutkowska, 2010).

Polska Wschodnia jest regionem, który został objęty programem wsparcia ze środków finansowych Unii Europejskiej. Zajmuje on obszar pięciu województw: lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego (Piechnik, 2012; Program Operacyjny..., 2011). Województwa Polski Wschodniej to regiony słabiej rozwijające się gospodarczo, w dużym stopniu obszary wiejskie, o wysokiej zależności gospodarki od rolnictwa. W związku z tym procesy zachodzące na wsi i w rolnictwie mają w tych regionach większy wpływ na ogólną sytuację ekonomiczną niż w innych regionach kraju. Województwa Polski Wschodniej charakteryzują: mała gęstość zaludnienia, niski poziom kapitału ludzkiego, ograniczona dostępność terytorialna, niski poziom rozwoju gospodarczego, niski poziom rozwoju infrastruktury oraz niski poziom dochodów ludności i jednostek samorządu terytorialnego. Są to zatem województwa spełniające kryteria definicyjne stosowane dla obszarów peryferyjnych. Zasadniczym celem strategicznym w odniesieniu do obszarów wiejskich Polski Wschodniej powinno być budowanie kapitału społecznego oraz dywersyfikacja ekonomiczna, czyli różnicowanie wiejskiej gospodarki przez ułatwianie i wspieranie rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej (Balińska, 2015; Czudec, Majka i Zajac, 2018; Grosse, 2007; Wilkin, 2007).

W niniejszym rozdziale dokonano identyfikacji i oceny uwarunkowań rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w gminach wiejskich Polski Wschodniej z uwzględnieniem cech środowiska przyrodniczego. Gminy objęte badaniami po-

---

¹ W literaturze tereny cenne przyrodniczo są traktowane jako synonim obszarów prawnie chronionych (Cieszewska, 2008; Dobrzańska, 2007). W niniejszym rozdziale przyjęto, że obszary wiejskie cenne przyrodniczo to takie, w których obszary prawnie chronione stanowią powyżej 80% powierzchni ogólnej.

dzielono na dwie grupy: o wysokim udziale obszarów prawnie chronionych (OPCH) w powierzchni ogólnej (powyżej 80%) oraz pozostałe. Wykorzystany materiał empiryczny dotyczy wszystkich gmin wiejskich z pięciu województw Polski Wschodniej: lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego oraz warmińsko-mazurskiego, i pochodzi z Banku Danych Lokalnych GUS w Warszawie oraz z IUNG PIB w Puławach. Zakres czasowy badań obejmuje lata 2016-2017, przy czym dane na temat zmian w liczbie ludności dotyczą okresu 2004-2017, a ze względu na dostępność danych informacje o funduszach Unii Europejskiej pozyskanych przez samorządy gmin wiejskich Polski Wschodniej dotyczą lat 2006-2017. Zgromadzony i uporządkowany materiał empiryczny opracowano w formie tabelarycznej i graficznej, wykorzystując metodę analizy porównawczej.

Dane odnoszące się do dynamiki powstawania nowych i likwidacji już istniejących podmiotów gospodarczych często są uznawane za główne źródło informacji o kondycji gospodarki na danym obszarze, np. w gminie. Jest to wskaźnik, który uwzględnia twarde czynniki wzrostu gospodarczego, a także te niemierzalne, związane z nastrojami inwestorów i ich przewidywaniami co do możliwości prowadzenia przedsiębiorstwa. Wzrost liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych świadczy o poprawie koniunktury na danym obszarze, np. w gminie, oraz implikuje wiele pozytywnych zjawisk w postaci efektów mnożnikowych w gospodarce. Natomiast spadek liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych świadczy o pogorszeniu ogólnego klimatu sprzyjającego przedsiębiorczości i może oznaczać nawet zamknięcie danego obszaru, np. gminy, na inwestycje i rozwój (Brodziński i Brodzińska, 2016; Zarebski, 2015).

W niniejszym rozdziale zestawiono i wykorzystano autorski wskaźnik koniunktury dla rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w danej jednostce samorządu terytorialnego (gminie) na tle kraju oraz innych gmin. Konstruując ten wskaźnik, liczbę podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 ludności w wieku produkcyjnym w roku poprzednim (2016) w kraju dodano do liczby podmiotów gospodarczych nowo zarejestrowanych w przeliczeniu na 1000 ludności w wieku produkcyjnym w roku badanym (2017) w kraju. Następnie ich sumę przyjęto jako wartość 1,0 dla kraju i odpowiednio oceniano przewagę lub niedowagę tej sumy we wszystkich gminach wiejskich Polski Wschodniej w porównaniu z krajem. W dalszej kolejności od tak wyliczonej liczby, zarówno dla kraju (czyli 1,0), jak i dla wszystkich gmin wiejskich Polski Wschodniej, odejmowano procent podmiotów gospodarczych wyrejestrowanych w roku badanym (2017). Dla wartości wskaźnika wynoszącej do 0,35 przyjęto, że koniunktura dla rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej jest słaba, dla wartości 0,36-0,70 – że koniunktura ta jest umiarkowana, zaś dla wartości 0,71 i więcej – że koniunktura dla rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej jest dobra.

4.2. Warunki przyrodnicze i demograficzne oraz sytuacja na rynku pracy

Warunki przyrodnicze w Polsce charakteryzują się dużym zróżnicowaniem regionalnym. Mogą one utrudniać realizację różnych funkcji obszarów wiejskich, do których należą przede wszystkim funkcje: gospodarcze (ekonomiczne), społeczne, środowiskowe, rekreacyjne i kulturowe (Zajac, 2014), lub jej sprzyjać.

Analizując wybrane cechy charakteryzujące warunki przyrodnicze, należy stwierdzić, że gminy wiejskie Polski Wschodniej charakteryzują się większym udziałem obszarów prawnie chronionych (OPCH) i użytków rolnych w powierzchni ogólnej oraz wyższą wartością wskaźnika jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, zaś mniejszą lesistością oraz mniejszym udziałem gruntów ornych w powierzchni ogólnej użytków rolnych, w porównaniu z krajem (tabela 4.1). W Polsce Wschodniej gminy wiejskie o wysokim udziale OPCH w powierzchni ogólnej (powyżej 80%) stanowią 16,2% ogółu gmin wiejskich. Ta grupa gmin charakteryzuje się prawie dwukrotnie większą lesistością w porównaniu z pozostałymi gminami wiejskimi Polski Wschodniej, co wraz z wysokim udziałem OPCH sprawia, że gminy te odznaczają się wysokimi walorami krajobrazowymi i turystycznymi. Stanowi to czynnik sprzyjający rozwojowi pozarolniczej działalności gospodarczej, zwłaszcza takiej, która dotyczy całej sfery obsługi ruchu turystycznego. Gminy wiejskie Polski

Tabela 4.1. Warunki przyrodnicze w gminach wiejskich Polski Wschodniej na tle kraju

Wyszczególnienie	Polska	Gminy wiejskie Polski Wschodniej		
		ogółem	o wysokim udziale OPCH (powyżej 80%)	pozostałe
Liczba gmin	2477	489	79	410
Procentowy udział obszarów prawnie chronionych (OPCH) w powierzchni ogólnej (średnia za lata 2016-2017)	32,5	36,0	95,8	24,5
Lesistość (średnia za lata 2016-2017)	29,5	26,2	40,4	23,5
Procentowy udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej (średnia za lata 2016-2017)	59,9	66,3	52,4	69,0
Procentowy udział gruntów ornych w powierzchni ogólnej użytków rolnych (średnia za lata 2016-2017)	73,8	69,0	63,8	70,0
Wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej w punktach*	66,6	68,3	61,8	69,5

* Dane z IUNG PIB w Puławach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Bank Danych Lokalnych, b.d.) oraz danych z IUNG-PIB w Puławach.

Wschodniej o wysokim udziale OPCH charakteryzują mniejszy udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej oraz mniejszy udział gruntów ornych w powierzchni ogólnej użytków rolnych, a także niższa wartość wskaźnika jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej w porównaniu z pozostałymi gminami (tabela 4.1).

Ważnym czynnikiem determinującym zarówno możliwości, jak i potrzeby rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na danym obszarze (np. w gminie) jest sytuacja demograficzna, rozumiana jako kształt procesów ruchu naturalnego i migracyjnego ludności oraz jej struktur według płci i wieku (Frenkel, 1999).

W gminach wiejskich Polski Wschodniej zmalała liczba ludności w latach 2004-2017, podczas gdy w kraju liczba ta wzrosła. Gminy wiejskie Polski Wschodniej charakteryzują się o połowę mniejszą gęstością zaludnienia, wyższym odsetkiem ludności w wieku produkcyjnym oraz niższym wskaźnikiem obciążenia demograficznego w porównaniu z krajem. Gminy objęte badaniami odznaczają się znacznie niższym niż w kraju ujemnym przyrostem naturalnym na 1000 ludności, a także ujemnym saldem migracji na pobyt stały w przeliczeniu na 1000 ludności.

Analizując z kolei sytuację na rynku pracy, należy stwierdzić, że w gminach wiejskich Polski Wschodniej jest ona gorsza niż w kraju, co wynika z wyraźnie niższego wskaźnika pracujących oraz wyższej stopy bezrobocia.

Tabela 4.2. Warunki demograficzne oraz sytuacja na rynku pracy w gminach wiejskich Polski Wschodniej na tle kraju

Wyszczególnienie	Polska	Gminy wiejskie Polski Wschodniej		
		ogółem	o wysokim udziale OPCH (powyżej 80%)	pozostałe
Zmiany w liczbie ludności w latach 2004-2017 (dynamika – rok 2004 = 100)	100,7	98,5	99,0	98,4
Ludność na 1 km ² (średnia za lata 2016-2017)	123,0	56,5	49,4	57,9
Odsetek ludności w wieku produkcyjnym (średnia za lata 2016-2017)	61,5	62,1	62,4	62,0
Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym (średnia za lata 2016-2017)	62,6	61,2	60,4	61,4
Przyrost naturalny na 1 tys. ludności (średnia za lata 2016-2017)	-0,1	-2,2	-2,2	-2,2
Saldo migracji na pobyt stały na 1 tys. ludności (średnia za lata 2016-2017)	0,0	-1,9	-1,2	-2,0
Pracujący na 1 tys. ludności (średnia za lata 2016-2017)	243,3	81,1	79,4	81,5
Stopa bezrobocia (średnia za lata 2016-2017)	5,1	7,4	7,5	7,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Bank Danych Lokalnych, b.d.).

Gminy wiejskie Polski Wschodniej są jednak zróżnicowane pod względem warunków demograficznych w zależności od cech środowiska przyrodniczego. Mianowicie grupa gmin o wysokim udziale OPCH charakteryzuje się mniejszą gęstością zaludnienia oraz niższym wskaźnikiem obciążenia demograficznego, a także niższym (choć też ujemnym) saldem migracji na pobyt stały w przeliczeniu na 1000 ludności, w porównaniu z pozostałymi gminami (tabela 4.2). Wydaje się zatem, że zwłaszcza ta ostatnia analizowana cecha może pozytywnie wpływać na rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej w gminach wiejskich Polski Wschodniej mających wysoki udział OPCH.

4.3. Infrastruktura techniczna oraz wykorzystanie funduszy z Unii Europejskiej

Infrastruktura techniczna stanowi niejako szkielet gospodarki oraz podstawę wszelkiej działalności gospodarczej, warunkując jej zakres, strukturę i przestrzenne rozmieszczenie. Poziom jej rozwoju w dużej mierze decyduje o atrakcyjności danego obszaru (np. gminy), kształtuje warunki życia mieszkańców oraz określa możliwości rozwojowe, także w zakresie aktywizacji gospodarczej, co zostało potwierdzone w wielu badaniach i analizach (Jarosiński, 2011; Kłodziński, 1999; Kołodziejczyk, 2013; Piechnik, 2012; Pięcek, 1999). Wykorzystanie infrastruktury jako ważnego czynnika rozwoju obszarów wiejskich wiąże się z prowadzeniem polityki inwestycyjnej w tym zakresie. Polityka inwestycyjna stanowi domenę działalności władz lokalnych, a jej celem jest zwiększenie atrakcyjności i wiarygodności wsi jako miejsca zamieszkania i tworzenia miejsc pracy. Poważnym utrudnieniem w rozbudowie infrastruktury na wsi są jednak wysokie koszty większości takich przedsięwzięć, wynikające przede wszystkim z rozproszenia sieci osadniczej. Ogólnie można stwierdzić, że infrastruktura na obszarach wiejskich w Polsce nadal jest jeszcze stosunkowo słabo rozwinięta, przy czym występują w tym względzie bardzo duże zróżnicowania w przekroju regionalnym i lokalnym (Kołodziejczyk, 2013).

Gminy wiejskie Polski Wschodniej charakteryzują się gorszym wyposażeniem w podstawowe elementy infrastruktury technicznej, jak: sieć wodociągowa, kanalizacyjna i gazowa, w porównaniu z krajem – dotyczy to zwłaszcza sieci gazowej i kanalizacyjnej. Zarówno w kraju, jak i w gminach objętych badaniami wyraźnie najlepiej rozwiniętym składnikiem infrastruktury technicznej jest sieć wodociągowa, zaś składnikiem infrastruktury rozwiniętym najslabiej jest sieć gazowa. Gminy wiejskie Polski Wschodniej są jednak zróżnicowane pod tym względem w zależności od cech środowiska przyrodniczego. Grupa gmin o wysokim udziale OPCH charakteryzuje się gorszą dostępnością mieszkańców do sieci wodociągowej i gazowej, zaś lepszą dostępnością do sieci kanalizacyjnej w porównaniu z pozostałymi gminami (tabela 4.3).

Ważnym aspektem integracji Polski z Unią Europejską jest możliwość korzystania z funduszy europejskich. Szczególne znaczenie mają środki finansowe przeznaczone

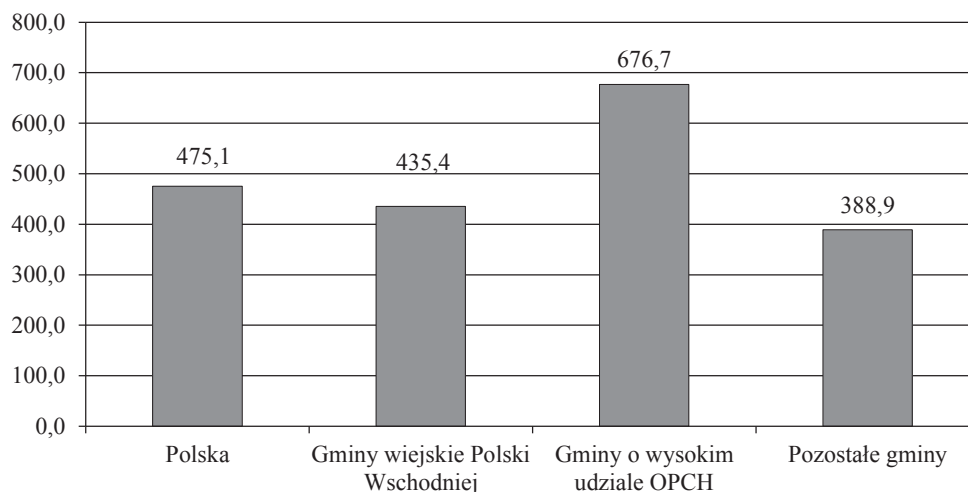
Tabela 4.3. Infrastruktura techniczna w gminach wiejskich Polski Wschodniej na tle kraju w roku 2017

Wyszczególnienie	Polska	Gminy wiejskie Polski Wschodniej		
		ogółem	o wysokim udziale OPCH (powyżej 80%)	pozostałe
Odsetek ludności korzystającej z sieci				
Wodociągowej	92,0	80,6	77,8	81,2
Kanalizacyjnej	70,5	33,7	38,3	32,9
Gazowej	52,1	18,1	12,9	19,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Bank Danych Lokalnych, b.d.).

czone na finansowanie zadań jednostek samorządu terytorialnego, które dzięki tego rodzaju środkom mogą realizować inwestycje wymagające ponoszenia wydatków znacznie przekraczających ich możliwości finansowe (Czudec, Majka i Zajac, 2018).

Samorządy gmin wiejskich Polski Wschodniej w porównaniu z krajem pozyskały z Unii Europejskiej mniej środków finansowych w przeliczeniu na 1 mieszkańca w latach 2006-2017. Gminy objęte badaniami są jednak wyraźnie zróżnicowane pod tym względem w zależności od cech środowiska przyrodniczego, przy czym zdecydowanie więcej omawianych środków pozyskały samorządy gmin o wysokim udziale OPCH w porównaniu z samorządami pozostałych gmin (rysunek 4.1). Wpływa to

Rys. 4.1. Kwota funduszy pozyskanych z Unii Europejskiej przez samorządy gmin wiejskich Polski Wschodniej *per capita* w latach 2006-2017 na tle kraju (w zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Bank Danych Lokalnych, b.d.).

pozytywnie na poprawę warunków funkcjonowania i dalszego rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w gminach wiejskich Polski Wschodniej o wysokim udziale OPCH.

4.4. Pozarolnicza działalność gospodarcza

W gminach wiejskich Polski Wschodniej liczba podmiotów gospodarczych przypadająca na 1 tys. ludności w wieku produkcyjnym w roku 2016 była prawie o połowę mniejsza niż w kraju. Podobna sytuacja występuje pod względem liczby podmiotów gospodarczych nowo zarejestrowanych w roku 2017 przypadającej na 1 tys. ludności w wieku produkcyjnym. Z kolei biorąc pod uwagę udział procentowy podmiotów gospodarczych wyrejestrowanych w roku 2017, należy zauważyć, że w porównaniu z krajem jest on nieco większy w gminach objętych badaniami. Wartość wskaźnika koniunktury dla rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w gminach wiejskich Polski Wschodniej jest o połowę niższa od średniej w kraju, co wskazuje, że gminy te odznaczają się przeciętnie umiarkowaną koniunkturą w tym zakresie. Ponadto w gminach wiejskich Polski Wschodniej w porównaniu z krajem większy udział mają podmioty gospodarcze osób fizycznych, zaś nieco mniejszy – podmioty gospodarcze z liczbą pracujących powyżej 9 osób (tabela 4.4).

Tabela 4.4. Pozarolnicza działalność gospodarcza w gminach wiejskich Polski Wschodniej na tle kraju

Wyszczególnienie	Polska	Gminy wiejskie Polski Wschodniej		
		ogółem	o wysokim udziale OPCH (powyżej 80%)	pozostałe
Wskaźnik koniunktury dla rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej	0,93	0,44	0,51	0,43
Liczba podmiotów gospodarczych na 1 tys. ludności w wieku produkcyjnym w 2016 r.	178,3	91,4	103,5	89,1
Liczba podmiotów gospodarczych nowo zarejestrowanych na 1 tys. ludności w wieku produkcyjnym w 2017 r.	15,0	9,3	11,1	9,0
Procentowy udział podmiotów gospodarczych wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON w 2017 r.	6,7	7,8	8,2	7,7
Procentowy udział podmiotów gospodarczych osób fizycznych (średnia za lata 2016-2017)	69,8	77,1	78,7	76,8
Procentowy udział podmiotów gospodarczych z liczbą pracujących powyżej 9 osób (średnia za lata 2016-2017)	4,2	4,0	3,8	4,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Bank Danych Lokalnych, b.d.).

Gminy wiejskie Polski Wschodniej są jednak zróżnicowane pod tym względem w zależności od cech środowiska przyrodniczego. Mianowicie grupa gmin o wysokim udziale OPCH odznacza się większą liczbą podmiotów gospodarczych na 1 tys. ludności w wieku produkcyjnym w roku 2016, a także większą liczbą podmiotów gospodarczych nowo zarejestrowanych na 1 tys. ludności w wieku produkcyjnym w roku 2017, a przy tym nieco większym udziałem procentowym podmiotów gospodarczych wyrejestrowanych w 2017 r. Stąd też wartość wskaźnika koniunktury dla rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej jest w tej grupie gmin wyższa w porównaniu z pozostałymi gminami wiejskimi Polski Wschodniej, wskazując na lepszą koniunkturę w tym zakresie. Ponadto gminy wiejskie Polski Wschodniej, mające wysoki udział OPCH w porównaniu z pozostałymi gminami, charakteryzują się nieco większym udziałem podmiotów gospodarczych osób fizycznych, zaś nieco mniejszym udziałem podmiotów gospodarczych z liczbą pracujących powyżej 9 osób (tabela 4.4).

4.5. Podsumowanie

Podsumowując, należy stwierdzić, że gminy wiejskie Polski Wschodniej charakteryzują się gorszymi uwarunkowaniami rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w porównaniu z krajem, a także umiarkowaną koniunkturą dla rozwoju tej działalności. Gminy wiejskie Polski Wschodniej są jednak zróżnicowane pod tym względem w zależności od cech środowiska przyrodniczego. Grupa gmin o wysokim udziale obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogólnej odznacza się lepszą koniunkturą do rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej, co wynika przede wszystkim z wysokich walorów krajobrazowych, sprzyjających rozwojowi turystyki, a tym samym całej sfery obsługi ruchu turystycznego. Pozytywny wpływ na to wywierają również niższe, choć ujemne saldo migracji oraz znacznie wyższa kwota środków finansowych pozyskanych z Unii Europejskiej przez samorzady tych gmin, które sprzyjają poprawie warunków funkcjonowania i rozwoju podmiotów gospodarczych.

Na obszarach wiejskich cennych przyrodniczo kluczowym problemem jest pogodzenie potrzeby rozwoju społeczno-gospodarczego z koniecznością ochrony środowiska przyrodniczego, krajobrazu wiejskiego oraz dziedzictwa kulturowego wsi. Osoby podejmujące pozarolniczą działalność gospodarczą powinny zatem uwzględnić te uwarunkowania. W przeciwnym razie będzie występowała nierównowaga między potencjałem tych obszarów a jego wykorzystaniem.

Literatura

- Balińska, A. (2015). Czynniki rozwoju terenów peryferyjnych Polski Wschodniej. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 2(36), 153-160. DOI: <https://doi.org/10.17306/JARD.2015.16>
- Bank Danych Lokalnych [BDL]. (b.d.). Pobrano z <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/temat>
- Brodziński, Z. i Brodzińska, K. (2016). Uwarunkowania aktywności społeczno-gospodarczej podmiotów sektora MSP na terenach przygranicznych województwa warmińsko-mazurskiego. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 1(39), 31-38. DOI: <https://doi.org/10.17306/JARD.2016.4>
- Cieszewska, A. (2008). Zachowanie terenów cennych przyrodniczo w kształtowaniu struktury krajobrazu na poziomie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, XXI, 239-250.
- Czudec, A. (2011). Endogeniczne uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich (przykład Podkarpacia). W: W. Kamińska i K. Heffner (red.), *Dychotomiczny rozwój obszarów wiejskich? Czynniki progresji, czynniki peryferyzacji* (t. CXXXVIII, s. 161-182). Warszawa: Studia KPZK PAN.
- Czudec, A., Majka, A. i Zając, D. (2018). Impact of European Union cohesion policy at local level (Rural areas of Eastern Poland case study). *Lex Localis – Journal of Local Self-Government*, 16(4), 785-803.
- Dobrzańska, B. M. (2007). *Planowanie strategiczne zrównoważonego rozwoju obszarów przyrodniczo cennych*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Duczkowska-Małysz, K. i Duczkowska-Piasecka, M. (2014). Rodzinna przedsiębiorczość na obszarach wiejskich wobec wyzwań globalnych. W: R. Sobiecki (red.), *Przedsiębiorstwo rodzinne w gospodarce globalnej* (s. 117-145). Warszawa: SGH.
- Frenkel, I. (1999). Wiejskie obszary problemowe pod kątem widzenia sytuacji demograficznej. W: A. Rosner (red.), *Typologia wiejskich obszarów problemowych* (s. 25-37). Warszawa: IRWiR PAN.
- Grosse, T. G. (2007). Wybrane koncepcje teoretyczne i doświadczenia praktyczne dotyczące rozwoju regionów peryferyjnych. W: *Ekspertyzy do Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020* (t. I, s. 119-134). Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Guzal-Dec, D., Siedlecka, A. i Zwolińska-Ligaj, M. (2015). *Wspieranie i rozwijanie działalności gospodarczej na obszarach cennych przyrodniczo. Poradnik dla władz samorządowych, przedsiębiorców i rolników*. Biała Podlaska: Wydawnictwo PSW JPPI w Białej Podlaskiej.
- Jarosiński, K. (2011). Urządzenia infrastruktury komunalnej jako podstawowy czynnik rozwoju lokalnego i regionalnego. W: Z. Strzelecki (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna w Polsce. Czynniki i bariery* (s. 159-178). Warszawa: SGH.
- Kamińska, W. (2011). Pozarolnicza aktywność gospodarza osób fizycznych na obszarach wiejskich w Polsce. W: W. Kamińska i K. Heffner (red.), *Obszary wiejskie. Wielofunkcyjność. Migracje. Nowe wizje rozwoju* (t. CXXXIII, s. 103-127). Warszawa: Studia KPZK PAN.
- Kłodziński, M. (1999). *Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich*. Warszawa: IRWiR PAN, Centrum Naukowo-Wdrożeniowe SGGW.
- Kłodziński, M. (2012). Dywersyfikacja gospodarki ważnym celem polityki wiejskiej. W: M. Drygas i K. Zawalińska (red.), *Uwarunkowania ekonomiczne polityki rozwoju polskiej wsi i rolnictwa* (s. 95-115). Warszawa: IRWiR PAN.
- Kołodziejczyk, D. (2013). *Rozwój infrastruktury a cechy wiejskich społeczności lokalnych w latach 2005-2011*. Warszawa: IERiGŻ PIB.
- Kopacz-Wyrwał, I. (2015). Przedsiębiorczość a poziom życia na obszarach wiejskich Polski Wschodniej. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, (11), 82-97. DOI: <https://doi.org/10.24917/2736>
- Kutkowska, B. (red.). (2010). *Rozwój zrównoważony rolnictwa i obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Piechnik, M. (2012). Aspekty infrastruktury regionalnej i jej wpływ na rozwój turystyki w makroregionie Polski Wschodniej w latach 2000-2010. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, (246), 333-344.

- Pięcek, B. (1999). Wiejskie obszary problemowe pod kątem widzenia infrastruktury. W: A. Rosner (red.), *Typologia wiejskich obszarów problemowych* (s. 39-57). Warszawa: IRWiR PAN.
- Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013. (2011). Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Spychalski, G. (2005). *Mezoeconomiczne aspekty kształtowania rozwoju obszarów wiejskich*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Wilkin, J. (2007). Obszary wiejskie w warunkach dynamizacji zmian strukturalnych. W: *Ekspertyzy do Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020* (t. I, s. 593-616). Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Zajac, D. (2014). *Znaczenie pozarolniczej działalności gospodarczej rolników w procesie rozwoju wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich. Monografie i Opracowania nr 17*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Zarębski, P. (2015). Typy obszarów wiejskich w Polsce ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i dynamikę przedsiębiorstw. *Wiś i Rolnictwo*, 3(168), 63-77.

5

DETERMINANTY ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ GMIN WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Natalia Świdwińska*

5.1. Atrakcyjność turystyczna i jej wyznaczniki

Atrakcyjność turystyczną obszaru, czyli „stopień przyciągania przez dane miejsce, obszar lub region określonego rodzaju turystów” (Różycki, 2009, s. 63), można utożsamiać z wielkością ruchu turystycznego – im obszar jest bardziej atrakcyjny, tym więcej osób odwiedza go w celach turystycznych. Na intensywność odwiedzin turystycznych wpływa wyposażenie w walory turystyczne i infrastrukturę turystyczną (Rogalewski, 1977; Warszzyńska i Jackowski, 1978).

W literaturze przedmiotu odnaleźć można różne podejścia do wysokiej rangi walorów turystycznych i infrastruktury turystycznej w kształtowaniu poziomu atrakcyjności turystycznej gmin (Kozak, 2008, s. 51-52; Seweryn, 2002, s. 69-70). Niektórzy autorzy twierdzą, iż największe znaczenie dla atrakcyjności turystycznej określonego miejsca mają walory turystyczne i to one powinny zajmować priorytetowe miejsce w ofercie turystycznej. Turyści bowiem przyjeżdżają w dane miejsce, ponieważ są zainteresowani jego walorami turystycznymi. To one stanowią motyw uprawiania turystyki. Według teorii peryferii głównym motywem podjęcia podróży są walory turystyczne, nie zaś stan infrastruktury turystycznej, a dopiero w późniejszym etapie podejmowania decyzji o wyjeździe rejon oceniany jest pod jej kątem. Atrakcyjność turystyczna określonego miejsca wynika zatem bezpośrednio z walorów, a pośrednio – z infrastruktury turystycznej. To walory turystyczne przyczyniają się do decyzji o wyjeździe w celach turystycznych, a obecność infrastruktury turystycznej umożliwia zaspokojenie potrzeb zaistniałych w związku z odwiedzeniem danej lokalizacji (Seweryn, 2002, s. 69-70).

Między walorami turystycznymi i infrastrukturą turystyczną można zaobserwować związek komplementarny. Atrakcyjność turystyczną warunkują struktura i roz-

---

* Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ORCID: 0000-0002-1814-6679.

miar bazy turystycznej, a atrakcyjność bazy turystycznej uwarunkowana jest zlokalizowaniem w bliskim sąsiedztwie walorów turystycznych (Seweryn, 2002, s. 69-70). Elementem różnicującym wpływ walorów turystycznych i infrastruktury turystycznej na atrakcyjność danego miejsca jest ich zmienność w czasie. Walory turystyczne uznać można za naturalne i stałe w czasie. Atrakcyjna lokalizacja, posiadane atrybuty (zarówno przyrodnicze, jak i antropogeniczne), tradycja, historia, poziom cywilizacyjny mieszkańców oraz stan środowiska naturalnego są walorami, których człowiek nie jest w stanie zmodyfikować w krótkim czasie. Inaczej jest w przypadku infrastruktury turystycznej. Jej elementy są bowiem zmienne w czasie. Można je łatwo kształtować i modyfikować. Świadczą one o przygotowaniu obszaru do przyjęcia turystów (Seweryn, 2002, s. 69-70). Infrastruktura turystyczna stanowi element wspomagający atrakcyjność turystyczną danego miejsca wyznaczaną przez posiadane walory.

Inne zdanie na ten temat ma M. Kozak (2008, s. 51-52), według którego turystyka prężnie rozwija się również na obszarach, które nigdy walorów turystycznych nie miały – przykładami tego są Las Vegas bądź Dubaj. W Polsce największy rozwój turystyki widoczny jest również w dużych ośrodkach miejskich.

Koneserzy turystyki wiejskiej decydują się na ten rodzaj wypoczynku ze względu na niezanieczyszczone środowisko naturalne, ciszę, mały ruch, spokój, możliwość obcowania z życiem wiejskim (Konieczna, 2015, s. 169). Zupełnie inne są przesłanki uprawiania turystyki miejskiej. Zasoby przyrodnicze obszarów miejskich są z reguły ograniczone. Miejski tryb życia charakteryzują monotonia, pośpiech, zanieczyszczenie środowiska. Ponieważ miasta są tworamami sztucznymi, a większość z nich jest konsekwencją wielowymiarowego rozwoju, na ich obszarach zlokalizowanych jest wiele obiektów przyciągających turystów (Sala, 2012, s. 20). Nikt nie decyduje się na przyjazd do miasta w celu obcowania z przyrodą. Na obszarach miejskich można jednak wskazać na wyższą niż na obszarach wiejskich atrakcyjność kulturową walorów turystycznych. Wielu autorów motywów do uprawiania turystyki miejskiej dopatruje się wyłącznie w dziedzictwie kulturowym. Dziedzictwo kulturowe przestaje być jednak główną atrakcją turystyczną miast (Kozak, 2009; Richards i Wilson, 2006). Motywy do uprawiania turystyki w mieście, poza jego dziedzictwem, stanowią zakwaterowanie, gastronomia i rozrywka (Żabińska, 2013, s. 139). Turystykę miejską można kreować, bazując na zorientowanej na oczekiwaniach i potrzebach turystów infrastrukturze turystycznej (Żabińska, 2013, s. 136).

W Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025 (Strategia rozwoju..., b.d.) wielokrotnie podkreślono znaczenie turystyki w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa. Sektor ten, wraz z sektorami ICT, spożywczym i meblarskim, zaliczono do „innovacyjnych specjalizacji regionalnych”. Wiele gmin województwa należy do krajowych liderów pod względem rozwoju funkcji turystycznej. W kontekście strategicznego znaczenia turystyki w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa niepokojące jest, że

w 2016 r. w blisko 27% gmin nie odnotowano ruchu turystycznego. Zdecydowaną większość z nich stanowiły gminy wiejskie. Niska intensywność ruchu turystycznego w tych gminach argumentuje trafność wskazania w strategii obszaru rozwoju turystyki w województwie miast turystycznych jako potencjalnych resortów. Drugim obszarem wskazanym w dokumencie jest przestrzeń relaksu, którą ze względu na specyfikę turystyki wiejskiej można utożsamiać z turystyką uprawianą na obszarach wiejskich (w gminach wiejskich lub obszarach wiejskich w gminach miejsko-wiejskich).

5.2. Pomiar atrakcyjności turystycznej gmin

Określenia, który element atrakcyjności turystycznej gminy, rozumianej jako zbiór dostępnych na danym obszarze walorów turystycznych oraz urządzeń i usług z zakresu infrastruktury turystycznej przyczyniających się do obecności na ich obszarze ruchu turystycznego, wpływa na jej poziom w wyższym stopniu – walory turystyczne czy infrastruktura turystyczna – dokonano z zastosowaniem analizy korelacji.

W badaniach poziom rzeczywistej atrakcyjności turystycznej gmin określono przez obliczenie wskaźnika Schneidera – wskaźnika intensywności ruchu turystycznego, zakładając, że wyższa liczba turystów w gminie oznacza jej wyższą atrakcyjność turystyczną. Wskaźnik Schneidera (W_s) jest wyrażony liczbą turystów korzystających z noclegów w danej gminie przypadających na jej 100 mieszkańców (Szromek, 2013, s. 92). Zależnie od wartości wskaźnika Schneidera analizowane gminy sklasyfikowano w pięciu grupach:

- brak ruchu turystycznego ($W_s = 0$),
- niska intensywność ruchu turystycznego ($W_s > 0$; $W_s < 100$),
- przeciętna intensywność ruchu turystycznego ($W_s \geq 100$; $W_s < 166$),
- średnia intensywność ruchu turystycznego ($W_s \geq 166$; $W_s < 500$),
- wysoka intensywność ruchu turystycznego ($W_s \geq 500$).

W celu określenia, który element atrakcyjności turystycznej bardziej wpływa na jej wielkość, wyodrębniono zmienne charakteryzujące zarówno walory turystyczne, jak i stan infrastruktury turystycznej w gminie (tabela 5.1). Łącznie wyodrębniono 46 wskaźników: 23 wskaźniki opisujące poziom walorów turystycznych w gminie i 23 prezentujące poziom infrastruktury turystycznej w gminie. Zdecydowaną większość analizowanych wskaźników stanowią stymulanty (43).

W celu wyeliminowania nadmiernego związku między poszczególnymi wskaźnikami obliczono współczynnik zmienności oraz zastosowano metodę macierzy odwrotnej. Dla wszystkich gmin wiejskich województwa obliczono wskaźniki syntetyczne walorów turystycznych i infrastruktury turystycznej. Dane przyjęte do analizy dotyczyły roku 2016 i pochodziły z Banku Danych Lokalnych, Narodowego Instytutu Dziedzictwa, Banku Danych o Lasach, Google Maps.

Tabela 5.1. Determinanty atrakcyjności turystycznej gmin

Wskaźniki cząstkowe	
Syntetyczny wskaźnik atrakcyjności przyrodniczej	ukształtowanie terenu (rzeźba terenu)* [S]**
	udział wód powierzchniowych w powierzchni gminy (%) [S]
	udział lasów w powierzchni gminy (%) [S]
	syntetyczny wskaźnik atrakcji przyrodniczych
	liczba pomników przyrody w przeliczeniu na powierzchnię gminy (szt./km ²) [S]
	liczba ogrodów botanicznych i zoologicznych w przeliczeniu na powierzchnię gminy (szt./km ²) [S]
	liczba kąpielisk w przeliczeniu na powierzchnię gminy (szt./km ²) [S]
	liczba miejscowości posiadających status uzdrowiska w przeliczeniu na powierzchnię gminy (szt./km ²) [S]
	syntetyczny wskaźnik stanu środowiska naturalnego
	udział ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków w ludności gminy (%) [S]
Syntetyczny wskaźnik atrakcyjności kulturowej	ilość zmieszanych odpadów zebranych w ciągu roku ogółem na 1 mieszkańca (kg) [D]***
	gęstość zaludnienia (osoby/km ²) [D]
	syntetyczny wskaźnik obszarów chronionych****
	udział powierzchni rezerwatów przyrody w powierzchni gminy (%) [S]
	udział powierzchni parków krajobrazowych w powierzchni gminy (%) [S]
	udział powierzchni obszarów chronionego krajobrazu w powierzchni gminy (%) [S]
	udział powierzchni obszarów Natura 2000 w powierzchni gminy (%) [S]
	udział powierzchni obszarów przyrody chronionej wpisanych na listę konwencji ramsarskiej w powierzchni gminy (%) [S]
	syntetyczny wskaźnik obiektów zabytkowych – liczba zabytków nieruchomych na 1 km ² powierzchni gminy***** [S]
	syntetyczny wskaźnik działalności muzealnej, scenicznej i wystawienniczej
Syntetyczny wskaźnik atrakcyjności kulturalnych	galerie i salony sztuki ogółem na 1000 ludności (liczba) [S]
	muzea wraz z oddziałami na 1000 ludności (liczba) [S]
	muzealia na 1000 ludności (liczba) [S]
Syntetyczny wskaźnik atrakcyjności kulturalnych	teatry i instytucje muzyczne na 1000 ludności (liczba) [S]
	liczba imprez w przeliczeniu na 1000 ludności organizowanych przez centra, domy i ośrodki kultury oraz kluby i świetlice [S]
	liczba imprez masowych (artystyczno-rozrywkowych, interdyscyplinarnych, sportowych) w przeliczeniu na 1000 ludności [S]
	wskaźnik obiektów turystyki sakralnej – liczba sanktuariów na 1000 ludności [S]

Wskaźniki cząstkowe	
Syntetyczny wskaźnik bazy komunikacyjnej	syntetyczny wskaźnik dostępności do obiektów infrastruktury transportowej [S]
	syntetyczny wskaźnik odległości fizycznej rzeczywistej (drogowej) od przyjętych punktów odniesienia (km) [D]
	syntetyczny wskaźnik udziału dróg w strukturze geodezyjnej powierzchni gminy (%) [S]
Syntetyczny wskaźnik bazy noclegowej	wskaźnik udziału kolei w strukturze geodezyjnej powierzchni gminy (%) [S]
	wskaźnik długości ścieżek rowerowych na 10 tys. km ² powierzchni gminy (km) [S]
	gęstość występowania obiektów noclegowych (liczba /km ²) [S]
Syntetyczny wskaźnik towarzyszących	gęstość występowania obiektów noclegowych ogółem (liczba/km ²) [S]
	gęstość występowania miejsc noclegowych (liczba/km ²) [S]
	gęstość występowania miejsc noclegowych ogółem (liczba/km ²) [S]
	dynamika miejsc noclegowych (rok poprzedni = 100) [S]
	udział podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON w sekcji zakwaterowanie w całkowitej liczbie podmiotów (%) [S]
	udział podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON w sekcji działalność usługowa związana z wyżywieniem w całkowitej liczbie podmiotów (%) [S]
	obiekty noclegowe oferujące zabiegi SPA na 1000 ludności (liczba) [S]
	obiekty noclegowe oferujące zajęcia prowadzone przez instruktora na 1000 ludności (liczba) [S]
	obiekty noclegowe posiadające wyposażalnie sprzętu turystycznego na 1000 ludności (liczba) [S]
	obiekty noclegowe posiadające basen na 1000 ludności (liczba) [S]
	pole golfowe na 1000 mieszkańców (liczba) [S]
	długość ścieżek rowerowych na 1000 mieszkańców (km/1000 mieszkańców) [S]
obiekty noclegowe posiadające saunę na 1000 ludności (liczba) [S]	
obiekty noclegowe posiadające wyposażalnie sprzętu pływającego na 1000 ludności (liczba) [S]	
obiekty noclegowe posiadające w obiekcie hipodrom/stadninę koni na 1000 ludności (liczba) [S]	
obiekty noclegowe wyposażone w salę konferencyjną na 1000 ludności (liczba) [S]	
wydatki budżetu gminy na mieszkanie na turystykę w dziale 630 (zł/osobę) [S]	

* Różnorodność rzeźby terenu uznano za stymulante, przydzielając 1 punkt każdemu z typów krajobrazów występujących w gminie. ** S – stymulant. *** D – destymulant. **** W województwie nie ma parku narodowego, dlatego pominięto go w analizie. ***** Syntetyczny wskaźnik obiektów zabytkowych obliczono, biorąc pod uwagę liczbę zabytków nieruchomych na 1 km² powierzchni gminy, przy czym zależnie od rangi zabytku przydzielona została punktacja od 0,5 do 10 punktów (10 – obiekty wpisane na listę pomników historii i parków kulturowych; 2 – zespoły zabytków, zamków i pałaców; 1 – założenia przestrzenne, obiekty sakralne, rezydencjonalne i użyteczności publicznej; 0,5 – pozostałe obiekty: budownictwa, mieszkalne, gospodarcze i przemysłowe, małej architektury, miejsca pamięci, zieleni komponowanej, zabytki archeologiczne i inne).

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Derek, 2008; Kuzniar, 2013, s. 97-100; Urząd Statystyczny w Lublinie, 2017, s. 21-22).

Wskaźniki syntetyczne obliczono z wykorzystaniem metody wzorca rozwoju Hellwiga¹. Uzyskane wyniki pozwoliły na uszeregowanie gmin pod kątem wartości poszczególnych wskaźników i ich sklasyfikowanie w czterech klasach (Wysocki, 2010)².

Związki zachodzące między wielkością ruchu turystycznego a walorami turystycznymi i stanem infrastruktury turystycznej zmierzono wskaźnikiem korelacji liniowej Pearsona.

5.3. Elementy atrakcyjności turystycznej gmin województwa warmińsko-mazurskiego

W badaniach elementów atrakcyjności turystycznej gmin województwa warmińsko-mazurskiego z zestawu wskaźników (tabela 5.1) do dalszej analizy wybrano te charakteryzujące się wysokim współczynnikiem zmienności ($V > 20$) i nieskorelowane ze sobą ($\tilde{r}_0 < 10$). W badaniu pominięto następujące wskaźniki: wskaźnik udziału dróg w strukturze geodezyjnej powierzchni gminy, wskaźnik udziału kolei w strukturze geodezyjnej powierzchni gminy, gęstość występowania obiektów noclegowych całorocznych, gęstość występowania obiektów noclegowych ogółem, gęstość występowania miejsc noclegowych całorocznych, gęstość występowania miejsc noclegowych ogółem.

W roku 2016 jedynie w dwóch gminach województwa warmińsko-mazurskiego ($N = 116$) wystąpiła wysoka intensywność ruchu turystycznego. Przeważała niska intensywność (53,5% gmin), natomiast w blisko 27% gmin nie wystąpił ruch turystyczny (BDL GUS).

Zastosowanie metody wzorca rozwoju Hellwiga pozwoliło na zhierarchizowanie gmin województwa pod względem uzyskiwanych wartości wskaźników atrakcyjności turystycznej w czterech klasach – od najwyższego poziomu walorów turystycznych oraz infrastruktury turystycznej do najniższego.

W gminach województwa dominował przeciętny poziom rozwoju walorów turystycznych (41% gmin) oraz przeciętny i średni infrastruktury turystycznej (po 34% gmin). Zgrupowanie gmin w klasach pozwala na wysunięcie wniosku, iż gminy te charakteryzowały się wyższym poziomem rozwoju walorów turystycznych niż infrastruktury turystycznej (tabela 5.2).

W przypadku zarówno walorów turystycznych, jak i infrastruktury turystycznej stwierdzono istotne statystycznie relacje z intensywnością ruchu turystycznego

¹ Patrz: (Świdyńska, 2018, s. 74).

² I – gminy o wysokich walorach turystycznych/stanie infrastruktury turystycznej: $d_i \geq \bar{d}_i + S_{d_i}$;
 II – gminy o średnich walorach turystycznych/stanie infrastruktury turystycznej: $\bar{d}_i \leq d_i < \bar{d}_i + S_{d_i}$;
 III – gminy o przeciętnych walorach turystycznych/stanie infrastruktury turystycznej: $\bar{d}_i - S_{d_i} \leq d_i < \bar{d}_i$;
 IV – gminy o niskich walorach turystycznych/stanie infrastruktury turystycznej: $d_i < \bar{d}_i - S_{d_i}$, gdzie: d_i – wartość miernika syntetycznego obliczonego metodą wzorca rozwoju Hellwiga; $\bar{d}_i$ – średnia arytmetyczna miernika syntetycznego d_i ; S_{d_i} – odchylenie standardowe miernika syntetycznego d_i .

Tabela 5.2. Odsetek gmin województwa warmińsko-mazurskiego należących do poszczególnych klas pod względem elementów kształtujących atrakcyjność turystyczną

Działy	Klasy			
	I	II	III	IV
Walory turystyczne	15	34	41	11
Infrastruktura turystyczna	14	34	34	17

Źródło: opracowanie własne.

($p = 0,05$). W relacji zachodzącej między intensywnością ruchu turystycznego a obecnością w gminie walorów turystycznych wystąpiła słaba korelacja dodatnia (0,28), natomiast w relacji zachodzącej między wyposażeniem gmin w urządzenia i usługi z zakresu infrastruktury turystycznej a intensywnością ruchu turystycznego – silna korelacja dodatnia (0,62).

5.4. Podsumowanie

Wyniki badań wskazują, że wielkość ruchu turystycznego gmin determinuje ich wyposażenie w urządzenia i usługi z zakresu infrastruktury turystycznej. W badanym okresie najbardziej atrakcyjnymi walorami turystycznymi charakteryzowały się gminy wiejskie, a najlepszą infrastrukturą turystyczną – gminy miejsko-wiejskie. Ogólna ocena atrakcyjności turystycznej gmin wskazała na najwyższą atrakcyjność gmin miejsko-wiejskich zapewniających najwyższy poziom walorów turystycznych przy jednoczesnym najwyższym stanie infrastruktury turystycznej. Gminy miejsko-wiejskie obejmują obszary miejski i wiejski. Uzyskany wynik może być wypadkową tego połączenia. Obszar miejski z reguły charakteryzuje się wyższym poziomem infrastruktury turystycznej, zaś wiejski – większymi walorami turystycznymi.

Niezależnie od grupy analizowanych gmin odrzucono trzy wskaźniki z powodu nadmiernej korelacji. Wszystkie wchodziły w skład syntetycznego wskaźnika bazy noclegowej i żywieniowej; były to: gęstość występowania obiektów noclegowych całorocznych, gęstość występowania obiektów noclegowych ogółem oraz gęstość występowania miejsc noclegowych ogółem.

Zaobserwowano związek zachodzący między intensywnością ruchu turystycznego a położeniem gmin. Gminy zlokalizowane w Krainie Wielkich Jezior przyciągają największą liczbę turystów. Kraina Wielkich Jezior Mazurskich stanowi biegun wzrostu dla intensyfikacji wielkości ruchu turystycznego. Za kolejny biegun wzrostu uznać należy gminę miejską Olsztyn. Sama gmina nie charakteryzuje się wysoką intensywnością ruchu turystycznego, lecz w jej sąsiedztwie znajdują się cztery gminy o stosunkowo wysokim jej poziomie. Podobnie jak w przypadku intensywności ruchu turystycznego, największe skupisko gmin atrakcyjnych pod względem zarówno walorów turystycznych, jak i stanu infrastruktury turystycznej występuje w Krainie Wielkich

Jezior Mazurskich i jej najbliższym sąsiedztwie. Również w sąsiedztwie gminy miejskiej Olsztyn, będącej najbardziej atrakcyjną pod względem walorów turystycznych gminą wśród gmin miejskich województwa, zaobserwowano obecność gmin atrakcyjnych turystycznie. Gminami charakteryzującymi się najwyższymi walorami turystycznymi oraz stanem infrastruktury turystycznej, czyli najbardziej atrakcyjnymi turystycznie, są gminy wiejskie i miejsko-wiejskie. Źródeł atrakcyjności turystycznej tych obszarów doszukiwać się należy w teorii peryferii. Zurbanizowane ośrodki centralne nie są w stanie zaspokoić potrzeb wypoczynkowych swych mieszkańców, w związku z czym wyjeżdżają oni na obszary mniej zaludnione.

Literatura

- Bank Danych Lokalnych GUS. (b.d.). Pobrano z <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/metadane>
- Derek, M. (2008). *Funkcja turystyczna jako czynnik rozwoju lokalnego w Polsce* (Rozprawa doktorska). Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Konieczna, J. (2015). Propozycja wykorzystania potencjału przyrodniczego i kulturowego w rozwoju lokalnym na przykładzie gminy Stawiguda w woj. warmińsko-mazurskim. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, (250), 167-181.
- Kozak, M. (2008). Koncepcja rozwoju turystyki. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(31), 38-59.
- Kozak, M. W. (2009). Metropolia jako produkt turystyczny. W: B. Jałowicki (red.), *Czy metropolia jest miastem*. EUROREG, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych. Uniwersytet Warszawski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kuźniar, W. (2013). Potencjał turystyczny jako element konkurencyjności wiejskiego obszaru recepcji na przykładzie Podkarpacia. *Studia Ekonomiczne i Regionalne*, (3), 97-110.
- Richards, G. i Wilson, J. (2006). Developing creativity in tourist experiences: A solution to the serial reproduction of culture. *Tourism Management*, 27(6), 1209-1223.
- Rogalewski, O. (1977). *Zagospodarowanie turystyczne*. Warszawa: WSiP.
- Różycki, P. (2009). *Zarys wiedzy o turystyce*. Kraków: Proksenia.
- Sala, J. (2012). Miasto jako cel podróży turystycznej w Polsce. W: T. Żabińska (red.), *Turystyka na obszarach wiejskich. Uwarunkowania rozwoju. Narzędzie promocji*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.
- Seweryn, R. (2002). Atrakcyjność turystyczna obszaru jako kategoria ekonomiczna. Istota, struktura i metody pomiaru. *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*, (612), 61-76.
- Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2020. (b.d.). Pobrano z <http://strategia2025.warmia.mazury.pl/artykuly/72/strategia-2025.html>
- Szromek, A. (2013). Pomiar funkcji turystycznej obszarów za pomocą wskaźników funkcji turystycznej na przykładzie obszarów państw europejskich. *Studia Ekonomiczne Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, (132), 91-103.
- Świdyńska, N. (2018). The attractiveness for investments of urban municipalities in the Warmińsko-Mazurskie Voivodship. *Barometr Regionalny. Analizy i prognozy*, 2(52), 71-80.
- Urząd Statystyczny w Lublinie. (2017). *Potencjał turystyczny województwa lubelskiego w 2015 roku. Analizy statystyczne*.
- Warszyńska, J. i Jackowski, A. (1978). *Podstawy geografii turystyki*, Warszawa: PWN.
- Wysocki, F. (2010). *Metody taksonomiczne w rozpoznawaniu typów ekonomicznych rolnictwa i obszarów wiejskich*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- Żabińska, T. (2013). Turystyka w dużych miastach i metropoliach. Wybrane problemy rozwoju i zarządzania. *Studia Ekonomiczne Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, (147), 133-153.

6

OCENA EFEKTYWNOŚCI INWESTYCJI INFRASTRUKTURALNYCH GMIN POWIATU OLSZTYŃSKIEGO Z WYKORZYSTANIEM METODY DEA

Waldemar Kozłowski*

6.1. Istota inwestycji infrastrukturalnych

Inwestycje infrastrukturalne należą do najważniejszych czynników decydujących o poziomie i tempie rozwoju gospodarczo-społecznego miasta, gminy, regionu czy kraju. Współcześnie inwestycjom infrastrukturalnym przypisuje się kluczową rolę w rozwoju układów lokalnych, ponadlokalnych i regionalnych. Pozyskanie inwestorów w gminie zależy od tego, jakie elementy infrastruktury ona zbuduje i kiedy to uczyni. Dlatego władze gminy powinny zdawać sobie sprawę ze znaczenia inwestycji infrastrukturalnych i tak je planować, aby powodowały rozwój kolejnych inwestycji.

Literatura przedmiotu stale dostarcza dowodów na to, że aktywność inwestycyjna zarówno samorządu, jak i podmiotów prywatnych prowadzi do poprawy bytu społeczności lokalnej i zaspokajania jej potrzeb, gwarantując trwały rozwój jednostki przez aktywizację gospodarczo-społeczną (Adamska, 2008; Begg, Fischer i Dornbusch, 1993; Borcz, 2000; Kozłowski, 2012; Ratajczak, 1999).

Inwestycje infrastrukturalne umożliwiają wykorzystanie endogenicznych zasobów lub stwarzają warunki sprzyjające dynamizacji zjawisk gospodarczo-społecznych, a w konsekwencji wpływają na rozwój regionalny i krajowy (Domańska, 2006; Drobnia, 2008; Kamińska, 1999; Kasiewicz i Rogowski, 2009).

Urządzenia infrastruktury technicznej i społecznej stanowią na ogół dobro publiczne i źródło efektów zewnętrznych, które mogą wystąpić w długim okresie i mieć charakter pozaekonomiczny, a jednym z ważniejszych wyzwań jest ich ocena na eta-

---

* Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ORCID: 0000-0003-4419-9843.

pie zarówno planowania, jak i eksploatacji. Efektywność inwestycji infrastrukturalnych stanowi jedną z podstawowych kategorii wykorzystywanych do opisu stanu oraz szans rozwojowych inwestycji lub grupy inwestycji infrastrukturalnych.

Studia literatury przedmiotu dowodzą ogromnej liczby możliwości definiowania i interpretowania efektywności, co wskazuje na wielowymiarowość pojęcia. Stosowanie w badaniach różnych perspektyw poznawczych powoduje, że mamy do czynienia z efektywnością statyczną i dynamiczną: pierwsza koncentruje się na najlepszej alokacji zasobów i unikaniu marnotrawstwa, a druga – na perspektywie długookresowego rozwoju (Kozuń-Cieślak, 2013; Osbert-Pociecha, 2007; Pyszka, 2015; Skrzypek, 1999).

Treść i zakres efektywności inwestycji infrastrukturalnych ewoluują w czasie, dostosowując się do rozwoju teorii i praktyki oraz zmieniających się oczekiwań i systemów wartości społeczeństwa. Badanie efektywności inwestycji infrastrukturalnych dotyczyć może różnych sfer życia społeczno-gospodarczego, z czego wynika konieczność stosowania interdyscyplinarnego podejścia, dostosowanego i modyfikowanego do potrzeb podmiotu badań (Kozłowski, 2017). Podstawową miarą efektywności ekonomicznej jest pomiar relacji między efektami a nakładami, odnosząc do siebie przyrosty efektów i przyrosty nakładów, bądź też odnosząc do siebie całkowite efekty do częściowych nakładów. Pomiar efektywności ekonomicznej dokonywany może być w skali zarówno mikro-, jak i makroekonomicznej.

Jedną z głównym metod oceny efektywności inwestycji infrastrukturalnych w aspekcie ekonomiczno-społecznym jest metoda DEA (*Data Envelopment Analysis*).

W niniejszym rozdziale zaprezentowano badania odnoszące się do oceny inwestycji infrastrukturalnych w obszarze technicznym energetyki, transportu drogowego, komunalnego budownictwa mieszkaniowego, wodociągów i kanalizacji oraz gospodarki odpadami. Zakres czasowy analiz obejmował lata 2007-2016, a zakres podmiotowy – 12 gmin powiatu olsztyńskiego. W rozdziale wykorzystano dane statystyczne dotyczące wybranych wskaźników badanych gmin opublikowane przez Główny Urząd Statystyczny (Główny Urząd Statystyczny [GUS], 2018). Ocena efektywności inwestycji infrastrukturalnych przeprowadzona na podstawie metody DEA umożliwia zarówno wycenę korzyści ekonomiczno-społecznych, jak i klasyfikację wydatków inwestycyjnych pod kątem efektywności.

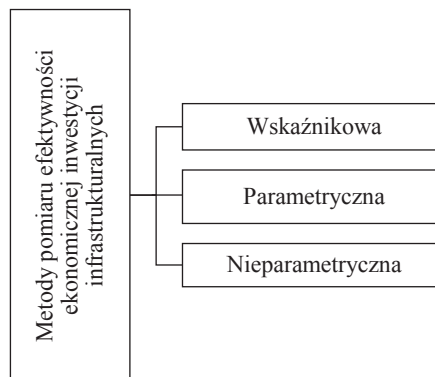
6.2. Istota i metody pomiaru efektywności inwestycji infrastrukturalnych

Ocena efektywności każdej inwestycji jest ściśle związana z jej wydajnością i skutecznością (Pyszka, 2015). Stanowi ona pojęcie ekonomiczno-społeczne o strukturze wielopoziomowej, a jej zadaniem jest optymalizacja działań gospodarczych, publicznych, administracyjnych i instytucjonalnych przy uwzględnieniu czynników ludzkich i społecznych (Kosieradzka, 2000; Pawlak, 1995).

Z punktu widzenia efektywności inwestycji infrastrukturalnej istotne jest uzyskanie w sposób bezpośredni lub pośredni określonych efektów, np. skrócenie czasu podróży, wzrost liczby firm, zwiększenie liczby mieszkańców na danym terenie, wzrost dochodów gminy, zwiększenie dochodów społeczeństwa. Każdy stosunek ilości wytworzonych efektów (dóbr lub usług) do ilości zużytych lub wykorzystywanych zasobów określa efektywność danej inwestycji infrastrukturalnej (Kosieradzka i Lis, 2000). W analizie efektywności inwestycji infrastrukturalnej można zdefiniować i scharakteryzować nakłady (wejścia systemu) oraz efekty (wyjścia systemu). Przy pomiarze efektywności bierze się pod uwagę:

- **korzystność** – pożądanym wynikiem jest wartość większa od zera, co oznacza, że uzyskane efekty są większe od poniesionych nakładów;
- **ekonomiczność** – pożądanym wynikiem powinien być większy od jedności, co oznacza, że poniesione nakłady są niższe od uzyskanych efektów;
- **rentowność** – jako iloraz różnicy pomiędzy efektami a nakładami; formuła ta określana jest jako stopa zwrotu z inwestycji (*Return on Investment* – ROI) i wyrażana w procentach.

W naukowych badaniach dominuje efektywność ekonomiczna, która bazuje na podejściu wskaźnikowym, parametrycznym, a także nieparametrycznym (rys. 6.1).

Rys. 6.1. Metody pomiaru efektywności inwestycji infrastrukturalnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Sierpińska i Jachna, 2004).

Metody wskaźnikowe sprowadzają się do konstruowania relacji między różnymi wielkościami. Ważne są jednak odpowiednie oszacowanie tych wielkości i prawidłowa interpretacja, której dokonuje się na podstawie porównania uzyskanych wyników z bazowymi wskaźnikami odniesienia (Szymańska, 2009). Dobór wskaźników wynika głównie z celu analizy inwestycji infrastrukturalnych. Proponowane rozwiązania mogą dotyczyć wyboru systemu wskaźników i kilku najważniejszych wskaź-

ników lub tworzenia miar syntetycznych (Kulawik, 1995). Analiza wskaźnikowa obejmuje dużą liczbę wskaźników, najczęściej ujmowanych w grupach lub systemach, np. finansowych, ekonomicznych, technicznych czy zrównoważonego rozwoju. W ramach danej grupy wskaźników można wyróżnić wskaźniki szczegółowe, reprezentujące badaną sferę zainteresowań (Gotowska i Jakubczak, 2010).

Metody parametryczne mają podstawy mikroekonomiczne i statystyczne, a pomiar efektywności opiera się na rozwiązaniu odpowiedniego zagadnienia optymalizacyjnego. Metody parametryczne stosowane są w przypadku ściśle określonej struktury, którą należy zidentyfikować. Od postaci struktury zależy odpowiednio liczba estymowanych parametrów. Podejście parametryczne opiera się na funkcji i często ma charakter fragmentaryczny, uwzględniający tylko część kategorii efektywności (Szymańska, 2010). Wykorzystanie modeli parametrycznych wymaga identyfikacji struktury, rodzaju procesu, a następnie wyboru odpowiedniej, szczególnej dla danej struktury metody, która jest w stanie możliwie efektywnie opisać badany przypadek, oraz estymacji współczynników równania, które przybliży badany proces. Do oszacowania parametrów modeli używa się takich metod, jak: metoda najmniejszych kwadratów (MNK), rekurencyjna metoda najmniejszych kwadratów (RMNK) czy metoda największej wiarygodności.

Metody nieparametryczne nie wymagają znajomości funkcyjnej zależności między nakładami i wynikami. Ujęcie nieparametryczne cechuje większa elastyczność, jest bowiem ono stosowane w przypadku modeli, których struktura nie jest założona *a priori*, lecz jest dostosowywana do danych. W podejściu tym wykorzystuje się procedurę programowania liniowego, nie uwzględnia się natomiast wpływu czynnika losowego na efektywność obiektów oraz potencjalnych błędów pomiaru. W metodach nieparametrycznych analizuje się zależności między nakładami a efektami. Do podstawowych takich metod należy metoda DEA (*Data Envelopment Analysis*) oraz FDH (*Free Disposal Hull*) (Charnes, Cooper i Rhodes, 1978).

Mając na uwadze różnorodność metod i podejść do sposobu pomiaru efektywności, można zauważyć, iż nie obowiązuje jedno, syntetyczne i uniwersalne kryterium oceny efektywności współcześnie inwestycji infrastrukturalnej.

6.3. Metoda DEA w ocenie efektywności inwestycji infrastrukturalnych

Metoda DEA od wielu lat pozostaje w kręgu zainteresowań badaczy, co wynika z jej uniwersalności. Może być wykorzystana w analizie zarówno efektywności jednostek gospodarczych, jak i projektów publicznych. Służy do oceny efektywności technologicznej rozumianej jako relacja nakładów do efektów. Punktem wyjścia jest zbiór obiektów $O_1, O_2, \dots, O_k$. Każdy z nich charakteryzuje się zbiorem N nakładów i R rezultatów. Celem metody jest ocena efektywności każdego z obiektów. Podstawą oceny jest miernik, którego wartość mierzy efektywność przekształcania nakładów w rezultaty przez każdy z obiektów. Miernik ten jest unormowany w przedziale

[0,1], jego wyższa wartość odpowiada wyższej efektywności danego obiektu w relacji do pozostałych. Możliwości graniczne są określane przez najwyższy możliwy poziom efektów przy danych nakładach lub najniższy możliwy poziom nakładów niezbędny do wypracowania danych efektów.

W metodzie DEA jako obiekty analizy traktuje się jednostki decyzyjne; w niniejszym rozdziale są to gminy. Definicja jednostek decyzyjnych nie jest ścisła, co pozwala na elastyczność w wykorzystaniu omawianej metody do rozmaitych celów. Ważne jest, aby badane jednostki decyzyjne posiadały identyczną strukturę nakładów i efektów. Wzór na pomiar efektywności inwestycji infrastrukturalnych metodą DEA jest następujący.

$$E = \frac{\sum_{r=1}^R vr yr}{\sum_{n=1}^N wn xn},$$

gdzie: xn – nakłady, yr – efekty, vr , wn , – wagi określające ważność poszczególnych nakładów i efektów.

Do podstawowych zalet metody DEA można zaliczyć ogólność podejścia do pomiaru efektywności. Jako podstawowe wady metody wymienia się zaś jej złożoność obliczeniową, brak odporności na obserwacje nietypowe (tzw. *outliers*) czy redundancję liczby obiektów ocenianych jako najlepsze (Guzik, 2009).

Ocena efektywności obiektów rzeczywistych może być prowadzona przy założeniu, że punktem odniesienia dla niej jest efektywność wzorca. W ten sposób proces obliczeniowy zawęża się do rozwiązania jednego zadania programowania liniowego. Wartości wag nakładów i efektów dla obiektu wzorcowego oraz wartości wskaźników efektywności pozostałych obiektów wyznaczamy w relacji do otrzymanego rozwiązania wzorcowego.

6.4. Analiza efektywności inwestycji infrastrukturalnych w badanych gminach

Do oceny poziomu efektywności inwestycji w badanych gminach metodą DEA wybrano w obszarze nakładów na inwestycje w infrastrukturę techniczną: transport, wodociągi i kanalizację, energetykę, budownictwo komunalne. W obszarze efektów zdefiniowano dochody własne gminy oraz liczbę podmiotów gospodarczych.

Problematykę doboru zmiennych do modelu DEA opisuje szczegółowo Guzik (2009).

Na podstawie przeprowadzonej analizy metodą DEA uzyskano następujący poziom efektywności gmin w zakresie zrealizowanych inwestycji infrastrukturalnych w poszczególnych latach (tabela 6.1).

Z przeprowadzonej analizy wynika, że efektywność gmin w zakresie inwestycji infrastruktury technicznej, rozumiana jako względna ocena relacji wybranych efektów do nakładów w latach 2007-2016, jest zróżnicowana w badanych gminach.

Tabela 6.1. Poziom efektywności inwestycji infrastrukturalnych mierzonej metodą DEA

Gminy	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Barczewo	0,756	0,777	0,778	0,779	0,8	0,765	0,765	0,8	0,8	0,811
Biskupiec	0,818	0,876	0,900	0,934	0,935	0,965	1	0,945	1	1
Dobre Miasto	1	1	1	0,967	0,987	0,926	1	1	0,967	0,98
Dywity	0,789	0,818	0,934	1	1	1	0,994	0,956	1	1
Gietrzwałd	0,789	0,834	0,856	0,889	0,789	0,734	0,678	0,689	0,7	0,7
Jeziorany	0,567	0,511	0,577	0,589	0,611	0,678	0,72	0,734	0,69	0,712
Jonkowo	0,69	0,711	0,713	0,715	0,756	0,723	0,768	0,78	0,7	0,711
Kolno	0,49	0,478	0,48	0,48	0,435	0,425	0,425	0,432	0,456	0,49
Olsztynek	0,845	0,845	0,845	0,845	0,845	0,845	0,845	0,845	0,845	0,845
Purda	0,645	0,655	0,6	0,679	0,679	0,711	0,711	0,77	0,789	0,7
Stawiguda	1	1	1	1	0,967	0,988	1	1	1	1
Świątki	0,489	0,449	0,469	0,5	0,511	0,578	0,6	0,657	0,6	0,589

Źródło: opracowanie własne.

Są gminy, w których efektywność kształtuje się na poziomie maksymalnym w większości z analizowanych okresów. Zaliczamy do nich: Stawigudę, Dywity, Dobre Miasto, Biskupiec. Są również gminy, które charakteryzuje niższy wskaźnik efektywności: są to Kolno i Świątki (tabela 6.1).

Ocena efektywności inwestycji w analizowanych gminach w danym roku jest oceną względną. Efekty prowadzonej polityki inwestycyjnej gmin w zakresie rozwoju infrastruktury technicznej są rozłożone w czasie. Otrzymane oceny efektywności w danym okresie stanowią efekt nie tylko nakładów tego okresu, ale także nakładów i prowadzonej polityki inwestycyjnej w okresach poprzednich. Wyniki otrzymane dla roku 2016 są zatem konsekwencją polityki gospodarczej prowadzonej w przeszłości. Na bazie uzyskanych wyników dokonano klasyfikacji gmin pod kątem poziomu efektywności za cały badany okres 2007-2016 (tabela 6.2).

Tabela 6.2. Klasyfikacja gmin przeprowadzona pod kątem efektywności inwestycji infrastruktury technicznej

Klasy	Gminy
1	Biskupiec, Dobre Miasto, Dywity, Stawiguda
2	Barczewo, Gietrzwałd, Olsztynek
3	Jeziorany, Jonkowo, Purda
4	Kolno, Świątki

Źródło: opracowanie własne.

Do pierwszej klasy efektywności (najwyższy poziom) gmin ze względu na inwestycje infrastrukturalne zaliczamy: Stawigudę, Biskupiec, Dobre Miasto, Dywity. Najniższym poziomem efektywności inwestycyjnej (klasa 4) charakteryzują się zaś gminy Kolno oraz Świątki (tabela 6.2).

6.5. Podsumowanie

W niniejszym rozdziale zaprezentowano przykładowy model wykorzystania metody nieparametrycznej DEA w analizie oceny efektywności inwestycji infrastruktury technicznej. Przedstawione rozważania pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

- ocena efektywności inwestycji infrastrukturalnych jest zadaniem złożonym ze względu na różnorodność efektów wywołanych w sposób bezpośredni i pośredni,
- istotny jest dobór zmiennych po stronie nakładów i efektów tak, aby zachodził między nimi związek przyczynowo-skutkowy,
- metoda DEA umożliwia ocenę efektywności inwestycji pod kątem wskaźników ekonomiczno-społecznych i może stanowić narzędzie dla decydentów przy planowaniu i prowadzeniu polityki inwestycyjnej w gminie.

Analiza uzyskanych rezultatów oceny efektywności wykorzystania inwestycji infrastrukturalnych w gminach powiatu olsztyńskiego w latach 2007-2016 wskazuje na:

- relatywnie wysoką relację efektów do nakładów inwestycyjnych w większości badanych gmin,
- tendencję do grupowania się gmin o podobnym poziomie wykorzystania nakładów inwestycyjnych (niższym lub wyższym).

Zaprezentowane wnioski warto wziąć pod uwagę, analizując efekty prowadzonej polityki inwestycyjnej z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju gminy.

Literatura

- Adamska, H. (2008). Rozwój na szczeblu lokalnym a konkurencyjność. *Roczniki Naukowe. Seria: Wiś Jutra*, (2) 44-55.
- Begg, D., Fischer, S. i Dornbusch, R. (1993). *Mikroekonomia*. Warszawa: PWN.
- Borc, Z. (2000). *Infrastruktura terenów wiejskich*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu.
- Charnes, A., Cooper, W. W. i Rhodes, E. L. (1978). Measuring the efficiency of decision-making units. *European Journal of Operational Research*, (2), 429-444.
- Domańska, A. (2006). *Wpływ infrastruktury drogowej na rozwój regionalny*. Warszawa: PWN.
- Drobniak, A. (2008). *Podstawy oceny efektywności projektów publicznych*. Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach.
- Główny Urząd Statystyczny [GUS]. (2018). Bank Danych Lokalnych. Warszawa.
- Gotowska, M. i Jakubczak, A. (2010). Differentiation of economical effectiveness of enterprises by the divisions in manufacturing in Poland. *Journal of Central European Agriculture*, 11(3), 272-274.

- Guzik, B. (2009). Prosta metoda doboru zestawu nakładów w modelach DEA. *Przegląd Statystyczny*, LVI(1), 74-76.
- Kamińska, T. (1999). *Makroekonomiczna ocena efektywności inwestycji infrastrukturalnych na przykładzie transportu*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego w Gdańsku.
- Kasiewicz, S. i Rogowski, W. (2009). *Inwestycje hybrydowe – nowe ujęcie oceny efektywności*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.
- Kosieradzka, A. (2000). Ocena i analiza produktywności w przedsiębiorstwie. W: A. Stabryła (red.), *Strategie wzrostu produktywności firmy* (t. 1, s. 284-293). Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Kosieradzka, A. i Lis, S. (2000). *Produktywność. Metody analizy oceny i tworzenia programów poprawy*. Warszawa: Wydawnictwo Politechniki Warszawskiej.
- Kozłowski, W. (2012). *Zrządzanie gminnymi inwestycjami infrastrukturalnymi*. Warszawa: Diffin.
- Kozłowski, W. (2017). Kryteria analizy inwestycji infrastruktury komunalnej. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 48(1), 43-57. DOI: 10.18276/sip.2017.48/1-04
- Kozuń-Cieślak, G. (2013). Efektywność – rozważania nad istotą i typologią. *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prac Szkoły Głównej Handlowej*, (4), 14-15.
- Kulawik, J. (1995). *Wskaźniki finansowe i ich systemy w zarządzaniu gospodarstwami rolniczymi*. Warszawa: IERiGŻ.
- Osbert-Pociecha, G. (2007). Relacja między efektywnością i elastycznością organizacji. W: T. Dudycz i Ł. Tomaszewicz (red.), *Efektywność – rozważania nad istotą i pomiarem* (s. 340). Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
- Pawlak, W. (1995). Produktywność. Podstawy. W: *Zarządzanie przez jakość*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona.
- Pyszka, A. (2015). Istota efektywności. Definicje i wymiary. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, (230), 16.
- Ratajczak, M. (1999). *Infrastruktura w gospodarce rynkowej*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Sierpińska, M. i Jachna, T. (2004). *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*. Warszawa: PWN.
- Skrzypek, E. (1999). Efektywność działań w TQM – koszty jakości. *Problemy Jakości*, (7), 11-12.
- Stiglitz, J. E. (2004). *Ekonomia sektora publicznego*. Warszawa: PWN.
- Szymańska, E. (2009). Zastosowanie metody DEA do badania efektywności gospodarstw trzodowych. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, (2), 248-250.
- Szymańska, E. (2010). Efektywność przedsiębiorstw – definiowanie i pomiar. *Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G*, T. (97), 155-158. DOI: 10.17306

7

PARTNERSTWO NA RZECZ PROCESÓW INNOWACYJNYCH W REGIONACH POLSKI

Dariusz Głuszcuk*, Andrzej Raszkowski**

7.1. Partnerstwo na rzecz działalności innowacyjnej

Procesy innowacyjne obejmują ogół działań o charakterze naukowym, technicznym, organizacyjnym, finansowym oraz komercyjnym, które prowadzą lub mają w zamierzeniu prowadzić do wdrożenia nowych lub istotnie udoskonalonych rozwiązań (OECD, 2005). Czynności te mogą być podejmowane przez pojedyncze przedsiębiorstwa, a także w ramach partnerstwa (współpracy, inicjatywy klastrowej).

Koncentracja zróżnicowanych działań na rzecz innowacji w obrębie pojedynczego podmiotu nie wydaje się w pełni możliwa, a przynajmniej jest znacznie ograniczona, co wynika z cech tych procesów. Wśród nich wymienia się m.in. (Guinet, 1995):

- interakcyjność (wewnętrzną i zewnętrzną w układzie przedsiębiorstw, sfery badawczo-rozwojowej i instytucji wsparcia);
- charakter znacznie szerszy niż technologiczny (technologiczne *know-how* w nielicznych przypadkach warunkuje innowację; jej determinantami są wiedza, wykształcenie, doświadczenie, kontakty z dostawcami, użytkownikami i innymi uczestnikami działań innowacyjnych);
- lokalizację w określonej przestrzeni (źródłem innowacji są niepowtarzalne zasoby, kultura, tradycje i system wartości);
- integrację działań na rzecz tworzenia, absorpcji i dyfuzji nowych lub istotnie udoskonalonych rozwiązań;
- konieczność uczenia się (utożsamianie innowacji z procesem uczenia się);
- kosztowność i ryzykowność wiążące się z niepowtarzalnością działań.

---

* Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, ORCID: 0000-0003-4471-3187.

** Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, ORCID: 0000-0002-0232-2148.

Wiele z przywołanych właściwości procesów innowacyjnych harmonizuje z ideą partnerstwa. Dzięki niemu przedsiębiorstwa mogą wchodzić w interakcje wzdłuż łańcucha dostaw, włączając klientów i dostawców do wspólnych prac nad tworzeniem nowych rozwiązań (np. wymiana informacji technologicznych i biznesowych) albo prowadzić sprzężone prace rozwojowe z innymi firmami bądź instytucjami niekomercyjnymi (np. wspólne opracowanie nowych technologii, marketingowe alianse strategiczne). Działania te mieszczą się w idei otwartych innowacji (Chesbrough i Garman, 2009; Kessler, Bierly i Gopalakrishnan, 2000; Kładź-Postolska, 2013; Lichtenthaler, 2011).

Partnerstwo w sferze innowacji jest jednym z trzech możliwych typów powiązań w procesach innowacyjnych. W jego przypadku, w odróżnieniu od otwartych źródeł informacji oraz zakupu wiedzy i technologii zewnętrznej, zawsze dochodzi do interakcji między podmiotem implementującym nowe lub istotnie ulepszone rozwiązanie a jednostkami partycypującymi w jego opracowaniu. Przy tym uczestnictwo to powinno mieć formę aktywną. Samo zlecenie prac na zewnątrz, bez aktywnego współdziałania z innymi podmiotami, nie mieści się w kategorii kooperacji. W tym sensie partnerstwo na rzecz działalności innowacyjnej ma miejsce tylko wówczas, gdy przedsiębiorstwo aktywnie uczestniczy we wspólnych przedsięwzięciach innowacyjnych z innymi podmiotami. Jednostkami tymi mogą być odrębne przedsiębiorstwa, a także instytucje niekomercyjne (OECD, 2005).

Partnerstwo na rzecz działalności innowacyjnej może przybrać dwie podstawowe formy – współpracy oraz inicjatywy klastrowej.

Partnerami współpracy w sferze procesów innowacyjnych są przedsiębiorstwa oraz inne, komercyjne i niekomercyjne podmioty, które wspólnie uczestniczą w działaniach ukierunkowanych na wdrożenie innowacji (OECD, 2005).

Specyficzną formą współpracy na rzecz działalności innowacyjnej jest inicjatywa klastrowa. Jej wymiar znaczeniowy może być definiowany na różne sposoby, ale najczęściej przyjmuje się, że grono (klastery) to:

- bliskie sobie geograficznie firmy, połączone wertykalnymi i horyzontalnymi relacjami, powiązane z lokalną infrastrukturą wsparcia przedsiębiorstw, mające wspólną wizję rozwoju, nie tylko ze sobą współpracujące, lecz również konkurujące (Alcácer i Zhao, 2015; Cooke, 2001);
- geograficzne skupisko wzajemnie powiązanych firm, wyspecjalizowanych dostawców, jednostek świadczących usługi, firm działających w pokrewnych sektorach i związanych z nimi instytucji (np. uniwersytetów, jednostek normalizacyjnych, stowarzyszeń handlowych oraz instytucji finansowych) w poszczególnych dziedzinach, konkurujących między sobą, ale również ze sobą współpracujących (Porter, 2001);
- geograficznie skoncentrowana grupa przedsiębiorstw reprezentujących ten sam sektor lub pokrewne sektory, a także różnych instytucji i organizacji zintegrowanych siecią pionowych i poziomych zależności, konkurujących i współpracujących ze sobą (Gordon i McCann, 2000).

Na podstawie przytoczonych definicji można wskazać cechy klastra, które wyróżniają go od innych form współpracy. Należą do nich: przestrzenna koncentracja, interakcje między różnymi podmiotami, wspólna wizja rozwoju, powiązania z instytucjami wsparcia biznesu i jednostkami badawczo-rozwojowymi oraz kooperacja i jej antonim – konkurencja.

Terminologiczne rozróżnienie współpracy i inicjatywy klastrowej na rzecz działalności innowacyjnej może przysparzać trudności. W nomenklaturze statystycznej przyjmuje się, że współpraca ma miejsce w przypadku aktywnego udziału przynajmniej dwóch podmiotów we wspólnych projektach. W tym ujęciu jej partnerami są przedsiębiorstwa oraz inne – komercyjne i niekomercyjne – jednostki, które wspólnie uczestniczą w działaniach ukierunkowanych na wdrożenie innowacji (OECD, 2005). Odmierna klasyfikacja współpracy występuje, gdy określone skupisko partnerów spełnia kryteria definicji klastra w ujęciu Portera i istniejące między nimi powiązania kooperacyjne są sformalizowane listem intencyjnym, umową stowarzyszeniową, umową o utworzeniu konsorcjum i innymi dokumentami. Wówczas współdziałania te mieszczą się w pojęciu inicjatywy klastrowej (Główny Urząd Statystyczny [GUS], 2018a, 2018b).

Niezależnie od przyjętej formy kooperacji (współpraca, inicjatywa klastrowa) interakcje te prowadzą do powstania kanałów przepływu wiedzy i informacji, inicjują efekty synergii, sprzyjają wzajemnemu uczeniu się, a także zwiększają możliwości finansowania działań innowacyjnych przy jednoczesnej redukcji potencjalnych strat (transfer określonej części ryzyka na partnera współpracy). Warto więc przyrzeć się intensywności współpracy przedsiębiorstw w regionach Polski.

7.2. Intensywność relacji partnerskich na rzecz innowacji

Intensywność partnerstwa na rzecz działalności innowacyjnej obrazuje odsetek ogółu przedsiębiorstw podejmujących wspólne inicjatywy – w ramach współpracy oraz inicjatywy klastrowej – z innymi przedsiębiorstwami, jednostkami badawczo-rozwojowymi i/lub podmiotami sfery wsparcia w celu wdrożenia nowych lub istotnie udoskonalonych rozwiązań (tabela 7.1).

Współpracę na rzecz działalności innowacyjnej podejmuje stosunkowo niewielki odsetek ogółu przedsiębiorstw. W sektorze przemysłowym zamyka się on w przedziale od 3,2% (2013 r., województwo zachodniopomorskie) do 9,6% (2016 r., województwo podkarpackie), a w segmencie usług – od 0,3% (2017 r., województwo zachodniopomorskie) do 12,9% (2016 r., województwo podkarpackie). Przy tym współpracę częściej podejmują przedsiębiorstwa przemysłowe niż usługowe. W latach 2012-2017, analizując dane z 16 województw, zauważa się, że tylko trzykrotnie odsetek współpracujących przedsiębiorstw usługowych był wyższy niż przemysłowych. Sytuacja taka wystąpiła w 2012 r. (województwo lubelskie), 2013 r. (województwo kujawsko-pomorskie) oraz 2016 r. (województwo podkarpackie).

Tabela 7.1. Przedsiębiorstwa podejmujące wspólne przedsięwzięcia w ramach współpracy oraz inicjatywy klastrowej na rzecz działalności innowacyjnej w latach 2012-2017 (w % ogółu przedsiębiorstw)

Województwo	R	Przedsiębiorstwa przemysłowe						Przedsiębiorstwa z sektora usług					
		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Dolnośląskie	w	7,7	6,1	6,6	6,8	6,2	5,7	3,8	2,5	2,3	3,2	3,3	2,2
	k	1,1			0,8				0,5			0,7	
Kujawsko-pomorskie	w	4,7	4,0	4,8	4,9	5,8	5,2	2,4	4,5	3,2	1,2	2,3	1,2
	k	0,4			1,2						0,5		
Lubelskie	w	4,0	4,3	6,7	6,2	7,2	6,1	4,6	1,3	3,0	1,5	1,7	0,5
	k	0,9			2,2				0,2		0,2		
Lubuskie	w	4,9	6,1	4,1	3,7	5,6	3,8	2,2	2,6	1,1	1,8	1,8	1,6
	k	0,4			0,3						0,8		
Łódzkie	w	6,1	5,2	3,9	4,5	5,9	4,0	4,0	2,9	1,3	1,7	1,7	2,9
	k	0,7			1,0				0,1		0,5		
Małopolskie	w	6,0	6,4	4,6	5,7	9,0	8,1	5,5	1,5	3,4	2,4	4,9	3,3
	k	0,5			1,8				0,2		0,2		
Mazowieckie	w	7,1	5,4	6,3	5,7	7,5	7,6	5,5	4,9	4,6	4,8	5,7	4,5
	k	0,8			1,2				0,6		0,8		
Opolskie	w	8,4	6,9	7,3	7,5	6,9	6,6	1,4	2,4	1,6	1,7	0,6	0,5
	k	0,5			0,5				0,6				
Podkarpackie	w	6,9	6,3	6,8	8,4	9,6	6,0	2,8	3,5	4,2	3,0	12,9	3,3
	k	1,9			2,2				0,4		2,4		
Podlaskie	w	8,6	6,5	5,5	7,3	6,3	4,7	1,3	2,9	3,8	1,0	2,4	0,5
	k	1,8			1,9				0,2				
Pomorskie	w	3,6	3,9	5,3	4,3	5,4	4,9	3,5	2,8	2,1	2,4	3,5	4,3
	k	0,7			0,9				0,4		0,4		
Śląskie	w	7,7	5,3	7,4	6,0	7,9	6,1	2,3	3,0	3,1	1,9	3,2	3,1
	k	0,8			1,2				0,3		0,9		
Świętokrzyskie	w	6,3	5,6	5,4	4,3	4,7	6,4	3,1	0,9	3,0	1,2	2,6	1,7
	k	0,6			1,1				1,9		1,3		
Warmińsko-mazurskie	w	4,2	4,1	4,1	5,3	5,0	3,7	1,4	1,7	1,9	2,0	2,3	1,1
	k	0,4			0,5				0,3		0,4		
Wielkopolskie	w	4,1	4,8	4,8	4,5	5,2	5,6	3,1	1,5	1,6	1,5	3,2	1,7
	k	0,4			0,9				0,5		0,4		
Zachodniopomorskie	w	4,9	3,2	4,8	4,3	4,9	4,9	1,6	1,4	2,8	1,1	1,4	0,3
	k	0,7			1,0				0,1		0,3		

Objaśnienia: R – rodzaj partnerstwa; w – współpraca na rzecz działalności innowacyjnej (okres objęty obserwacją – rok); k – inicjatywa klastrowa na rzecz procesów innowacyjnych (okres objęty obserwacją – 3 lata, tj. 2012-2014 i 2015-2017).

Źródło: opracowanie własne na podstawie (GUS, 2019; GUS, Urząd Statystyczny w Szczecinie 2015; 2018).

Intensywność współpracy ulega wahaniom w każdym z województw w układzie zarówno przedsiębiorstw przemysłowych (rozstęp w latach 2012-2017 od 1,5 do 4,4 punktów procentowych; odchylenie standardowe od 0,5 do 1,6), jak i usługowych (rozstęp 1,1 do 10,1 punktów procentowych; odchylenie standardowe od 0,4 do 3,9). Rozrzut ten dokumentuje nietrwałą w wielu województwach współpracę (np. sektor przemysłowy – województwa: małopolskie, podlaskie, podkarpackie; sektor usługowy – województwa: podkarpackie, lubelskie, małopolskie), co jest zjawiskiem niepokojącym, bo współdziałanie można postrzegać w kategoriach załączka powstawania struktur intensyfikujących działalność innowacyjną w dłuższej perspektywie, takich jak klastry i inne podobne, sformalizowane wspólne inicjatywy. W tym kontekście warto zauważyć, że odsetek współpracujących przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych nie wykazuje tendencji rosnącej w żadnym z analizowanych województw. Ponadto, w wielu z nich – biorąc pod uwagę skrajne lata analizy (2012 r., 2017 r.) – spada intensywność współpracy (sektor przemysłowy – województwa: dolnośląskie (7,7%; 5,7%), lubuskie (4,9%, 3,8%), łódzkie (6,1%, 4,0%), opolskie (8,4%, 6,6%), podkarpackie (6,9%, 6,0%), podlaskie (8,6%, 4,7%), śląskie (7,7%, 6,1%), warmińsko-mazurskie (4,2%, 3,7%); sektor usługowy – niemalże ogół województw z wyjątkiem podkarpackiego, pomorskiego i śląskiego).

Intensywność współpracy jest znacznie zróżnicowana między poszczególnymi województwami w układzie przedsiębiorstw zarówno przemysłowych (rozstęp między województwami w latach 2012-2017 od 3,5 do 5,0 punktów procentowych; odchylenie standardowe od 1,1 do 1,7), jak i usługowych (rozstęp między województwami w latach 2012-2017 od 3,5 do 12,3 punktów procentowych; odchylenie standardowe od 1,0 do 2,9). Najintensywniejszą współpracę można odnotować, kierując się najwyższym odsetkiem podmiotów współpracujących w ich całej populacji, wśród przedsiębiorstw przemysłowych województw: opolskiego (1 lokata w 2013 r. – 6,9%; 2 lokata w 2012 r. – 8,4% oraz w latach 2014-2015 – odpowiednio 7,3 i 7,5%; trzecia lokata w 2017 r. – 6,6%), podkarpackiego (1 lokata w 2015 r. – 8,4% i 2016 r. – 9,6%; trzecia lokata w 2014 r. – 6,8%), małopolskiego (1 lokata w 2017 r. – 8,1%; druga lokata w 2016 r. – 9,0%; trzecia lokata w 2013 r. – 6,4%) oraz śląskiego (pierwsza lokata w 2014 r. – 7,4%; druga lokata w 2012 r. – 7,7% i 2016 r. 7,9%). W sektorze usługowym są to przedsiębiorstwa z województw: mazowieckiego (pierwsza lokata w latach 2012-2015 z odsetkiem wskazań w przedziale od 4,6 do 5,5% oraz w roku 2017 – 4,5%; druga lokata w 2016 r. – 5,7%), podkarpackiego (1 lokata w 2016 r. – 12,9%; druga lokata w 2014 r. – 4,2%; trzecia lokata w latach 2013, 2015 i 2017 – odpowiednio 3,5%, 3,0% i 3,3%), a także małopolskiego (pierwsza lokata w 2012 r. – 5,5%; trzecia lokata w latach 2016-2017 – odpowiednio 4,9% i 3,3%). Warto dodać, że jedynie incydentalnie niektóre przedsiębiorstwa przemysłowe i usługowe pozostałych województw plasowały się na jednej z trzech pierwszych pozycji pod względem intensywności prowadzonej współpracy.

Partnerskie działania na rzecz działalności innowacyjnej nie mają zazwyczaj charakteru sformalizowanego. W latach 2012-2017 w układzie 16 województw od-

notowano znacznie niższy odsetek przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych deklarujących partycypację w inicjatywie klastrowej niż niesformalizowanej współpracy. Warto przy tym pamiętać, że struktury klastrowe zwiększają produktywność działających w nich przedsiębiorstw, podnoszą zdolność do opracowywania i wdrażania innowacji oraz tworzą korzystne warunki do powstawania nowych firm, co przyczynia się do wzmocnienia konkurencyjności określonych układów przestrzennych (Porter, 1998).

Partnerstwo w ramach inicjatywy klastrowej na rzecz działalności innowacyjnej deklaruje od 0,3% (lata 2015-2017, województwo lubuskie) do 2,2% (lata 2015-2017, województwo podkarpackie) przedsiębiorstw przemysłowych oraz od 0,0% (lata 2012-2014, województwa kujawsko-pomorskie i lubuskie; lata 2015-2017, województwa opolskie i podlaskie) do 2,4% (lata 2015-2017, województwo podkarpackie) jednostek usługowych. Przy tym relacje te częściej występują po stronie przedsiębiorstw przemysłowych niż usługowych. Nieliczne wyjątki dokumentują dane dla województw świętokrzyskiego, opolskiego i wielkopolskiego za lata 2012-2014 oraz lubuskiego, podkarpackiego i świętokrzyskiego za lata 2015-2017. Trzeba również zauważyć, że niemalże we wszystkich województwach poszerza się (lata 2015-2017 w relacji do okresu obserwacji 2012-2014) grono przedsiębiorstw przemysłowych przystępujących do inicjatyw klastrowych na rzecz działalności innowacyjnej (wyjątek stanowią województwa: dolnośląskie, lubuskie, opolskie), ale wzrosty te nie prowadzą do satysfakcjonującego odsetka przedsiębiorstw połączonych sformalizowaną współpracą w ich ogólnej zbiorowości. Inne spostrzeżenia dotyczą sektora usługowego. Zestawiając dane za lata 2012-2014 i 2015-2017, można zauważyć spadek przedsiębiorstw partycypujących w inicjatywie klastrowej w województwach: opolskim, podlaskim, świętokrzyskim i wielkopolskim.

Intensywność partycypacji przedsiębiorstw w inicjatywach klastrowych jest zróżnicowana między poszczególnymi województwami, lecz odchylenia te nie przekraczają od 1,5 (lata 2012-2014) do 1,9 (lata 2015-2017) punktów procentowych w układzie przedsiębiorstw przemysłowych oraz od 1,9 (lata 2012-2014) do 2,4 (lata 2015-2017) punktów procentowych w odniesieniu do jednostek usługowych. Najintensywniejszą partycypację można odnotować – kierując się najwyższym odsetkiem przedsiębiorstw działających w sformalizowanych strukturach w odniesieniu do ich całej populacji – wśród jednostek reprezentujących sektor przemysłowy w województwach: podkarpackim (1 lokata w latach 2012-2014 – 1,9% oraz 2015-2017 – 2,2%), lubelskim (1 lokata w latach 2015-2017 – 2,2%), podlaskim (2 lokata w latach 2012-2014 – 1,8% oraz 2015-2017 – 1,9%) oraz dolnośląskim (trzecia lokata w latach 2012-2014 – 1,1%) i małopolskim (3 lokata w latach 2015-2017 – 1,8%). W przypadku sektora usługowego są to przedsiębiorstwa działające w województwach: świętokrzyskim (1 lokata w latach 2012-2014 – 1,9%; druga lokata w okresie 2015-2017 – 1,3%), podkarpackim (1 lokata w latach 2015-2017 – 2,4%), mazowieckim i opolskim (2 lokata *ex aequo* w latach 2012-2014 – 0,6%), dolnośląskim

i wielkopolskim (3 lokata *ex aequo* w latach 2012-2014 – 0,5%) oraz śląskim (3 lokata w okresie 2015-2017 – 0,9%).

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują przede wszystkim na niską intensywność współpracy, w tym w ramach inicjatywy klastrowej, na rzecz procesów innowacyjnych. Sytuacja ta wydaje się szczególnie niepokojąca, bo – jak wskazuje wielu autorów (Al-Laham i Souitaris, 2008; Gammoh i Voss, 2013; Heimeriks i Duysters 2007; Kale i Singh, 2009) – nabycie doświadczenia w sferze współpracy buduje zdolności przedsiębiorstwa do nawiązywania kolejnych partnerstw, co można utożsamiać z procesem uczenia się podejmowania wspólnych inicjatyw.

7.3. Kluczowi partnerzy w procesach innowacyjnych

Partnerami współpracy lub inicjatywy klastrowej na rzecz procesów innowacyjnych mogą być podmioty reprezentujące różne środowiska. W znacznym uogólnieniu można je usystematyzować, wyodrębniając: przedsiębiorstwa (beneficjenci działalności innowacyjnej), sferę badawczo-rozwojową, w tym szkolnictwo wyższe, oraz instytucje wsparcia (np. jednostki samorządu terytorialnego, podmioty oferujące usługi finansujące, inkubatory przedsiębiorczości, parki technologiczne, fundusze poręczeń kredytowych, agencje rozwoju regionalnego, firmy konsultingowe). Lista ta nie jest kompletna i może być uzupełniona o inne podmioty wyrażające gotowość do partycypacji we wspólnych przedsięwzięciach. W nomenklaturze statystycznej przyjmuje się jednak, że grono to tworzy zamknięty krąg podmiotów (tabela 7.2).

Tabela 7.2. Partnerzy współpracy i inicjatywy klastrowej – sugestie Oslo Manual a praktyka GUS (PNT-02, PNT-02/u)

Oslo Manual	PNT-02, PNT-02/u
Inne przedsiębiorstwa w grupie przedsiębiorstw	
Dostawcy urządzeń, materiałów, komponentów, oprogramowania lub usług	Dostawcy wyposażenia, materiałów, komponentów i oprogramowania
Klienci	
Konkurenci	Konkurenci i inne przedsiębiorstwa z tej samej dziedziny działalności
Inne przedsiębiorstwa prowadzące ten sam rodzaj działalności	
Konsultanci/firmy doradcze	Firmy konsultingowe (konsultanci), laboratoria komercyjne, prywatne instytucje B+R
Laboratoria komercyjne	
Państwowe/publiczne instytuty badawcze	Jednostki Polskiej Akademii Nauk Instytuty badawcze Zagraniczne publiczne instytucje B+R
Prywatne komercyjne instytuty badawcze	
Szkoły wyższe i inne instytucje szkolnictwa wyższego	Szkoły wyższe
Wyspecjalizowane publiczne/półpubliczne usługi pomocnicze	

Źródło: opracowanie własne na podstawie (OECD, 2005; GUS, 2018a, 2018b).

Publikowane dane statystyczne umożliwiają zidentyfikowanie kluczowych partnerów na rzecz procesów innowacyjnych (tabele 7.3 i 7.4). Wśród nich z pewnością powinny się znaleźć podmioty najwyższej sytuowane według odsetka wskazań przedsiębiorstw poszczególnych województw na jednostki, z którymi wspólne inicjatywy przyniosły największe korzyści. Biorąc pod uwagę trzy pierwsze lokaty w każdym z województw, stwierdzić można, że w latach 2012-2014 kluczowi partnerzy przedsiębiorstw przemysłowych w działalności innowacyjnej to: dostawcy wyposażenia, materiałów, komponentów i oprogramowania (pierwsza lokata w województwach: kujawsko-pomorskim, lubelskim, małopolskim, opolskim, podkarpackim, podlaskim, pomorskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach mieszczącym się w przedziale od 21,7% do 41,0%; druga lokata w województwach: dolnośląskim, lubuskim, łódzkim, mazowieckim i wielkopolskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach znajdującym się w przedziale od 20,2% do 30,8%; trzecia lokata w województwach: śląskim i świętokrzyskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach mieszczącym się w przedziale od 14,7% do 15,6%), przedsiębiorstwa należące do tej samej grupy (pierwsza lokata w województwach: dolnośląskim, świętokrzyskim, wielkopolskim i zachodniopomorskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach znajdującym się w przedziale od 27,9% do 37,8%; druga lokata w województwach: lubelskim, łódzkim, pomorskim, śląskim i warmińsko-mazurskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach mieszczącym się w przedziale od 13,6% do 20,2%; trzecia lokata w województwach: małopolskim, mazowieckim, opolskim i podkarpackim, z odsetkiem wskazań w tych regionach znajdującym się w przedziale od 13,6% do 20,6%), a także szkoły wyższe (pierwsza lokata w województwach: lubuskim, łódzkim, mazowieckim, z odsetkiem wskazań w tych regionach mieszczącym się w przedziale od 21,1% do 29,7%; druga lokata w województwach: kujawsko-pomorskim, lubelskim, małopolskim, opolskim, podkarpackim, podlaskim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach wahającym się od 13,6% do 26,7%; trzecia lokata w województwach dolnośląskim i wielkopolskim, z odsetkiem wskazań wynoszącym odpowiednio 13,5% i 10,8%).

W kolejnym okresie objętym obserwacją (2015-2017) wśród kluczowych partnerów przedsiębiorstw przemysłowych w działalności innowacyjnej należy wymienić: szkoły wyższe (pierwsza lokata w województwach: dolnośląskim, lubelskim, lubuskim, łódzkim, mazowieckim, opolskim, podkarpackim, śląskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach wahającym się od 22,5% do 44,4%; druga lokata w województwach: kujawsko-pomorskim, świętokrzyskim, z odsetkiem wskazań wynoszącym odpowiednio 21,6% i 18,2%; trzecia lokata w województwach małopolskim i pomorskim, z odsetkiem wskazań wynoszącym odpowiednio 23,2% i 12,7%), dostawców wyposażenia, materiałów, komponentów i oprogramowania (pierwsza lokata w województwie świętokrzyskim – 39,4%; druga lokata w województwach: dolnośląskim, lubelskim, podkarpackim,

Tabela 7.3. Przedsiębiorstwa przemysłowe, które partnerstwo na rzecz procesów innowacyjnych oceniły jako najbardziej korzystne w latach 2012-2014 oraz 2015-2017 według instytucji partnerskich i województw (w % przedsiębiorstw, które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej)

Województwo	Kluczowi partnerzy współpracy w latach																		
	2012-2014							2015-2017											
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	A	B	C	D	E	F	G	H	I
Dolnośląskie	36,8	23,9	8,4	0,6	3,2	7,7	-	6,5	-	13,5	17,2	19,4	11,3	2,5	7,9	1,0	15,9	0,4	24,4
Kujawsko-pomorskie	13,4	32,0	7,2	2,1	1,0	3,1	2,1	18,6	-	19,6	29,5	20,1	10,1	0,7	8,6	-	8,6	0,7	21,6
Lubelskie	18,3	29,6	5,6	-	18,3	1,4	-	5,6	-	18,3	9,0	22,0	11,0	1,0	12,0	1,0	16,0	-	27,0
Lubuskie	13,5	21,6	18,9	-	2,7	5,4	-	8,1	-	29,7	10,9	17,2	4,7	1,6	3,1	-	29,7	-	32,8
Łódzkie	20,2	20,2	10,5	0,9	1,8	5,3	-	18,4	0,9	21,1	19,5	17,1	2,4	2,4	26,8	-	4,9	-	26,8
Małopolskie	16,3	21,7	7,8	0,8	4,7	11,6	3,9	13,2	0,8	19,4	26,8	15,2	3,6	-	2,7	-	27,7	-	23,2
Mazowieckie	20,6	21,7	4,3	0,8	3,6	5,5	2,0	14,2	2,4	24,5	10,1	12,6	13,0	0,5	6,3	3,9	20,8	0,5	31,9
Opolskie	13,6	23,7	23,7	-	1,7	5,1	1,7	11,9	-	18,6	16,1	17,0	11,9	5,1	7,1	0,6	18,6	0,6	22,5
Podkarpackie	14,2	35,4	13,3	2,7	-	4,4	2,7	10,6	-	16,8	17,8	17,8	11,4	6,4	5,5	0,4	13,6	0,8	25,4
Podlaskie	10,3	41,0	12,8	2,6	7,7	-	-	7,7	-	15,4	9,3	16,0	13,3	1,3	12,0	1,3	34,7	-	13,3
Pomorskie	15,8	26,7	14,9	-	9,9	4,0	-	14,9	-	13,9	9,5	23,8	39,7	-	4,8	3,2	7,9	-	12,7
Śląskie	15,0	14,7	13,2	0,3	10,7	3,4	3,1	27,6	0,6	11,3	14,4	11,3	19,6	1,0	13,4	-	11,3	-	28,9
Świętokrzyskie	37,8	15,6	2,2	-	-	6,7	-	11,1	-	26,7	3,0	39,4	12,1	3,0	9,1	-	12,1	-	18,2
Warmińsko-mazurskie	13,6	27,3	13,6	6,8	2,3	4,5	13,6	6,8	-	13,6	12,6	23,3	5,8	9,7	5,8	1,0	17,5	-	24,3
Wielkopolskie	34,9	30,8	5,6	0,5	1,5	6,7	0,5	8,2	-	10,8	22,6	20,8	7,9	4,5	5,7	0,8	20,0	0,8	17,0
Zachodniopomorskie	27,9	27,9	11,5	-	8,2	4,9	-	4,9	-	14,8	9,3	13,0	5,6	1,9	14,8	-	9,3	-	44,4

Objaśnienia: A – przedsiębiorstwa należące do tej samej grupy; B – dostawcy wyposażenia, materiałów, komponentów i oprogramowania; C – klienci z sektora prywatnego; D – klienci z sektora publicznego; E – konkurenci i inne przedsiębiorstwa; F – firmy konsultingowe (konsultanci); G – jednostki naukowe PAN; H – instytucje badawcze; I – zagraniczne publiczne instytucje B+R; J – szkoły wyższe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie (GUS, Urząd Statystyczny w Szczecinie, 2015; 2018).

Tabela 7.4. Przedsiębiorstwa usługowe, które partnerstwo na rzecz procesów innowacyjnych oceniły jako najbardziej korzystne w latach 2012-2014 oraz 2015-2017 według instytucji partnerskich i województw (w % przedsiębiorstw, które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej)

Województwo	Kluczowi partnerzy współpracy w latach																		
	2012-2014							2015-2017											
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	A	B	C	D	E	F	G	H	I
Dolnośląskie	41,5	14,6	22,0	2,4	4,9	-	2,4	2,4	2,4	7,3	28,7	28,4	9,6	3,7	4,8	2,5	6,2	0,1	15,9
Kujawsko-pomorskie	-	22,9	8,6	-	8,6	-	-	-	-	57,1	32,6	14,0	14,0	9,3	16,3	-	4,7	-	9,3
Lubelskie	3,3	66,7	-	13,3	-	-	-	10,0	-	3,3	7,1	21,4	21,4	-	7,1	-	-	-	42,9
Lubuskie	33,3	16,7	33,3	-	-	-	-	-	-	16,7	40,0	20,0	-	-	40,0	-	-	-	-
Łódzkie	14,3	28,6	19,0	-	-	4,8	-	4,8	-	28,6	23,1	69,2	7,7	-	-	-	-	-	-
Małopolskie	59,0	21,8	2,6	-	7,7	-	-	1,3	2,6	2,6	13,3	26,7	40,0	-	4,4	-	-	-	15,6
Mazowieckie	21,6	32,6	11,0	-	1,1	5,1	0,4	10,3	9,2	8,8	44,6	27,7	6,0	-	1,2	1,2	-	-	19,3
Opolskie	12,5	37,5	12,5	-	25,0	-	-	12,5	-	-	37,9	24,9	5,6	6,0	4,7	1,3	7,3	-	12,3
Podkarpackie	2,4	42,9	4,8	4,8	-	2,4	-	2,4	-	40,5	38,4	24,8	5,8	6,1	4,4	1,4	7,5	-	11,2
Podlaskie	-	69,6	-	4,3	13,0	-	-	-	-	13,0	14,3	14,3	-	-	14,3	-	-	-	57,1
Pomorskie	25,7	37,1	8,6	-	2,9	5,7	2,9	2,9	-	8,6	-	-	100,0	-	-	-	-	-	-
Śląskie	50,5	23,1	4,4	3,3	5,5	-	4,4	1,1	-	7,7	13,2	60,5	5,3	-	-	-	-	-	23,7
Świętokrzyskie	-	70,6	5,9	-	-	5,9	-	11,8	-	5,9	-	100,0	-	-	-	-	-	-	-
Warmińsko-mazurskie	-	72,7	9,1	-	-	-	-	-	-	9,1	33,7	27,7	4,8	-	1,2	3,6	9,6	1,2	18,1
Wielkopolskie	27,1	27,1	16,7	-	4,2	8,3	2,1	12,5	-	2,1	14,6	22,3	9,7	8,7	6,8	4,9	7,8	-	25,2
Zachodniopomorskie	40,0	28,0	16,0	-	-	4,0	-	-	-	8,0	12,5	12,5	-	-	-	75,0	-	-	-

Objaśnienia: A – przedsiębiorstwa należące do tej samej grupy; B – dostawcy wyposażenia, materiałów, komponentów i oprogramowania; C – klienci z sektora prywatnego; D – klienci z sektora publicznego; E – konkurenci i inne przedsiębiorstwa; F – firmy konsultingowe (konsultanci); G – jednostki naukowe PAN; H – instytucje badawcze; I – zagraniczne publiczne instytucje B+R; J – szkoły wyższe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie (GUS, Urząd Statystyczny w Szczecinie, 2015, 2018).

podlaskim, pomorskim, warmińsko-mazurskim i wielkopolskim z odsetkiem wskazań w tych regionach wahającym się od 16,0% do 23,8%; trzecia lokata w województwach: kujawsko-pomorskim, lubuskim, łódzkim, opolskim i zachodniopomorskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach mieszczącym się w przedziale od 13,0% do 20,1%) oraz instytucje badawcze (pierwsza lokata w województwach małopolskim i podlaskim, z odsetkiem wskazań wynoszącym odpowiednio 27,7% i 34,7%; druga lokata w województwach: lubuskim, mazowieckim i opolskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach wahającym się od 18,6% do 29,7%; trzecia lokata w województwach: lubelskim, podkarpackim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim i wielkopolskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach mieszczącym się w przedziale od 12,1% do 20,0%).

Stosując analogiczne kryteria w odniesieniu do okresu 2012-2014, wśród kluczowych partnerów przedsiębiorstw usługowych w działalności innowacyjnej należy wskazać: dostawców wyposażenia, materiałów, komponentów i oprogramowania (pierwsza lokata w województwach: lubelskim, łódzkim, mazowieckim, opolskim, podkarpackim, podlaskim, pomorskim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim i wielkopolskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach wahającym się od 27,1% do 72,7%; druga lokata w województwach: kujawsko-pomorskim, lubuskim, małopolskim, śląskim i zachodniopomorskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach mieszczącym się w przedziale od 16,7% do 28,0%; trzecia lokata w województwie dolnośląskim – 14,6%), przedsiębiorstwa należące do tej samej grupy (pierwsza lokata w województwach: dolnośląskim, lubuskim, małopolskim, śląskim, wielkopolskim i zachodniopomorskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach znajdującym się w przedziale od 27,1% do 59,0%; druga lokata w województwie mazowieckim – 21,6%; trzecia lokata w województwach łódzkim i opolskim, z odsetkiem wskazań wynoszącym odpowiednio 14,3% i 12,5%) oraz klientów z sektora prywatnego (pierwsza lokata w województwie lubuskim – 33,3%; druga lokata w województwach: dolnośląskim, łódzkim, warmińsko-mazurskim i wielkopolskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach wahającym się od 9,1% do 22,0%; trzecia lokata w województwach: kujawsko-pomorskim, mazowieckim, opolskim, podkarpackim, pomorskim, świętokrzyskim i zachodniopomorskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach mieszczącym się w przedziale od 4,8% do 16,0%).

W okresie 2015-2017 wśród kluczowych partnerów przedsiębiorstw usługowych w działalności innowacyjnej wymienić należy: przedsiębiorstwa należące do tej samej grupy (pierwsza pozycja w województwach: dolnośląskim, kujawsko-pomorskim, lubuskim, mazowieckim, opolskim, podkarpackim, warmińsko-mazurskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach mieszczącym się w przedziale od 28,7% do 44,6%; druga lokata w województwach łódzkim i podlaskim, z odsetkiem wskazań wynoszącym odpowiednio 23,1% i 14,3%; trzecia lokata w województwie śląskim – 13,2%), dostawców wyposażenia, materiałów, komponentów i oprogramowania (pierwsza lokata w województwach: łódzkim, śląskim i świętokrzyskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach mieszczącym się w przedziale od 60,5%

do 100%; druga lokata w województwach: dolnośląskim, lubelskim, lubuskim, małopolskim, mazowieckim, opolskim, podkarpackim, podlaskim, warmińsko-mazurskim, wielkopolskim i zachodniopomorskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach znajdującym się w przedziale od 12,5% do 28,4%; trzecia lokata w województwie kujawsko-pomorskim – 14,0%) oraz szkoły wyższe (pierwsza lokata w województwach: lubelskim, podlaskim i wielkopolskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach wahającym się od 25,2% do 57,1%; druga lokata w województwie śląskim – 23,7%, trzecia lokata w województwach: dolnośląskim, małopolskim, mazowieckim, opolskim, podkarpackim, warmińsko-mazurskim, z odsetkiem wskazań w tych regionach mieszczącym się w przedziale od 11,2% do 19,3%).

7.4. Podsumowanie

Implementacje regionalnych (wojewódzkich) strategii innowacji – których elementarną właściwością jest partnerstwo przedsiębiorstw, jednostek B+R i podmiotów sfery wsparcia na rzecz działalności innowacyjnej – nie przyniosły spektakularnych efektów. W latach 2012-2017 stosunkowo niewielki odsetek przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych podjął wspólne przedsięwzięcia z innymi podmiotami ukierunkowane na wdrożenie nowych lub istotnie ulepszonych rozwiązań. Warto przy tym odnotować – uwzględniając podobieństwo wskazań w dwóch kolejnych okresach objętych obserwacją – że przedsiębiorstwa przemysłowe odnosiły najwyższe korzyści, nawiązując partnerskie relacje z dostawcami wyposażenia, materiałów, komponentów i oprogramowania oraz szkołami wyższymi, natomiast jednostki usługowe – współdziałając z przedsiębiorstwami należącymi do tej samej grupy oraz z dostawcami wyposażenia, materiałów, komponentów i oprogramowania.

Literatura

- Alcácer, J. i Zhao, M. (2015). Zooming in: A practical manual for identifying geographic clusters. *Strategic Management Journal*, 37(1), 10-21.
- Al-Laham, A. i Souitaris, V. (2008). Network embeddedness and new-venture internationalization: Analyzing international linkages in the German biotech industry. *Journal of Business Venturing*, 23(5), 567-586.
- Chesbrough, H. W. i Garman, A. R. (2009). How open innovation can help you cope in lean times. *Harvard Business Review*, 87(12), 68-76.
- Cooke, P. (2001). Clusters as key determinants of economic growth: The example of biotechnology. W: A. Mariussen (red.), *Cluster policies – cluster development?* (s. 24, Nordregio Report). Stockholm.
- Gammoh, B. S. i Voss, K. E. (2013). Alliance competence: The moderating role of valence of alliance experience. *European Journal of Marketing*, 47(5/6), 964-986.
- Główny Urząd Statystyczny [GUS], Urząd Statystyczny w Szczecinie. (2015). *Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2012-2014*. Warszawa.
- Główny Urząd Statystyczny [GUS], Urząd Statystyczny w Szczecinie. (2018). *Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2015-2017*. Warszawa-Szczecin.

- Główny Urząd Statystyczny [GUS]. (2018a). *PNT-02. Sprawozdanie o innowacjach w przemyśle za lata 2015-2017*. Warszawa.
- Główny Urząd Statystyczny [GUS]. (2018b). *PNT-02/u. Sprawozdanie o innowacjach w sektorze usług za lata 2015-2017*. Warszawa.
- Główny Urząd Statystyczny [GUS]. (2019). Bank Danych Lokalnych. Pobrano <https://bdl.stat.gov.pl/BDL>.
- Gordon, I. R. i McCann, P. (2000). Industrial clusters: Complexes, agglomeration and/or social networks? *Urban Studies*, (37), 513-532.
- Guinet, J. (1995). *National systems for financing innovation*. Paris: OECD.
- Heimeriks, K. H., i Duysters, G. (2007). Alliance capability as a mediator between experience and alliance performance: An empirical investigation into the alliance capability development process. *Journal of Management Studies*, 44(1), 25-49.
- Kale, P. i Singh, H. (2009). Managing strategic alliances: What do we know now, and where do we go from here?, *Academy of Management Perspectives*, 23(3), 45-62.
- Kessler, E. H., Bierly, P. E. i Gopalakrishnan, S. (2000). Internal vs. external learning in new product development: Effects on speed, costs and competitive advantage. *R&D Management*, 33(3), 213-223.
- Kładź-Postolska, K. (2013). Współpraca w klastrach w różnych fazach ich cyklu życia. *Gospodarka Narodowa*, 11-12(267-268), 93-112.
- Lichtenthaler, U. (2011, February). Open innovation: past research, current debates, and future directions. *Academy of Management Perspectives*, 75-93.
- OECD. (2005). *Oslo Manual: guidelines for collecting and interpreting innovation data* (3rd edition).
- Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, (76), s. 80.
- Porter, M. E. (2001). *Porter o konkurencji*. Warszawa: PWE.

8

ANALIZA I OCENA POTENCJAŁU ROZWOJOWEGO PODMIOTÓW W WYBRANYCH KLASTRACH ŚWIĘTOKRZYSKICH

Agnieszka Predygier*

8.1. Scenariusze rozwoju grom w warunkach lokalizacji podmiotów

Dziesięcioletnia działalność klastrów skłania do zarówno refleksji nad ich osiągnięciami, jak i oceny tych struktur pod względem perspektyw rozwoju w nowoczesnej strategii współpracy organizacyjnej. Analizy celowości ich działania i rentowności w sferze ekonomiczno-społecznej dokonywało wielu autorów zagranicznych (Hoover, 1962; Isard, 1956; Lösch, 1940; Lunhardt, 2015; Myrdal, 1957; Ohlin, 1933; Palander, 1935; Predöhl, 1925; von Thünen, 1910; Weber, 1909). W licznych badaniach zagranicznych autorytetów twierdzono, iż struktury klastrowe determinują wzrost konkurencyjności mikroprzedsiębiorstw i MSP. Dekada funkcjonowania klastrów jest wystarczająca do udzielania odpowiedzi na pytania o to, co dalej z polskimi klastrami, czy klastry były tylko instrumentem wykorzystania funduszy europejskich, jaka jest przyszłość polskich klastrów, co determinuje ich rozwój, jakie są przyczyny upadku klastrów.

W niniejszym rozdziale podjęto się analizy dziesięcioletniego funkcjonowania dwóch klastrów w regionie świętokrzyskim, zbadania ich szans rozwojowych, a także wyznaczenia strategii i kierunków rozwoju. Zaprezentowane dociekania mają charakter rozważań teoretycznych i modelowych. W roku 2019 przeprowadzono badania podmiotów funkcjonujących w wybranych klastrach świętokrzyskich.

Klastry jako struktury ograniczone do pewnego obszaru charakteryzują się jednoczesnym kooperowaniem i konkutowaniem podmiotów w nich funkcjonujących,

---

* Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, ORCID: 0000-0003-3283-2592.

z czego wynika ich szczególna wrażliwość na czynniki lokalizacyjne. Czynniki te determinują powstanie, rozwój, schyłek i zamknięcie klastrów, co szeroko opisano w analizach A. Lis (2018). Zlokalizowanie działalności gospodarczej na danym obszarze geograficznym wpływa na określenie scenariusza jego rozwoju, wykorzystanie szans czy eliminowanie zagrożeń, tworzy bowiem nowoczesne strategie rozwoju klastrów.

W rozdziale podjęto próbę określenia możliwości rozwojowych podmiotów funkcjonujących w warunkach społecznych i gospodarczych klastrów regionu świętokrzyskiego.

Podmioty działające w klastrach są skoncentrowane sektorowo i geograficznie. Tworząc sieci współpracy międzyorganizacyjnej, korzystają z czynników wspólnej lokalizacji. Czynniki te mogą być katalizatorami i inhibitorami rozwoju podmiotów w klastrach, przez co mogą wpływać na zachowania i reakcje strategiczne klastra. Zalety i wady lokalizacyjne mogą oddziaływać na warunki rozwoju klastrów i wpływają na wybór konkretnych alternatyw rozwojowych podmiotów współpracujących w klastrze (Kaźmierska, 2017).

Korzystając z koncepcji korzyści i wad wspólnej lokalizacji podmiotów, rozważano scenariusze rozwojowe klastrów i określono wspólną strategię podmiotów skoncentrowanych sektorowo i geograficznie w tych strukturach. Prezentowane analizy i oceny są koncepcjami, które zostaną zweryfikowane w podjętych badaniach empirycznych podmiotów funkcjonujących w klastrach świętokrzyskich.

Podmioty funkcjonujące w klastrach mogą korzystać z zalet wspólnej lokalizacji lub eliminować wady lokalizacji. Efekt synergiczny może być uzyskiwany przez rozwój aktywności podmiotów wdrażających strategię współpracy, czyli przez nasilenie ich zachowań integrujących. Zalety takiej współpracy stanowią zwiększenie znaczenia wiedzy, transfer wiedzy do podmiotów i rozwój klastrów o wysokim potencjale intelektualnym (Olko, 2017). Aktywność taka umożliwi korzystanie z tych samych dostawców, negocjowanie cen lub dostęp do rynku pracowników o wysokich kwalifikacjach. Kolejnym atutem są interakcje społeczne przejawiające się w uczestniczeniu w stowarzyszeniach branżowych, obserwowaniu firm, monitorowaniu konkurencyjności, benchmarkingu metod organizacji pracy. Zaletami funkcjonowania podmiotów w klastrach są także: rozwój firm lokalnych, które korzystają z bliskości przyszłych klientów, zwiększenie znaczenia strategii dotyczącej jakości, gdyż podmioty takie działają dla klientów o znaczących, specyficznych wymaganiach, obniżenie kosztów, korzystanie z efektu skali produkcji, czyli wprowadzanie strategii optymalizacji kosztów. Inne korzyści z lokalizacji podmiotów w klastrze stanowią popularyzowanie wiedzy i technologii, wyspecjalizowany rynek pracy, korzyści infrastrukturalne i innowacyjne (uczenie się przez działanie i obserwację innych, szkolenie pracowników). Podmioty wysoko cenią uzyskaną mobilność pracownika, silne interakcje społeczne i kulturowe (zaufanie, wspólne normy kulturowe, obyczaje, więzi społeczne, dzielenie się doświadczeniem). Firmy lokalne

korzystają z zaufania społecznego i polecają się nawzajem lub tworzą więzi podwykonawstwa prac (np. w budownictwie, cateringu). Mechanizmy sieciowe dają możliwość wykorzystania szans, jakie stwarzają bliskość dostawców, pomijanie kosztów tranzytowych, osiąganie efektu skali, obserwacja konkurentów, zdolności do wykorzystania zbiorowej wiedzy i współdziałania społecznego.

Oprócz zalet wspólnej lokalizacji mogą się pojawić także zagrożenia zmniejszające zdolności konkurencyjne podmiotów skupionych w klastrach (Lis, 2018). Jednym z mankamentów wspólnej lokalizacji opisywanych przez A. Lis jest sztywna specjalizacja w wybranej branży, zmniejszająca zdolności adaptacyjne organizacji. Analiza konkurencyjności klastrów w aspekcie organicznej koncepcji tworzenia gron dowiodła, iż w zdecydowanej większości wady lokalizacyjne mogą zostać wyeliminowane lub ograniczone (Kaźmierska i Kaźmierski, 2018). Jeśli weźmie się pod uwagę dynamikę rozwojową klastrów, to proces ustawicznego przyjmowania nowych członków klastra i ewolucyjny rozrost gron w pasmach wykluczają niebezpieczeństwo zamykania lub hamowania rozwoju przez tłumienie nowych pomysłów w systemie myślenia grupowego. Jeżeli w klastrze znajdują się przedstawiciele ośrodków badawczych, uniwersytetów, organizacji otoczenia biznesu, to absorpcja nowinek do podmiotów w klastrach jest nieunikniona, tak jak tworzenie nowych trendów, badań, dynamizowanie i usprawnianie procesów (Knop, 2016; Kuciński, 2016).

Problemy związane z nieciągłością w technice lub różnice między potrzebami nabywców zostają wyeliminowane, gdyż rozwój klastra powoduje wchodzenie na nowe rynki zbytu, niwelację problemu sezonowości sprzedaży i korzystanie z zasad popytu i podaży w skali globalnej (Weresa, Kowalski i Sieńko-Kuśakowska, 2017). Kwestia dystryktów przemysłowych o małym potencjale rozwojowym, w których brakuje przemysłowej kultury, wysoko rozwiniętej technologii, specjalistycznej infrastruktury, wydająca się być wielkim problemem, także zostaje rozwiązana. W klastrach funkcjonujących jako pasma czy multigrona słabości regionów stają się zaletami, np. regiony o słabym uprzemysłowieniu mogą wykorzystywać szansę na rozwój turystyki. W sieci globalnej współpracy lokalne animozje znikają, trudniej też o nepotyzm lub ścisłe zależności od instytucji technokratycznych. W strategii wielopoziomowych relacji podmiotów kilku branż znika też obawa o zamknięcie członków środowiska w sieci, zmniejszenie ich adaptacyjności i osłabienie napływu nowych informacji. Wraz z otwartością grona na współdziałanie z klastrami innych branż niwelowane jest zagrożenie napływu zbędnych informacji. Sieć wymaga ustawicznego kształcenia się członków w różnych branżach, dostosowywania własnych możliwości, odkrywania nowych szans, a jej członkowie wywierają na innych podmiotach presję przyswojenia nowej wiedzy, elastyczności, otwartości, stałego kształtowania wysokiego kapitału intelektualnego i społecznego (Gołaszewska-Kaczan, 2016; Kubiak, 2017).

Kapitał społeczny w formie zaufania i norm społecznych i przyswojenia wspólnych wartości nie oznacza „zamknięcia w jednorodności”, przeciwnie – schematy

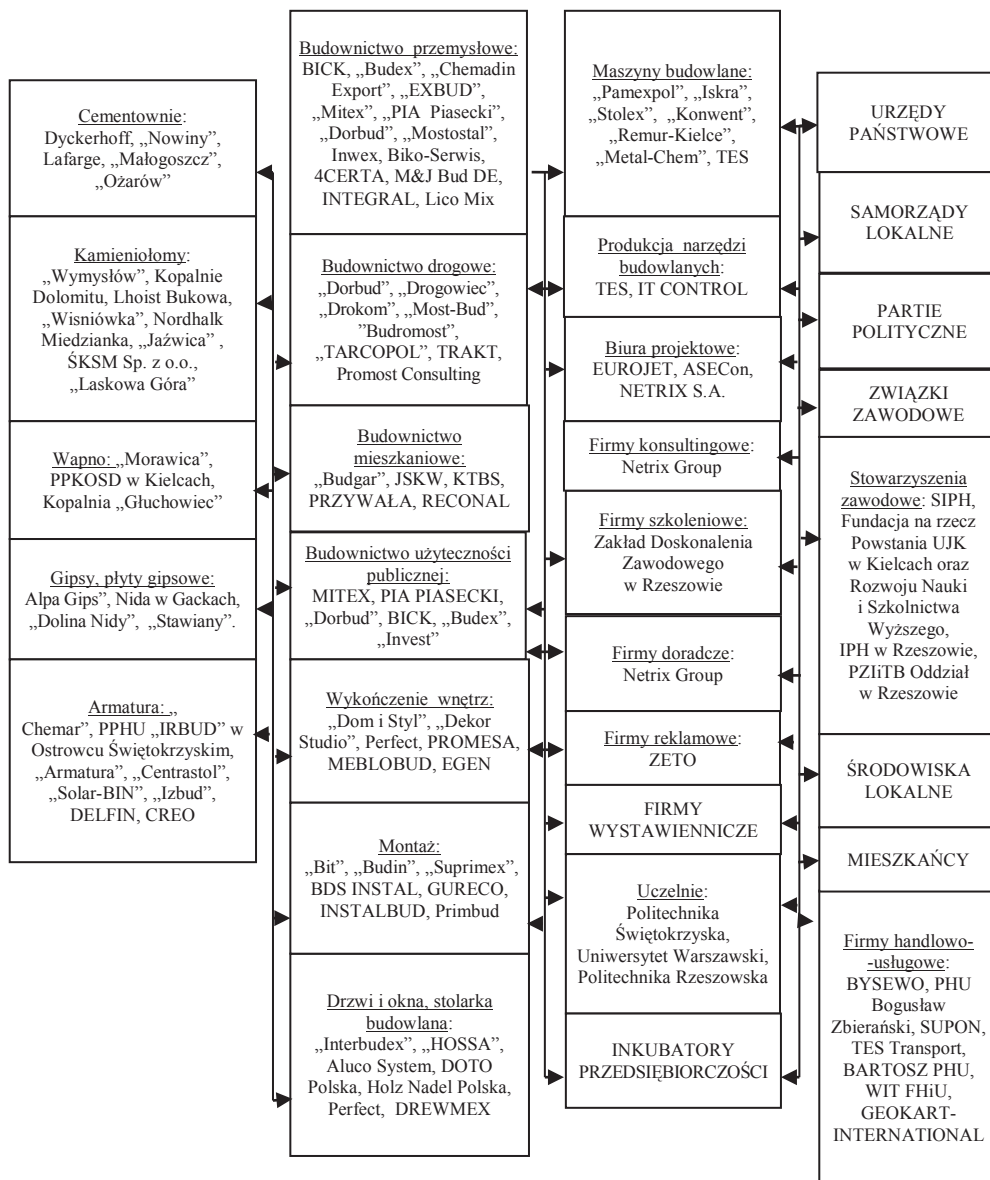
myślenia są stale rozrywane, zmieniane, a sprawdzone sposoby rozwiązywania są usprawniane. Ćwiczone są też reakcje na nowe sytuacje (kultura, obyczaje, zwyczaje innych regionów). Tworzy się zatem naturalna strategia innowacji kształtująca zdolności przewidywania i reagowania na zmienne sytuacje. Grona funkcjonujące w pasmach osłabiają więzi lokalne na rzecz więzi globalnych, a dominującą strategią wśród stowarzyszonych podmiotów staje się strategia niszy rynkowej oraz poszukiwania luk, usprawnień, indywidualności i innowacji. Strategia ewolucji gron w pasma daje szansę przewycięzania problemów i konfliktów ekonomicznych (Staszewska, 2017).

8.2. Analiza Świętokrzysko-Podkarpackiego Klastra „Innowator”

Koncepcja klastra jako dystryktu przemysłowego przynoszącego uczestnikom wartość dodaną, co pokazują doświadczenia Doliny Krzemowej opisywanej przez M. Portera, jest znana od dawna (Porter, 2001). W Polsce o klastrach zaczęto mówić dopiero w roku 2002, gdy zespół pod kierownictwem prof. Z. Olesińskiego opublikował badania grona budowlanego działającego w województwie świętokrzyskim (Olesiński i Predygiel, 2002).

Do roku 2004 w województwie świętokrzyskim istniał niesformalizowany klastrowy budowlany złożony ze 180 firm funkcjonujących w relacjach prostego łańcucha wartości: dostawca surowca–producent materiałów budowlanych–przedsiębiorcy produktów budowlanych–wytwórcy aparatury–usługodawcy–firmy wykończenia wnętrz–otoczenie finansowo-ubezpieczeniowe budynków–firmy obsługi księgowej, marketingowej, szkoleniowej przedsiębiorstw i otoczenie biznesu. W roku 2010 w tym województwie powstał klastrowy sektora budowlanego: Świętokrzysko-Podkarpacki Klastrowy Budowlany „Innowator” – grupa przedsiębiorstw regionu świętokrzyskiego i podkarpackiego branży budowlanej współpracujących ze sobą i z jednostkami samorządowymi i administracją państwową. Jego liderem została Staropolska Izba Przemysłowo-Handlowa w Kielcach – organizacja otoczenia biznesu mająca 70-letnie doświadczenie we współpracy przedsiębiorstw przemysłowych.

Zwiększeniu konkurencyjności przedsiębiorstw zrzeszonych w strukturze klastrowej sprzyja łatwy przepływ wiedzy. Pomagają w tym „wysoka mobilność pracowników, a także silne interakcje społeczne i kulturowe: zaufanie, wspólnota norm kulturowych, wspólne obyczaje, więzi społeczne (a więc kapitał społeczny i kulturowy). Wspólne pochodzenie i nabyte doświadczenie umożliwiają przedsiębiorcom grona korzystanie ze wspólnej bazy wiedzy i dzielenie się tą wiedzą” (Lis, 2018, s. 134). Cele klastra stanowią tworzenie mechanizmów umożliwiających pozyskanie potrzebnej wiedzy, wdrażanie najnowszych technologii, wymiana informacji między członkami klastra budowlanego, głównym zaś jego założeniem jest ułatwienie komunikacji między podmiotami z branży budowlanej, wymiana doświadczeń, a także tworzenie powiązań między przedsiębiorstwami w celu realizacji większych projektów budowlanych, co sprzyja zwiększeniu konkurencyjności członków kla-

Rys. 8.1. Świętokrzysko-Podkarpacki Klaster Budowlany „Innowator”

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Strategia Świętokrzysko-Podkarpackiego Klastra..., 2019).

stra. Sektor budowlany daje duże możliwości rozwoju, ponieważ wokół dużych przedsiębiorstw budowlanych rozwijają się mniejsze, będące wytwórcami komponentów budowlanych lub świadczące takie usługi. Wartością dodaną klastra budowlanego jest inspirowanie działań zmierzających do uproszczenia procedur admini-

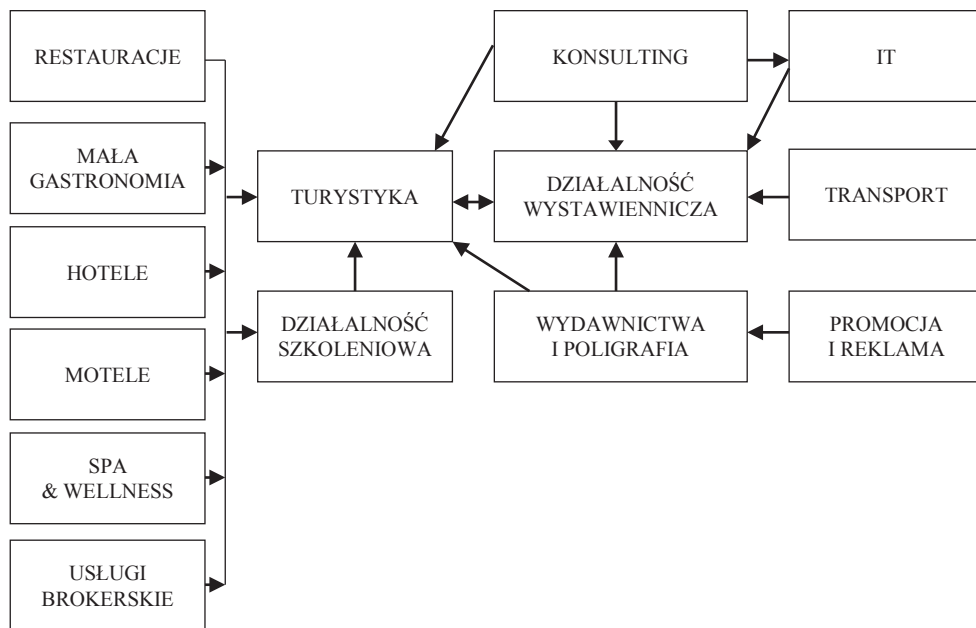
stracyjnych ważnych w procesach inwestycyjnych oraz przyczynianie się do wzrostu atrakcyjności terenów inwestycyjnych regionów.

Omawiany klaster zrzesza 64 firmy i wykazuje tendencje wzrostowe, przyjmując nowych członków, edukując pracowników, inkubując innowacje produkcyjne i poszerzając relacje międzyorganizacyjne.

8.3. Analiza Grona Targowego „Kielce”

Klustry sprzyjają tworzeniu struktur wertykalnych, które mogą być kształtowane między innymi przez współpracę z organizacjami otoczenia biznesu i organizacjami nauki. Relacje międzyorganizacyjne przez struktury klastrowe kształtują konkurencyjność i innowacyjność przedsiębiorstw, która odgrywa kluczową rolę w globalizującym się świecie.

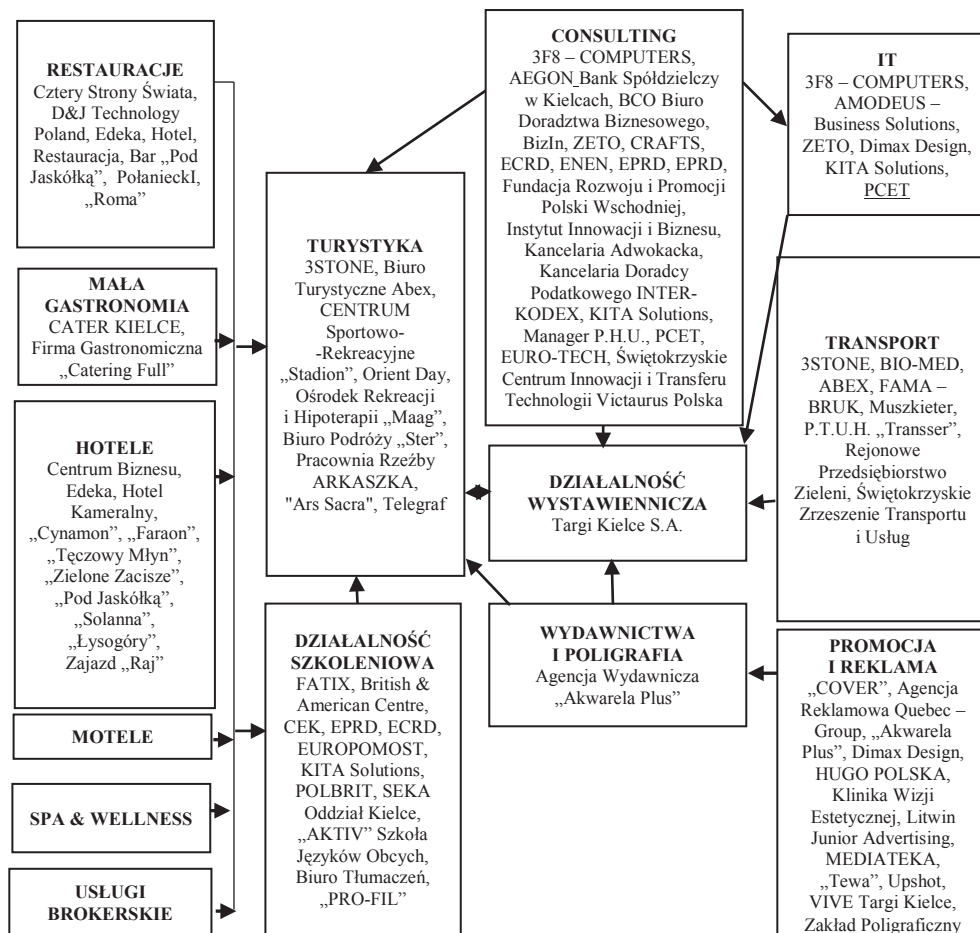
Tendencje rozwojowe i strategie wzrostu prezentuje także przykład Grona Targowego „Kielce” (GTK). Schemat jego funkcjonowania przedstawia rysunek 8.2.

Rys. 8.2. Model Grona Targowego „Kielce”

Źródło: opracowanie własne.

Analiza i ocena modelu Grona Targowego „Kielce” umożliwiły przeprowadzenie wnikliwych badań, które wyodrębniły organizacje tworzące grono. Na rysunku 8.3 przedstawiono podmioty funkcjonujące w Gronie Targowym „Kielce”.

Rys. 8.3. Podmioty funkcjonujące w Gronie Targowym „Kielce”

Źródło: opracowanie własne.

Klaster targowo-wystawienniczy jest organizacją otwartą dla wszystkich podmiotów działających zgodnie z zasadami przyjętymi w regulaminie izby i zachowującymi wartości etyki biznesu. Od roku 2010 członkowie klastra działają w celu zapewnienia wzrostu konkurencyjności przez podejmowanie wspólnych działań według prestiżowej organizacji znanej w całej Polsce pod nazwą „Targi Kielce SA”, która nadaje ton strategicznym działaniom zrzeszonych organizacji.

Klaster Grono Targowe „Kielce” utworzono w roku 2008 (Pastuszka, 2015, s. 186). Jego powołanie poprzedzono analizą uwarunkowań lokalnych i regionalnych, bazując na strategii województwa, która pozwoliła na rozpoznanie mocnych stron regionu, a także jego słabych punktów, stanowiących istotną barierę w rozwoju

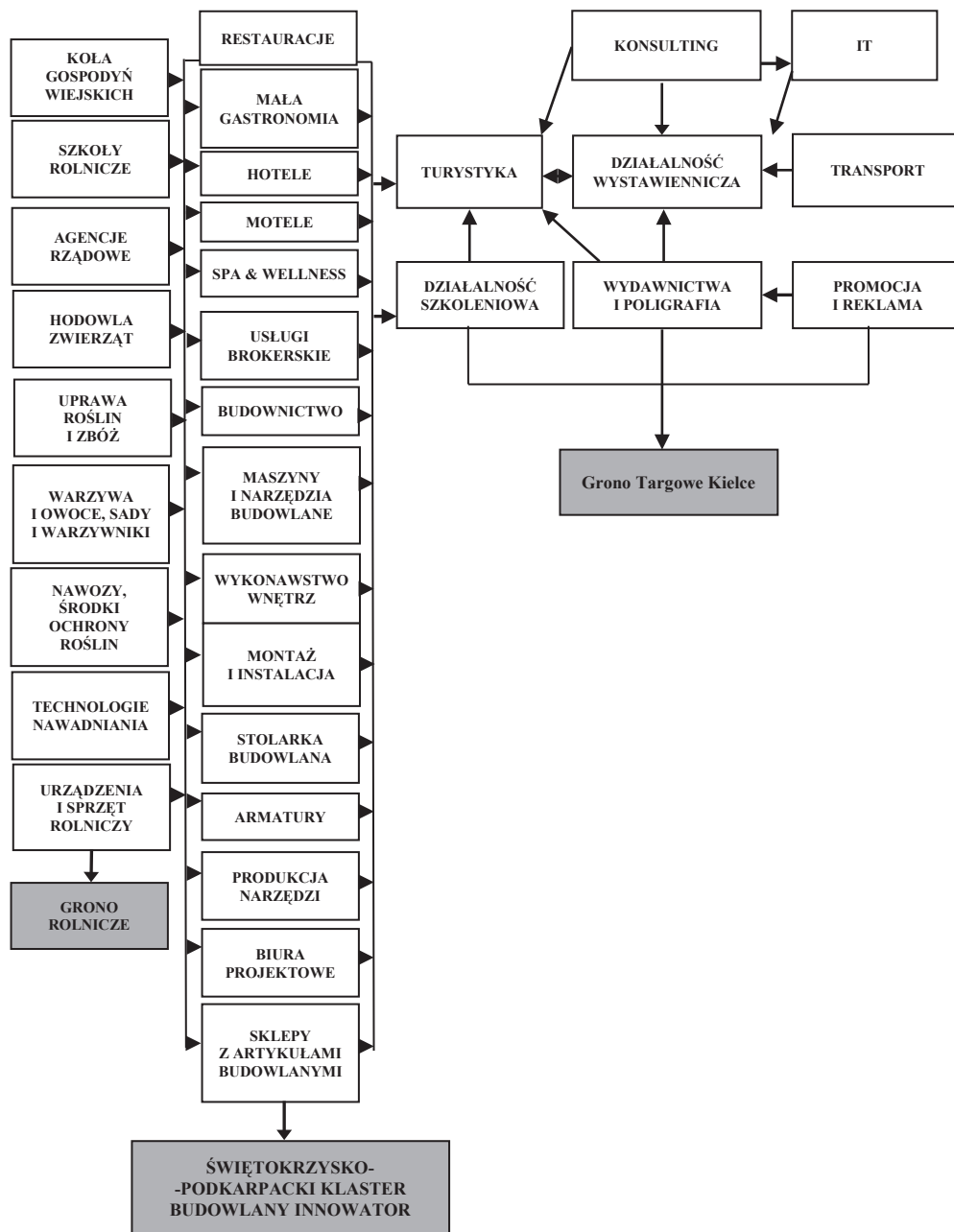
ju wielu branż gospodarki regionu. Ze względu na charakter prowadzonej działalności i skalę oddziaływania świadczonych usług jako podmiot wiodący klastra wskazany został ośrodek wystawienniczy „Targi Kielce Sp. z o.o.”. Kielecki ośrodek targowy zajmuje pozycję wicelidera polskiego rynku targowego, za Międzynarodowymi Targami Poznańskimi. W skład klastra GTK wchodzi 89 podmiotów: instytucje, stowarzyszenia i organizacje powiązane biznesowo – głównie z sektora usług wystawienniczych, poligraficznych, hotelarskich, gastronomicznych, transportowych oraz szkoleniowych działających w sferze kultury, sportu i promocji. Grono dąży do stworzenia innowacyjnej sieci współpracy w regionie (*Informacje...*, b.d.).

8.4. Szanse wzrostu konkurencyjności podmiotów w organizacyjnej koncepcji tworzenia gron

Na rysunku 8.4 zaprezentowano analizę Grona Targowego „Kielce” w aspekcie wpływu na kształtowanie pasm relacji z innymi klastrami w regionie świętokrzyskim. Wraz z rozwojem relacji międzyklastrowych wzrasta konkurencyjność podmiotów w nich funkcjonujących (Czapiga, 2016). Jednocześnie przez rozszerzenie sieci relacji międzyorganizacyjnych wzrasta rola efektu synergicznego katalizatorów, czyli zalet lokalizacyjnych klastra. Czynniki wzrostu konkurencyjności w klastrze zostają automatycznie przyswajane przez podmioty tworzące klastry. Sieć relacji międzyorganizacyjnych dynamicznie wzrasta, a efekt synergiczny współpracy obejmuje coraz więcej podmiotów z innych sektorów i branż. Wszystkie podmioty czerpią korzyści z tej współpracy, co wpływa na zwiększenie ich konkurencyjności (Tuziak, 2018). Mechanizm rozwojowy gron, czyli ewolucyjne rozrastanie się grona, to niezwykle korzystne zjawisko świadczące o potencjale rozwojowym klastrów. Podmioty w takich klastrach mają szansę wzrostu konkurencyjnego, osiągnięcia celów strategicznych, wzrostu innowacyjności przez budowanie wielopoziomowych relacji międzyorganizacyjnych. Współpraca międzyorganizacyjna podmiotów z kilku gron tworzy pasmo (Olesiński, Romanowska i Trocki, 2004). Pasma lub multigrono to najwyżej rozwinięta forma współpracy międzyorganizacyjnej w gronach. Organizacje tworzące grona w pasmach mają szansę na uzyskanie niezwykłych przewag konkurencyjnych wykraczających poza możliwości jednego klastra na rynku globalnym. Pasma to grupa gron utworzona głównie wzdłuż linii komunikacyjnych silnie generujących synergię.

Na rysunku 8.4 przedstawiono zjawisko gronowania, pączkowania gron, czyli dynamiczny, naturalny, ewolucyjny proces rozrastania się rozwoju i integrowania nowych podmiotów w obszarze grona. Ewolucyjny proces dynamicznego rozrastania się grona sprzyja budowaniu mechanizmów łączenia podmiotów uzupełniających łańcuch wartości z innymi branżami. Podmioty funkcjonujące w gronie tworzą wielopoziomowe relacje z innymi organizacjami. Relacje te wykraczają poza pro-

Rys. 8.4. Organiczna koncepcja tworzenia gron

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy kalifornijskiego grona win i włoskiego grona obuwia modnego (Porter, 2001).

sty schemat kontaktów producent–dostawca–odbiorca, nie są też tylko związane z relacją kupna–sprzedaży. Przedsiębiorstwa nawiązują kontakty ze szkołami w poszukiwaniu wykwalifikowanych kadr, nawiązują relacje z ośrodkami badań, w których wspólnie komercjalizują wiedzę, a także współdziałają z organizacjami biznesowymi lub uczelniami, organizacjami badawczymi, co ma na celu budowanie prestiżu (*business club*), lub transferują wiedzę w procesie edukacji. Każda działalność podmiotów w klastrze generuje relacje z innymi podmiotami, które inkubują innowacje, wywołują zmiany w organizacji, zmieniają strategię postępowania, znikają lub pojawiają się na rynku. Jedna relacja podmiotu ma skutek w wielu następnych relacjach z klientem, dostawcą, producentem, kontrahentem, sojusznikiem, konkurentem, edukatorem. Dynamika przemian w strategii i zachowaniach menedżerów podmiotów powoduje rozrastanie się relacji w taki sposób, że wychodzą one poza obszar i branżę. Podmioty, wchodząc w relacje z organizacjami z innych branż, stają się kreatorami nowych relacji (rywalizacji lub współpracy). W ten sposób tworzy się kontakt z przedstawicielami innych gron. Podmioty funkcjonujące w gronie są zatem bodźcem do poszukiwania, integrowania, współpracy, konkutowania między gronami, czyli gronowania. Zaletą łączenia podmiotów w klastrach jest więc poszerzanie efektu synergicznego między gronami. Istnienie i rozwój podmiotów w jednym gronie jest przyczyną powstawania innego grona.

8.5. Podsumowanie

Zaprezentowane w niniejszym rozdziale wstępna analiza i ocena konkurencyjności podmiotów gospodarczych funkcjonujących w klastrach świętokrzyskich powstały na podstawie 50 swobodnych wywiadów z przedsiębiorcami i obserwacji podmiotów. Planowaną metodą badań była metoda triangulacji z użyciem ankiet i kwestionariuszy wywiadu. Opisanie wnioski badawcze powstały na podstawie orientacyjnych prewywiadów, które mają stanowić bazę do zbudowania ankiet badawczych.

Rozwój gron jest determinowany zachowaniem i wyróżniającymi je elementami podmiotów (strategia, style zarządzania, kultura organizacyjna, prestiż, innowacyjność) tworzących grona. Te osobliwe, wyróżniające elementy podmiotów nadają kształt gronom, zapewniają ich rozwój lub – przeciwnie – sprzyjają ich upadkowi. W związku z tym nasuwa się następujący wniosek: aby grona mogły się rozwijać, konkutować i być konkurencyjne, ich menedżerowie powinni poświęcić szczególną uwagę analizie i ocenie cech, strategii i zapatrywań, wartości podmiotów wstępujących do grona lub je tworzących.

Przeprowadzone analizy skłaniają do wniosku, że przyszłość klastrów jest taka, jaki jest potencjał podmiotów w nich funkcjonujących. Wyróżniające je elementy i strategie podmiotów przenoszą się zatem na grono zrzeszone w klastrze. O sukcesie lub porażce grona decydują podmioty je tworzące. W sprzyjających okoliczno-

ściach ma szansę wystąpić zjawisko gronowania, czyli rozrastania się grona w taki sposób, że obejmuje ono z czasem podmioty innych branż lub wchodzi w reakcję z gronami, które je zrzeszają. Zjawisko to można nazwać organiczną koncepcją tworzenia gron lub strategią ewolucji gron. Współpraca kilku gron może zaś ukształtować pasmo, będące najwyższym stopniem rozwoju grona. Zrzeszonym podmiotom przynosi ono najwięcej wartości dodanych.

Literatura

- Czapiga, B. (2016). Determinanty powstawania i rozwoju struktur klastrowych. *Przegląd Nauk Ekonomicznych*, (23) 173-182.
- Gołaszewska-Kaczan, U. (2016). Korzyści z funkcjonowania w klastrach dla małych i średnich przedsiębiorstw. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 17, 227-240.
- Hoover, E. M. (1962). *Lokalizacja działalności gospodarczej*. Warszawa: PWN.
- Informacje o klastrze*. (b.d.). Pobrano 30 maja 2019 z <http://www.gronotargowe.pl/Klaster/Informacje-o-klastrze>
- Isard, W. (1956). *Location and space-economy*. New York: J. Wiley and Sons.
- Każmierska, S. (2017). Polityka ukierunkowana terytorialnie jako nowe podejście do procesów klasteringu. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, (466), 128-136.
- Każmierska, S. i Każmierski, J. (2018). Model polityki ukierunkowanej terytorialnie w kontekście procesów innowacji i rozwoju klasteringu. *Przegląd Nauk Ekonomicznych*, (29), 163-177.
- Knop, L. (2016). Trwałość klastra w kontekście doświadczeń Doliny Krzemowej. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria: Organizacja i Zarządzanie*, 90, 45-62.
- Kubiak, K. (2017). Klastry – czynnik wsparcia przedsiębiorczości i rozwoju regionów. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, (18), 109-124.
- Kuciński, K. (2016). *Lokalizacja działalności gospodarczej a jej ryzyko*. Warszawa: CeDeWu Sp.z o.o.
- Lis, A. (2018). Wspólna lokalizacja jako katalizator i inhibitor rozwoju klastrów. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, (351), 134.
- Lösch, A. (1940). *Die räumliche Ordnung der Wirtschaft*. Jena.
- Lunhardt, W. (2015 21 sierpnia). *The theory of the trace: Being a discussion of the principles of location*. Sagwan Press.
- Myrdal, G. (1957). *Economic theory and underdeveloped regions*. London: University Paperbacks. Methuen.
- Ohlin, B. (1933). *Interregional and international trade*. Cambridge: Harvard University Press.
- Olesiński, Z. i Predygień, A. (2002). Identyfikacja i analiza grona na przykładzie grona budowlanego województwa świętokrzyskiego. *Organizacja i Kierowanie*, (3).
- Olesiński, Z., Romanowska, M. i Trocki, M. (2004). Proces zarządzania w sieci. W: *Podejście procesowe w zarządzaniu*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa.
- Olko, S. (2017). *Zarządzanie wiedzą w klastrach i sieciach w przemyśle kreatywnych*. Warszawa: CeDeWu Sp. z o.o.
- Palander, T. (1935). *Beiträge zur Standortstheorie*. Upsala: Dissertation Stockholm.
- Pastuszka, S. (2015). Wpływ klastra „Grono Targowe Kielce” na rozwój województwa świętokrzyskiego. *Optimum. Studia Ekonomiczne*, 2(74), 186.
- Porter, M. E. (2001). *Porter o konkurencji*. Warszawa: PWE.
- Predöhl, A. (1925). *Das Standortproblem in der Wirtschaftswissenschaft*. Weltwirtschaftliches Archiv., t. XXI.

- Staszewska, J. (2017). Klaster – wybrane aspekty analizy strategicznej klasteringu regionu. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie*, (2), 31-43.
- Strategia Świętokrzysko-Podkarpackiego Klastra Budowlanego Innowator. (2019). Staropolska Izba Przemysłowo-Handlowa w Kielcach. Kielce.
- Tuziak, A. (2018). Klastry jako stymulatory rozwoju regionalnego. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 2(54), 437-448.
- Thünen von, J. H. (1910). *Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie*. Wydawnictwo Jena, G. Fischer.
- Weber, A. (1909). *Über den Standort der Industrien*. Reine Theorie des Standorts. Tübingen.
- Weresa, M. A., Kowalski, A. M. i Sieńko-Kułakowska, E. B. (2017). *Rozwój klastrów i metody ewaluacji*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa.

DOPASOWANIE OFERTY DYDAKTYCZNEJ PUBLICZNEJ UCZELNI ZAWODOWEJ DO POTRZEB LOKALNEGO RYNKU PRACY

Mariusz Pyra*

9.1. Sektor państwowego wyższego szkolnictwa zawodowego w Polsce

Szkolnictwo wyższe w Polsce jest jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się obszarów życia społecznego. Przez ostatnie 30 lat przeszło ono znaczne przemiany ilościowe i instytucjonalne. Sposób jego działania na szczeblu kraju i na poziomie uczelni regulują akty prawne, przede wszystkim o randze ustawy. Po okresie PRL-u pierwsze zmiany modelu organizacji tego systemu wprowadziła Ustawa z dnia 12 czerwca 1990 roku o szkolnictwie wyższym. Jej głównym elementem było zezwolenie na ustanowienie szkół niepublicznych, a także na działalność dochodową uczelni. Z punktu widzenia tematyki rozdziału monografii niezwykle istotna jest Ustawa z dnia 26 czerwca 1997 roku (Ustawa z dnia 26 czerwca 1997 roku...), w której określono warunki tworzenia wyższych szkół zawodowych. Zapisano w niej, że podstawowym ich zadaniem jest kształcenie studentów w zakresie kierunków i specjalności w celu przygotowania ich do wykonywania zawodu. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku (Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku...) dokonała pewnego uporządkowania w podziale oraz organizacji polskich uczelni na akademickie i zawodowe (Pyra, 2014). Nieustannie kładziono nacisk na to, iż państwowe wyższe szkoły zawodowe powinny jak najlepiej przygotowywać absolwentów do wyzwania rynku pracy, co stanowi jeden z elementów społecznej odpowiedzialności uczelni.

Polska edukacja na poziomie wyższym znajduje się aktualnie na etapie kolejnych reform, które zostały wprowadzone Ustawą z dnia 20 lipca 2018 roku (Ustawa z dnia 20 lipca 2018 roku...). Publiczne uczelnie zawodowe powinny prowadzić

---

* Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej,
ORCID 0000-0001-8246-851X.

kształcenie uwzględniające potrzeby otoczenia społeczno-gospodarczego na studiach wyłącznie o profilu praktycznym – to jeden z najważniejszych zapisów w kontekście problematyki poruszanej w tym rozdziale.

Zasięg oddziaływania szkół wyższych zależy od ich rangi i wielkości. Uczelnie oferujące najwyższy poziom nauczania i kadre o najwyższych kwalifikacjach zwykle znajdują się w największych ośrodkach miejskich (Warszawa, Poznań, Kraków, Wrocław). Tworzą one ośrodki wyższego rzędu (Berezka, 2011). Ośrodkami niższego rzędu są zaś publiczne uczelnie zawodowe, których oddziaływanie ma zasięg lokalny, co najwyżej regionalny, ze względu na ich ścisły związek z takimi strukturami, a zatem łatwiej im dostosowywać swoją ofertę dydaktyczną do lokalnych potrzeb, w tym rynku pracy (Mazur, 2011). W rozdziale postanowiono przeanalizować ten aspekt w odniesieniu do państwowych wyższych szkół zawodowych funkcjonujących w województwie lubelskim.

9.2. Publiczne uczelnie zawodowe w województwie lubelskim

Poddane analizie publiczne uczelnie zawodowe obejmują wszystkie tego typu podmioty zlokalizowane w województwie lubelskim, czyli Państwową Szkołę Wyższą im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Państwową Wyższą Szkołę Zawodową w Chełmie oraz Państwową Wyższą Szkołę Zawodową im. Szymona Szymonowicza w Zamościu. Zestawienie najważniejszych informacji dotyczących państwowych wyższych szkół (PWSZ) z województwa lubelskiego prezentuje tabela 9.1.

Należy zauważyć, iż PSW w Białej Podlaskiej jest najstarszą uczelnią spośród badanych. Wyraźne różnice na korzyść białskiej uczelni uwidaczniają się w liczbie studentów, liczbie kierunków, zasobach kadry dydaktycznej, liczbie studenckich kół naukowych czy też powierzchni infrastruktury naukowo-dydaktycznej. PWSZ w Chełmie ma bogatą ofertę kierunków studiów podyplomowych, dużą liczbę specjalistycznych laboratoriów badawczych i zasobów wolumenów bibliotecznych. Chełmska uczelnia w roku 2018 otrzymała z Ministerstwa Infrastruktury i Budownictwa dodatkowe fundusze w kwocie 7 mln 771 tys. zł na praktyczne szkolenia pilotów. Należy podkreślić, iż Ośrodek Kształcenia Lotniczego PWSZ jest jedną z czterech akademickich placówek w Polsce szkolących kadre lotnictwa cywilnego. Pozyskane fundusze są niezwykle istotne dla uczelni, pozwolą bowiem zagwarantować odpowiednie umiejętności praktyczne zarówno tym, którzy rozpoczęli naukę, jak również przyszłym studentom. PWSZ im. Szymona Szymonowicza w Zamościu nie wyróżnia się na tle pozostałych, ale może to mieć związek z faktem, że jest najmłodsza z badanych placówek.

Między rynkiem pracy a kształceniem oferowanym przez wyższe uczelnie zawodowe zachodzi sprzężenie zwrotne. Szczególnie ważne są relacje między absolwentami a lokalnym rynkiem pracy, które wynikają z oferty kształceniowej proponowanej przez szkoły wyższe. Oferta ta winna bowiem być zgodna z wymogami i potrzebami danego regionu, a także zapewniać absolwentom zestaw wiedzy, umie-

Tabela 9.1. Podstawowe informacje dotyczące PWSZ z województwa lubelskiego (stan z 30.11.2016)

Wyszczególnienie	Uczelnia		
	PSW Biała Podlaska	PWSZ Chełm	PWSZ Zamość
Rok powstania	2000	2001	2005
Liczba wydziałów/instytutów/katedr	2/0/5	0/6/10	0/5 /0
Liczba studentów	2642	1718	805
Liczba kierunków na studiach I i II stopnia	18	10	7
Liczba kierunków na studiach podyplomowych	26	36	27
Liczba specjalności	48	38	18
Liczba kadry dydaktycznej	217	190	77
Liczba specjalistycznych laboratoriów badawczych	19	25	12
Liczba studenckich kół naukowych	18	7	15
Liczba miejsc w domu studenta	192	200	85
Liczba wolumenów bibliotecznych	33 000	40 608	13 000
Liczba wydawanych czasopism naukowych	3	3	2
Łączna powierzchnia infrastruktury naukowo-dydaktycznej (m ²)	23 800	15 500	7 000

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, b.d.; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymonowicza w Zamościu, b.d.; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, b.d.).

jętności i kompetencji, aby umożliwić płynne przejście ze świata edukacji do świata pracy (Jakubowska i Rosa, 2011). Ofertę dydaktyczną badanych PWSZ, pomijając studia podyplomowe, przedstawia tabela 9.2.

Tabela 9.2. Matryca prowadzonych kierunków studiów I i II stopnia w odniesieniu do poszczególnych dziedzin naukowych

Dziedzina nauki	Uczelnia		
	PSW Biała Podlaska	PWSZ Chełm	PWSZ Zamość
Nauki humanistyczne	+++	+	+
Nauki społeczne	+++++++	++	+++++
Nauki inżynieryjno-techniczne	+++	+++	++
Nauki ścisłe i przyrodnicze	+	+	+
Nauki rolnicze	+	+	
Nauki medyczne i nauki o zdrowiu	+++++++	+	+

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, b.d.; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymonowicza w Zamościu, b.d.; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, b.d.).

PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej koncentruje się w swojej działalności dydaktyczno-naukowej głównie na dziedzinie nauk medycznych i o zdrowiu, a także nauk społecznych. Sprzyja temu infrastruktura badawcza w postaci centrów naukowych i laboratoriów, które determinują rozwój naukowy oraz współpracę z otoczeniem bliższym i dalszym. PWSZ w Chełmie główny nacisk kładzie na rozwój dziedziny nauk inżyniersko-technicznych, bowiem to studia inżynierskie od lat są priorytetem tej uczelni. Zaplecze, jakie stanowią Centrum Lotnicze i Centrum Studiów Inżynierskich, predestynuje PWSZ w Chełmie do specjalizacji w tym zakresie. PWSZ im. Szymona Szymonowicza w Zamościu, która nawiązuje swoimi tradycjami do istniejącej w latach 1594-1784 Akademii Zamojskiej, swoją działalność dydaktyczną skupia przede wszystkim na naukach społecznych.

9.3. Stopień dopasowania oferty dydaktycznej do potrzeb lokalnego i regionalnego rynku pracy

Lokalne i regionalne potrzeby społeczno-gospodarcze są odzwierciedlone w różnego rodzaju dokumentach, przede wszystkich planach i strategiach. Strategie takie powstają w celu rozwoju całego terytorium przy udziale różnorodnych partnerów, w tym uczelni. Podmioty te występują często w regionalnych strategiach innowacji, w których zawarte są kierunki działań mających na celu bardziej efektywne wykorzystanie potencjału danego obszaru.

W przypadku województwa lubelskiego strategią taką jest Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego do roku 2020 (RSIWL), która jest dokumentem programowym określającym najważniejsze płaszczyzny dla rozwoju regionu. Opiera się ona na endogenicznym potencjale wzrostu, bazującym na specyficznych rodzajach działalności, które wykazują pewien stopień specjalizacji. W konsekwencji strategię oparto na inteligentnej specjalizacji, którą opracowano na podstawie dogłębnej analizy zasobów oraz stanu rozwoju i potencjału: gospodarczego, surowcowego, technologicznego oraz naukowego regionu. W RSIWL wskazano cztery obszary inteligentnej specjalizacji:

- 1) biogospodarkę – obejmującą wszystkie rodzaje aktywności gospodarczej oparte na biotechnologiach;
- 2) medycynę i zdrowie – obejmującą wszelką aktywność związaną z rozwojem usług medycznych i prozdrowotnych;
- 3) informatykę i automatykę – skoncentrowaną na praktycznych aplikacjach informatyki i robotyki w wielu obszarach, co ma pozwolić na zaistnienie procesu konwergencji oraz integracji technologicznej;
- 4) energetykę niskoemisyjną – związaną ze zidentyfikowanym w województwie potencjałem rozwoju energetyki w regionie, zarówno tej konwencjonalnej, jak i odnawialnej.

Tabela 9.3. Działalność dydaktyczno-naukowa a inteligentne specjalizacje województwa lubelskiego

Wyszczególnienie	PSW Biała Podlaska	PWSZ Chełm	PWSZ Zamość
Biogospodarka	+	+	
Medycyna i zdrowie	+	+	+
Informatyka i automatyka	+	+	
Energetyka niskoemisyjna	+		+

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, b.d.; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymonowicza w Zamościu, b.d.; Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, b.d.).

Stopień dopasowania oferty edukacyjno-badawczej analizowanych publicznych uczelni zawodowych do inteligentnych specjalizacji regionu przedstawia tabela 9.3.

Wszystkie cztery inteligentne specjalizacje regionu lubelskiego znajdują się w zainteresowaniu dydaktyczno-badawczym Państwowej Szkoły Wyższej w Białej Podlaskiej, co przejawia się zapleczem infrastrukturalnym (specjalistyczne laboratoria), zasobami kadrowymi, strukturą organizacyjną, jak również realizowanymi kierunkami studiów oraz ich specjalnościami. Zasadne jest zatem postawienie tezy, iż bialska uczelnia doskonale rozumie potrzeby swojego regionu i na nie odpowiada. Działalność pozostałych uczelni w nieco mniejszym stopniu odzwierciedla obszary inteligentnych specjalizacji, lecz stopień ich dopasowania do oczekiwań i wyzwań regionu jest zadowalający.

Dokonując analizy danych dostępnych w Barometrze Zawodów¹, zauważa się, iż występuje dobre, choć niepełne dopasowanie oferty dydaktycznej do lokalnego popytu na rynku pracy. W 2018 roku w powiecie bialskim i mieście Biała Podlaska do zawodów deficytowych zaliczono informatyków, fizjoterapeutów, inżynierów budownictwa czy księgowych, które są zbieżne z kierunkami studiów w PSW w Białej Podlaskiej. Absolwenci tych kierunków doskonale odnajdują się na lokalnym rynku pracy, co powinno skłaniać władze uczelni do rozwoju tych specjalności. Prowadzone są także kierunki studiów, po których absolwenci – pedagodzy, socjologzy, specjaliści rolnictwa, organizatorzy obsługi turystycznej – mają problem ze znalezieniem zatrudnienia na lokalnym rynku. Należy jednak pamiętać, iż część

¹ Portal ten służy do budowania jednorocznych prognoz sytuacji w zawodach, dzieląc je na trzy rodzaje: deficytowe, zrównoważone i nadwyżkowe. Do zawodów deficytowych należą takie, w których w najbliższym roku nie powinno być trudności ze znalezieniem pracy, bowiem zapotrzebowanie pracodawców na nie będzie duże, natomiast podaż pracowników chętnych do podjęcia zatrudnienia i mających odpowiednie kwalifikacje będzie mała. Do zawodów zrównoważonych należą takie, w których liczba ofert pracy będzie zbliżona do liczby osób zdolnych i chętnych do podjęcia zatrudnienia w danym zawodzie (podaż i popyt zrównoważą się). Zawody nadwyżkowe to takie, w których znalezienie pracy może być trudniejsze ze względu na małe zapotrzebowanie oraz wielu kandydatów chętnych do podjęcia pracy i spełniających wymagania pracodawców. Więcej na (Barometr Zawodów, b.d.).

absolwentów poszukuje zatrudnienia w innych regionach, co w pewnym stopniu uzasadnia utrzymanie takiej oferty dydaktycznej. PWSZ w Chełmie prowadzi edukację w profilach związanych z pielęgniarstwem i położnictwem, których absolwenci nie mają trudności ze znalezieniem zatrudnienia. Podobnie jak w pierwszym przypadku: chełmska szkoła realizuje kształcenie w specjalnościach nadwyżkowych, jak filologdy, specjaliści leśnictwa, technologii żywności i żywienia.

Nie jest możliwe ograniczenie się tylko do dydaktyki zgodnej z lokalnym zapotrzebowaniem, co potwierdza analiza oferty dydaktycznej ostatniej z badanych szkół, czyli PWSZ w Zamościu. Kierunki związane z takimi zawodami, jak pedagodzy, inżynierowie mechanicy i pracownicy biur podróży, nie należą do perspektywicznych z punktu widzenia popytu lokalnych pracodawców, a mimo to są w ofercie edukacyjnej zamojskiej uczelni. Równoważone jest to przez oferowanie kierunków studiów zbieżnych z zawodami deficytowymi zidentyfikowanymi w powiecie zamojskim, do których należą księgowi, pielęgniarki, położne czy inżynierowie budownictwa. Analogiczna sytuacja, biorąc pod uwagę deficytowe zawody zrównoważone i nadwyżkowe województwa lubelskiego, ma miejsce w trzech badanych publicznych uczelniach zawodowych. Analiza zidentyfikowanych kierunków studiów, przynależących do poszczególnych grup zawodów, w opinii autora daje podstawy do pozytywnej oceny stopnia dopasowania oferty dydaktycznej do potrzeb lokalnych i regionalnych pracodawców.

9.4. Analiza sytuacji zawodowej absolwentów

W sytuacji doskonałej między rynkiem pracy a państwowym wyższym szkolnictwem zawodowym powinna istnieć równowaga podaży i popytu. Przemiany na rynku zatrudnienia powinny stanowić przyczynek do zmian w dydaktyce. Kształtowanie oferty edukacyjnej na poziomie wyższym, zgodnie z potrzebami rynku pracy, jest jednak niezwykle trudne ze względu na duże ryzyko błędu podczas oszacowywania przyszłego popytu na pracę. Dlatego występuje rozdzźwięk między oczekiwanymi na rynku pracy absolwentami poszczególnych kierunków studiów a strukturą kierunkową absolwentów (Drapieńska, 2013).

Analiza statystyk rynku pracy wskazuje, że absolwenci publicznych uczelni zawodowych znajdują się w coraz trudniejszej sytuacji. Spowodowane jest to upowszechnieniem edukacji na poziomie wyższym, czyli coraz bardziej nasilającą się konkurencją o miejsca pracy osób z wyższym wykształceniem. Kluczowa staje się więc odpowiedź na pytanie, na ile oferta kształcenia publicznych uczelni zawodowych jest zgodna z oczekiwaniami pracodawców. W tym celu posłużono się centralnym systemem monitorowania ekonomicznych losów absolwentów (ELA), który powstał jako narzędzie podnoszenia jakości kształcenia i dopasowywania oferty edukacyjnej do wymagań rynku pracy. Obecnie system ten dysponuje już dość pokazną bazą danych, które pozyskiwane są głównie z ZUS oraz systemu POL-on. Na podstawie zgromadzonych danych opracowywane są raporty przekrojowe. Prezen-

tują one informacje sklasyfikowane według różnych kryteriów, takich jak obszary kształcenia, dziedziny kształcenia, poziom studiów czy rok uzyskania dyplomu. Ponieważ nie wszystkie analizowane PWSZ z województwa lubelskiego kształcą na studiach magisterskich, zdecydowano się na analizę danych dotyczących studiów I stopnia, najbardziej aktualnych, czyli z roku 2017.

Pierwszy aspekt dotyczy pracy podejmowanej przez absolwentów i doświadczeniu przez nich bezrobocia. Liczba absolwentów, którzy uzyskali dyplom w 2017 roku w PSW w Białej Podlaskiej, czyli zostali objęci badaniem, wynosi 608. Absolwenci pozostałych uczelni stanowili odpowiednio mniejsze liczebności badanych: PWSZ w Chełmie – 398 osób, zaś PWSZ w Zamościu – tylko 198 osób. Największy odsetek zatrudnionych stanowią absolwenci chełmskiej uczelni, bowiem aż 82,7% z nich występuje w rejestrach ZUS. W pozostałych dwóch szkołach odsetek ten jest na podobnym poziomie (PWSZ w Zamościu – 65,2%, PSW w Białej Podlaskiej – 63,7%). Pozostały odsetek całej zbiorowości każdej publicznej uczelni zawodowej stanowią osoby bezrobotne, ewentualnie pracujące w szarej strefie. Chełmska szkoła może się poszczycić niewielkim udziałem takich osób – tylko 17,3% absolwentów nie występuje w rejestrach ZUS. W tym miejscu należy zaznaczyć, że dostępne bazy danych nie dają możliwości zweryfikowania zatrudnienia pod kątem jego zgodności z wykształceniem zdobytym w szkole wyższej.

Tabela 9.4. Poszukiwanie pracy i bezrobocie

Wyszczególnienie	PSW Biała Podlaska	PWSZ Chełm	PWSZ Zamość
Średni czas (w miesiącach) od uzyskania dyplomu do podjęcia pierwszej pracy	4,35	2,91	4,28
Procent absolwentów, którzy mieli doświadczenie bycia bezrobotnym w pierwszym roku po uzyskaniu dyplomu	22,0	28,1	32,3
Względny wskaźnik bezrobocia w pierwszym roku po uzyskaniu dyplomu	0,91	0,95	1,44
Procent absolwentów, którzy mieli doświadczenie jakiegokolwiek pracy	47,7	70,6	43,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie (ELA, b.d.).

Zestawiając trzy badane publiczne uczelnie zawodowe w obszarze poszukiwania pracy i bezrobocia, można zauważyć, iż absolwenci PWSZ w Chełmie najkrócej poszukiwali pracy (w skali ogólnopolskiej czas ten wynosi 3,10)². Biorąc pod uwagę względny wskaźnik bezrobocia w pierwszym roku po uzyskaniu dyplomu, należy stwierdzić, że PSW w Białej Podlaskiej była w najkorzystniejszej sytuacji (w skali ogólnopolskiej wskaźnik ten wynosi 0,53). Zamojska uczelnia, zwłaszcza w tym

² Liczba absolwentów, którzy uzyskali dyplom w roku 2017, czyli zostali objęci badaniem, wynosi 184 683 osób: w rejestrach ZUS odnotowano 73,2% z nich, a 26,8% w tych rejestrach nie odnotowano.

kryterium, osiągnęła mało korzystny rezultat³. Autor przewiduje, że wskaźniki te będą się poprawiać, bo jak pokazują badania, aktywność ekonomiczna coraz częściej staje się normą już podczas studiowania. Podstawową motywacją do podjęcia zatrudnienia jest chęć poprawy sytuacji materialnej, ale też uzyskanie doświadczenia zawodowego, którym można wykazać się w staraniach o pracę już po studiach (Zielińska, 2017).

Tabela 9.5. Wynagrodzenia

Wyszczególnienie	PSW Biała Podlaska	PWSZ Chełm	PWSZ Zamość
Średnie miesięczne wynagrodzenie netto ze wszystkich źródeł w pierwszym roku po uzyskaniu dyplomu (w zł)	1934, 42	2493, 93	1598, 28
Względny wskaźnik zarobków absolwentów w pierwszym roku po uzyskaniu dyplomu	0,51	0,63	0,42

Źródło: opracowanie własne na podstawie (ELA, b.d.).

Ważną kategorię stanowi obszar wynagrodzeń, w którym znajduje odzwierciedlenie zarobkowy charakter pracy⁴. Zestawiając wszystkie trzy badane publiczne uczelnie zawodowe w obszarze wynagrodzeń, można zauważyć, iż PWSZ w Chełmie cechuje największa wartość wynagrodzenia wśród absolwentów (w skali ogólnopolskiej wynosi ona 2766,06 zł netto). Biorąc pod uwagę względny wskaźnik zarobków absolwentów w pierwszym roku po uzyskaniu dyplomu, należy stwierdzić, że również PWSZ w Chełmie osiągnęła najlepszy rezultat (wskaźnik w skali ogólnopolskiej wynosi on 0,65). Najsłabszy względny wskaźnik w tym obszarze osiągnęła PWSZ w Zamościu⁵.

9.5. Podsumowanie

Wyższe wykształcenie powinno być premiowane zmniejszeniem ryzyka bezrobocia oraz osiąganiem większych zarobków. Jeszcze do niedawna krajowe wskaźniki zatrudnienia i badania prowadzone w regionach zdawały się to potwierdzać. Jednak w ostatnich latach sytuacja się zmieniła. Samo posiadanie dyplomu szkoły wyższej nie daje gwarancji zatrudnienia. Nawet ukończenie kierunków ekonomicznych na

³ Wartości wskaźnika poniżej 1 oznaczają, że przeciętnie ryzyko bezrobocia wśród absolwentów było w okresie badania niższe niż stopa bezrobocia w ich powiatach zamieszkania. Im mniejsze wartości względnego ryzyka bezrobocia, tym lepiej.

⁴ Szerzej na temat wieloaspektowości procesu pracy i funkcjonowania zawodowego człowieka pisze J. Wilsz, wskazując również na wymiary inne niż tylko ten ekonomiczny (Wilsz, 2009).

⁵ Wartości wskaźnika powyżej 1 oznaczają, że przeciętnie absolwenci zarabiali w okresie badania powyżej średniej wynagrodzeń w ich powiatach zamieszkania. Im większe wartości względnych zarobków, tym lepiej.

prestżowych uczelniach, jak Uniwersytet Warszawski, SGH czy Akademia Finansów i Biznesu VISTULA, nie zawsze znajduje pozytywny odbiór na rynku pracy (Rocki, 2017).

Globalizacja, dynamiczne zmiany społeczno-gospodarcze, powstanie gospodarki opartej na wiedzy, a przede wszystkim akty prawne dotyczące publicznych uczelni zawodowych determinują poszukiwanie nowych form współpracy z otoczeniem. Tego typu relacje z instytucjami JST oraz przedsiębiorcami mogą skutkować nie tylko lepszym dostosowaniem się tych uczelni do istniejących na rynku pracy zasobów, ale też jego rozwojem, a nawet zmianą. Taki twórczy wpływ na rynek pracy PWSZ mogą osiągnąć przez odpowiednią jakość kształcenia, a także sukces absolwentów na rynku pracy. Wymaga to oczywiście wysiłku zarówno studenta (a potem absolwenta), jak i przede wszystkim uczelni.

Wnioski płynące z analiz wskazują, że państwowe wyższe szkoły zawodowe z województwa lubelskiego mają zdolność adaptowania się do warunków, w których funkcjonują, co wykazano w niniejszym rozdziale, zarówno biorąc pod uwagę korelację kierunków kształcenia z barometrem zawodów, jak też z inteligentnymi specjalizacjami regionu lubelskiego. Dobra sytuacja ekonomicznych losów absolwentów wszystkich badanych uczelni, a zwłaszcza PWSZ w Chełmie, wynika również z upracticznienia profili programów studiów. Coraz częstszy udział w funkcjonowaniu publicznych uczelni zawodowych aktorów z najbliższego otoczenia i doświadczenie praktyczne zdobywane przez dydaktyków powodują, że absolwenci mają odpowiednie umiejętności, kwalifikacje i kompetencje. Prezentuje to analiza podstawowych kategorii dostępnych w systemie ELA, jakimi są poszukiwanie pracy i bezrobocie. Nie oznacza to jednak, że niczego nie można poprawić. Zmiany są bowiem konieczne szczególnie w obszarze wynagrodzeń, które są stosunkowo niskie wobec ogólnopolskich wskaźników. Mają na to wpływ nie tylko czynniki endogeniczne, ale także egzogeniczne, jak chociażby system finansowania uczelni czy ich lokalizacja geograficzna.

Rozważania prowadzone w niniejszym rozdziale potwierdzają tezę innych badaczy (Cyran, 2015; Kardas, 2018; Pukin, 2019) o istotnym znaczeniu współdziałania szkół wyższych z otoczeniem. Wzmocnienie tych relacji mogłoby stanowić doskonały punkt wyjścia do poprawy sytuacji na lokalnych rynkach pracy.

Literatura

- Barometr Zawodów. (b.d.). Pobrano 18.10.2019 z <https://barometrzwodow.pl>
- Berezka, A. (2011). Rola szkół wyższych w realizacji strategii rozwoju regionu. *Prace Naukowe WSB w Gdańsku*, 14, 15-28.
- Cyran, K. (2015). Bariery współpracy sfery biznesu z jednostkami naukowymi z perspektywy małych i średnich przedsiębiorstw. *Modern Management Review*, XX, 22(3), 23-33.
- Drapińska, A. (2013). *Zarządzanie relacjami na rynku usług edukacyjnych szkół wyższych*. Warszawa: PWN.
- ELA. (b.d.). Pobrano z <https://ela.nauka.gov.pl>

- Jakubowska, A. i Rosa, A. (2011). Problemy dopasowania oferty kształcenia szkół wyższych do potrzeb rynku pracy w Polsce. *Prace Naukowe WSB w Gdańsku*, (14), 29-43.
- Kardas, M. (2018). Formy współpracy uczelni w modelu otwartej innowacji. *Organizacja i Kierowanie*, 3(182), 163-177.
- Mazur, M. (2011). Nauki ekonomiczne i informatyka jako składniki systemu przygotowania kadry dla regionalnej gospodarki przez państwowe wyższe szkoły zawodowe. *Zeszyty Naukowe*, (655), *Ekonomiczne Problemy Usług*, (71), 487-500.
- Ogólnopolski system monitorowania ekonomicznych losów absolwentów szkół wyższych. (b.d.). Pobrano 20.10.2019 z <https://ela.nauka.gov.pl>
- Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. (b.d.). Pobrano z <http://www.pswbp.pl>
- Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymonowicza w Zamościu. (b.d.). Pobrano z <http://pwsz zamosc.pl>
- Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie. (b.d.). Pobrano z <https://pwsz chełm.edu.pl>
- Pukin, P. (2019). Współpraca uczelni wyższych z przedsiębiorstwami w Polsce – uwarunkowania, korzyści i bariery, formy współpracy. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, (380), 94-103.
- Pyra, M. (2014). Państwowe wyższe szkoły zawodowe jako element systemu szkolnictwa wyższego. W: M. Adamowicz (red.), *Państwowe wyższe szkoły zawodowe. Dokonania, stan obecny, perspektywy* (s. 125-142). Biała Podlaska: Wydawnictwo PSW JPPII.
- Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego. (b.d.). Pobrano 18.10.2019 z <http://rsi.lubelskie.pl>
- Rocki, M. (2017). Ocena dopasowania oferty dydaktycznej kierunków ekonomicznych do potrzeb rynku pracy na podstawie czasu poszukiwania pracy przez absolwentów. *Handel Wewnętrzny*, 4(369), 156-168.
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1997 r. o wyższych szkołach zawodowych (Dz. U. z 1997 r. Nr 96, poz. 590 ze zm.).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365 ze zm.).
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r., poz. 1668).
- Wilsz, J. (2009). *Teoria pracy*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Zielińska, M. (2017). Praca podczas studiów i jej wpływ na zmianę w rolach społecznych studenta uniwersytetu. *Acta Universitatis Lodzensis Folia Sociologica*, (62), 11-29.

10

POLSKI PROGRAM ROZWOJU ELEKTROMOBILNOŚCI – REALIZACJA I WPŁYW NA ROZWÓJ ELEKTROMOBILNOŚCI W POLSCE

Paulina Pilichowska*

10.1. Koncepcja elektromobilności w dokumentach strategicznych i regulacjach prawnych Unii Europejskiej i Polski

Wejście światowej gospodarki w fazę globalizacji przyczyniło się do wzrostu gospodarczego w wielu krajach: pojawiły się nowe możliwości wymiany handlowej, rozwinęły się nowe technologie, zwiększyły się konkurencyjność i mobilność (Załoga, 2018). Zauważono jednak, że równocześnie w gospodarce pojawiło się wiele niekorzystnych procesów zagrażających ludziom czy ekosystemom. Zrozumiano, że rozwój gospodarczy powinien wspierać postęp społeczny i respektować konieczność ochrony środowiska naturalnego. Pojawiła się wówczas koncepcja zrównoważonego rozwoju. Można ją zdefiniować jako „proces zmian społecznych, gospodarczych oraz środowiskowych, który ma za zadanie zapewnić równowagę pomiędzy zyskami i kosztami rozwoju w perspektywie przyszłych pokoleń” (Opalińska i in., 2018, s. 80). W związku z tym, że transport to jeden z czynników determinujących procesy globalizacji, jego rozwój również wywołuje różnorodne koszty. Dlatego uzasadnione wydaje się dążenie do jego zrównoważenia przez zwiększenie mobilności sieci transportowych, a także obniżenie zużycia nieodnawialnych surowców energetycznych oraz emisji zanieczyszczeń. Przy tak szybkim rozwoju komunikacyjnym, jaki obecnie się obserwuje, realne staje się uniezależnienie transportu od paliw płynnych i zastąpienie ich paliwami alternatywnymi: energią elektryczną i wodorem.

---

* Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, ORCID: 0000-0003-0806-3367.

W Polsce, podobnie jak w innych krajach Europy, analizując światowe tempo przyrostu pojazdów elektrycznych, uświadomiono sobie, że nieuchronnie zbliża się epoka elektrycznej motoryzacji. Konieczna stała się transpozycja przepisów Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/94/UE w sprawie rozwoju infrastruktury paliw alternatywnych. Nałożyła ona na państwa członkowskie obowiązek rozwoju infrastruktury przedmiotowych paliw, w tym zmniejszenie oddziaływania transportu na środowisko oraz zminimalizowanie zależności od ropy naftowej (Rudnik, 2018). W konsekwencji Ministerstwo Energii¹ opracowało Program Rozwoju Elektromobilności w Polsce (PRE) (Ministerstwo Energii [ME], 2016). Ten zaplanowany na lata 2016-2025 projekt miał stworzyć w Polsce swoisty ekosystem, wymagający wzajemnego wsparcia w pracy nad rozwojem elektromobilności zarówno administracji centralnej, samorządowej, przemysłu, przedsiębiorstw, instytucji finansowych, świata nauki, jak i organizacji pozarządowych.

Koncepcje zrównoważonego transportu oraz elektromobilności znalazły oparcie w wielu dokumentach strategicznych Unii Europejskiej (UE). Pierwszą dyrektywę określającą maksymalny poziom emisji tlenków węgla i węglowodorów przez samochody Rada Europejska Wspólnoty Gospodarczej przyjęła już w roku 1970 (Murawski i Szczepański, 2014). Z punktu widzenia rozwoju elektromobilności szczególnie istotny wydaje się przyjęty w roku 2008 pakiet klimatyczny (Murawski i Szczepański, 2014). Wchodzące w jego skład projekty legislacyjne zobowiązują kraje UE do redukcji emisji dwutlenku węgla, zwiększenia efektywności energetycznej oraz uzyskania 20-procentowego udziału energii ze źródeł odnawialnych do roku 2020. Założenia te jednocześnie są głównymi celami strategii Europa 2020 (Komisja Europejska [KE], 2010). Sprawę promowania ekologicznie czystych i energooszczędnych pojazdów transportu drogowego reguluje Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z 2009 roku (Dyrektywa 2009/33/WE...). Równie ważny jest dokument nazywany Białą księgą (KE, 2011). Zakłada on w roku 2030 zmniejszenie o połowę w transporcie miejskim liczby pojazdów z konwencjonalnym napędem oraz ich całkowitą eliminację do roku 2050. Bezpośrednio z tematem elektromobilności związana jest rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie samochodów elektrycznych (Parlament Europejski [PE], 2010).

Polskie dokumenty strategiczne w swojej treści i założeniach w dużej mierze pokrywają się z dokumentami przyjętymi na poziomie UE. Do tych, w których poruszana jest problematyka zrównoważonego transportu i e-mobilności, zalicza się między innymi Długookresową Strategię Rozwoju Kraju 2030 (Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, 2013) czy Strategię Rozwoju Transportu (Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej, 2013). Ważną rolę odgrywa przyjęta w 2017 roku Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2017). W ramach Programu Rozwoju Elektromobilności, który realizuje jej cele, stworzono pakiet regulacyjny składający się z takich dokumentów strate-

¹ Od 15 listopada 2019 roku przekształcone w Ministerstwo Aktywów Państwowych.

gicznych, jak ustawa o elektromobilności i paliwach alternatywnych (Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. ...), ustawa o zmianie ustawy o biokomponentach i biopaliwach (Ustawa z dnia 6 czerwca 2018 r. ...), która wprowadza Fundusz Niskoemisyjnego Transportu (FNT). Kluczowym elementem tego pakietu jest Plan Rozwoju Elektromobilności (PRE) w Polsce „Energia dla Przyszłości” (ME, 2017), który ma stworzyć odpowiednie warunki do rozwoju elektromobilności, przemysłu w tej branży oraz dostosować infrastrukturę sieci elektroenergetycznej do zmieniających się potrzeb gospodarki. W realizację PRE, oprócz Ministerstwa Energii jako instytucji odpowiedzialnej, są zaangażowane między innymi Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii, Środowiska, Infrastruktury, Ministerstwo Obrony Narodowej, samorządy czy Polska Agencja Rozwoju Przemysłu². Cały ten proces został odpowiednio zaprogramowany w czasie: lata 2016-2018 to faza tworzenia, w trakcie której wprowadzono wspomniane już akty prawne oraz wdrożono różnorodne programy pilotażowe mające za zadanie zmianę świadomości społeczeństwa, wzbudzenie jego zainteresowania elektromobilnością, a w rezultacie również chęć udziału w jej rozwoju.

Trwający aktualnie etap drugi (lata 2019-2020) skupia się na tworzeniu dobrych praktyk w zakresie elektromobilności; tematyka zrównoważonego transportu pojawia się w podstawie programowej edukacji w szkołach i w przedszkolach. Budowana jest infrastruktura ładowania. Zintensyfikowano również działania mające zachęcić do zakupu pojazdów elektrycznych, do czego skłaniać mają niskie koszty przejazdu czy możliwość bezpłatnego parkowania w centrum miast. Na tym etapie została uruchomiona produkcja pojazdów elektrycznych (elektrobusy Solaris w Bolesławcu oraz elektryczne autobusy Volvo we Wrocławiu). W 2018 roku firmy te wyprodukowały 177 autobusów z napędem elektrycznym (InfoBus, 2019). Masowa produkcja polskich aut elektrycznych ma ruszyć w 2023 roku³. Powstają również systemy car-sharingu. W roku 2019 w Polsce usługę tę świadczyło 12 firm (Instytut Keralla Research, 2019). Według prognozy ME w latach 2020-2025 powinien nastąpić wzrost poparcia społecznego dla rozwoju elektromobilności, utrzymujący się na poziomie umożliwiającym szerokie upowszechnienie pojazdów elektrycznych.

10.2. Ocena rozwoju elektromobilności w Polsce

Gdy w Polsce powstawał Program Rozwoju Elektromobilności, rynek e-mobilności był bardzo słabo rozwinięty. Ministerstwo Energii zakładało systematyczne zwiększanie liczby pojazdów z napędem elektrycznym. Niewielki w początkowym okre-

---

² Wraz z Ministerstwem Energii w projekcie biorą udział: Ministerstwo Technologii i Przedsiębiorczości, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwo Obrony Narodowej, Ministerstwo Środowiska, Infrastruktury, Finansów, Centrum Badań i Rozwoju, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Polska Agencja Rozwoju Przemysłu, samorządy.

³ Taką informację podano w wypowiedzi prezesa spółki ElectroMobility z 16 marca 2019 roku (TVN24 bis, b.d.).

się wzrost miał być większy w latach następnych, między innymi dzięki rozwojowi infrastruktury do ładowania EV (*Electric Vehicle*) oraz tworzonemu instrumentom wspierającym rozwój rynku elektromobilności.

W tabeli 10.1 przedstawiono, jak w latach 2016-2018 kształtowała się liczba pojazdów z napędem elektrycznym ogółem oraz liczba nowych rejestracji pojazdów tego typu w stosunku do prognozy opracowanej przez Ministerstwo.

Tabela 10.1. Liczba pojazdów z napędem elektrycznym ogółem oraz liczba nowych rejestracji pojazdów tego typu w Polsce w latach 2016-2018

Lata	Liczba pojazdów z napędem elektrycznym ogółem	Prognozowana liczba pojazdów z napędem elektrycznym ogółem	Nowe rejestracje pojazdów z napędem elektrycznym	Prognozowana liczba nowych rejestracji pojazdów z napędem elektrycznym
2016	399	2 397	194	1389
2017	970	5 704	577	3307
2018	1587	13 576	712	7871

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Europejskie Obserwatorium Paliw Alternatywnych, b.d.; ME, b.d.).

Jak pokazują dane, w latach 2016-2018 ogólna liczba pojazdów z napędem elektrycznym dynamicznie rosła, jednak było ich zdecydowanie mniej, niż zakładano w przewidywaniach Ministerstwa Energii. Analogiczną sytuację można zaobserwować, porównując liczbę nowych rejestracji pojazdów z napędem elektrycznym do prognozy. ME zakłada nagły przyrost pojazdów tego typu w latach 2021-2024. Ma to być moment, gdy związana z nimi infrastruktura i technologia będą już dostatecznie rozwinięte. Nie zmienia to faktu, że założone liczby są zdecydowanie za wysokie i mimo dynamicznie rosnącej liczby EV osiągnięcie wyznaczonego celu nie jest realne. Samochody elektryczne w stosunku do ogólnej liczby pojazdów poruszających się po polskich drogach w badanym okresie stanowiły niewielki odsetek. Przedstawia to tabela 10.2, w której zestawiono ze sobą dane dotyczące ogólnej liczby samochodów osobowych, dostawczych i autobusów z tym samym rodzajem pojazdów napędzanych elektrycznie.

Zaprezentowane w tabeli 10.2 dane pokazują, że zwiększenie liczby EV nastąpiło również w segmencie autobusów elektrycznych, które głównie nabywają jednostki samorządu terytorialnego (JST). Polskie zakupy elektrobusew opierają się na finansowym wsparciu Unii Europejskiej⁴. Dopłaty do ich zakupu przewidziane zostały w polskim programie „e-Bus”, w którym udział zadeklarowały 63 polskie

⁴ Wsparcie pochodzi z Programu „Infrastruktura i Środowisko 2014-2020” czy regionalnych programów operacyjnych (RPO).

Tabela 10.2. Pierwsze rejestracje nowych, napędzanych elektrycznie samochodów osobowych, dostawczych do 3,5 t oraz autobusów ogółem i z napędem elektrycznym w Polsce w latach 2016-2018

Rodzaj pojazdu	Wyszczególnienie	Lata		
		2016	2017	2018
Samochody osobowe	ogółem	416 123	486 352	531 889
	z napędem elektrycznym	138	475	639
Samochody dostawcze do 3,5 t	ogółem	59 812	60 989	68 819
	z napędem elektrycznym	11	38	47
Autobusy	ogółem	1 942	2 292	2 706
	z napędem elektrycznym	6	63	63

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Informacja prasowa Polskiego Związku Przemysłu Motoryzacyjnego, b.d.; Europejskie Obserwatorium Paliw Alternatywnych, b.d.).

gminy. Zamierzają one do końca 2020 roku zakupić 800 sztuk tego typu pojazdów, a w 2023 roku liczba ta ma wzrosnąć do 1500. Dla porównania w roku 2019 w Polsce takich pojazdów było 216. Jak podaje portal InfoBus (InfoBus, 2020), najwięcej elektrobusów zarejestrowano w Zielonej Górze – 43 sztuki, w Warszawie – 31 sztuk, w Krakowie – 26, w Jaworznie – 24 pojazdy. Sukcesywnemu wzrostowi tej liczby sprzyjają również zapisy ustawy o elektromobilności, zgodnie z którymi od roku 2021 JST będą zlecały usługi komunikacji miejskiej podmiotowi, którego udział we flocie użytkowanych pojazdów na obszarze tej jednostki osiąga co najmniej 5% (zapisy dotyczą gmin powyżej 50 tys. mieszkańców). Równolegle w Polsce rozwija się produkcja elektrobusów: w 2019 roku wyprodukowano ich 277 egzemplarzy, z czego 189 trafiły na eksport (InfoBus, 2020).

Jednym z oczekiwanych przez ME rezultatów po wprowadzeniu regulacji prawnych dotyczących elektromobilności będzie milion pojazdów elektrycznych w Polsce w roku 2025. Zgodnie z opracowanym przez Polskie Stowarzyszenie Paliw Alternatywnych i firmę doradczą Frost&Sullivan raportem Polish EV Outlook 2019 (Polskie Stowarzyszenie Paliw Alternatywnych, 2019) całkowity park pojazdów napędzanych elektrycznie wyniesie w Polsce w roku 2025 prawie 300 tys. sztuk, w roku 2030 – 700 tys., a w roku 2040 – 2,3 mln sztuk. Mają się do tego również przyczynić instrumenty wspierające rozwój rynku elektromobilności. Wspomniany raport wskazuje, że oprócz już funkcjonujących udogodnień (zwolnienie z akcyzy, podwyższony limit amortyzacji, możliwość korzystania z buspasów czy wjazdu do stref czystego transportu) niezbędne jest ich rozszerzenie o czasowe zwolnienie z VAT oraz rządową dopłatę do zakupu EV. Z kolei badanie przeprowadzone przez PSPA i KPMG (Klynveld Peat Marwick Goerdelera, 2019) miało wskazać, który z istniejących instrumentów wsparcia rozwoju elektromobilności w Polsce ma największy wpływ na rozwój branży. Przeprowadzono je wśród organizacji z nią zwią-

zanych, co może wynikać z faktu, iż wśród nabywców pojazdów z napędem alternatywnym dominują klienci instytucjonalni, którzy do tej pory byli głównymi beneficjentami wsparcia oferowanego przez FNT. Jak pokazują wyniki badania, większość z nich negatywnie oceniła skuteczność dotychczasowych instrumentów, nie wskazując tym samym, by miały one istotny wpływ na rozwój elektromobilności. Badani wskazali również na konieczność wprowadzenia dopłat do zakupu pojazdów elektrycznych, opierając się na rozwiązaniach zastosowanych w Europie. Obok zwolnienia z VAT dopłaty to najskuteczniejsza zachęta do kupna samochodów zero- i niskoemisyjnych. W styczniu 2020 roku weszło w życie rozporządzenie ówczesnego Ministra Energii (ME, 2019) w sprawie udzielania wsparcia na zakup nowych pojazdów elektrycznych dla osób fizycznych. Ze środków Funduszu Niskoemisyjnego Transportu osoby niewykonujące działalności gospodarczej będą mogły otrzymać wsparcie w wysokości 30% zakupu EV (nie więcej niż 37 500 zł) przy cenie pojazdu nieprzekraczającej 125 000 zł. Również w styczniu bieżącego roku w Dzienniku Ustaw opublikowano rozporządzenie Ministra Aktywów Państwowych (Ministerstwo Aktywów Państwowych, 2020), które przewiduje wsparcie finansowe na zakup pojazdu elektrycznego dla przedsiębiorców i jednostek samorządu terytorialnego. Podmioty te mogą się również starać o dofinansowanie do zakupu pojazdów dostawczych, ciężarowych, autobusów, trolejbusów, a także motorowerów, motocykli i czterokołowców. Przedmiotowe dofinansowania nie obejmą leasingu, który jest bardzo popularną formą finansowania. Poza tym pod koniec stycznia pojawiły się informacje o tym, że rząd zamierza obniżyć o połowę maksymalną wysokość dopłaty do samochodów elektrycznych, co może się okazać czynnikiem decydującym o rezygnacji z zakupu tego typu pojazdu.

Wsparcie administracji państwowej i samorządowej ma ścisły związek z tempem rozwoju elektromobilności. Pokazuje to przykład Norwegii: system ulg podatkowych w tym kraju sprawił, że sprzedaje się w nim więcej pojazdów elektrycznych niż z tradycyjnym napędem. Nabywcy EV zwolnieni są z 25% podatku VAT, nie płacą podatku drogowego, a na zwolnieniu z podatku od rejestracji pojazdu mogą zaoszczędzić nawet do 10 tys. euro. Zakup EV stał się bardziej opłacalny niż zakup pojazdu z silnikiem spalinowym. Ponadto właściciele samochodów elektrycznych mogą się poruszać buspasami, nie płacą za parkowanie, wjazd do centrum czy przejazd promem (Zielińska, 2017). Norwegia od wielu lat prowadzi konsekwentne działania na rynku energii, polegające na rozbudowie hydroelektrowni, wydobyciu gazu ziemnego i ropy naftowej, braku elektrowni atomowych oraz budowie elektrowni wiatrowych. W przeciwieństwie do Polski węgiel kamienny w strukturze źródeł energii ma tam marginalne znaczenie. Zgodnie z Polityką Energetyczną Polski do 2040 r. (ME, 2018), udział węgla w wytwarzaniu energii elektrycznej będzie wynosił 60%, a odnawialne źródła energii mają stanowić 21% w finalnym zużyciu brutto w 2030 roku. Węgiel będzie nadal podstawą produkcji energii w Polsce przez najbliższe lata.

10.3. Podsumowanie

Gdy ponad dwie dekady temu pojawiła się koncepcja zrównoważonego rozwoju (Bergier i Kronenberg, 2010), rozumiano, że dotychczasowe działania prowadzące do maksymalizacji zysków powodują degradację środowiska naturalnego, kryzysy społeczne i gospodarcze. Próby ich rozwiązania podjęto również w transporcie: dążąc do jego zrównoważenia, stwierdzono, iż realne jest jego uniezależnienie od paliw płynnych i zastąpienie ich na przykład energią elektryczną. Konieczne stało się stworzenie różnorodnych dokumentów i aktów prawnych związanych ze zrównoważonym transportem i z elektromobilnością na poziomie zarówno UE, jak i krajów członkowskich. Polski Program Rozwoju Elektromobilności, jako odpowiedź na konieczność implementacji prawa wspólnotowego do krajowego porządku prawnego oraz powstałe w jego ramach dokumenty strategiczne, miał zmienić świadomość polskiego społeczeństwa, wzbudzić w nim zainteresowanie elektromobilnością oraz stymulować jej rozwój.

Założenia Ministerstwa Energii co do systematycznego wzrostu liczby pojazdów elektrycznych okazały się zbyt optymistyczne. Jak pokazują dane EV, w stosunku do ogólnej liczby pojazdów w Polsce nadal stanowią znikomy odsetek. Dzięki finansowemu wsparciu z UE sukcesywnie rośnie liczba elektrobusów i prężnie rozwija się ich produkcja. Z perspektywy czasu widać, że najskuteczniejszą formą wsparcia zachęcającą do zakupu elektrycznego samochodu są dopłaty, które dla osób fizycznych wprowadzono dopiero w styczniu 2020 roku. Z pewnością przyczynią się one do dalszego rozwoju elektromobilności, pod warunkiem że nie spełni się pesymistyczny scenariusz, w którym rząd zamierza obniżyć o połowę ich maksymalną wysokość. Przedmiotowe dofinansowania powinny objąć leasing – najpopularniejszą formę finansowania działalności przedsiębiorstwa, która ciągle się rozwija. Jak pokazują doświadczenia takich państw, jak Norwegia, tempo rozwoju elektromobilności w dużej mierze uzależnione jest od wsparcia administracji rządowej i samorządowej. Oprócz mądrze opracowanego systemu zachęt do zakupu EV, konieczne są również konsekwentne działania na rynku energii, bo czy można powiedzieć, że pojazdy elektryczne są ekologiczne, jeśli energia do ich zasilania pochodzi z węgla?

Literatura

- Bergier, T. i Kronenberg, J. (red.). (2010). *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*. Kraków: Fundacja Sendzimira.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/33/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania ekologicznie czystych i energooszczędnych pojazdów transportu drogowego (Dz. U. UE L 120/5 z 15.05.2009)
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/94/UE w sprawie rozwoju infrastruktury paliw alternatywnych (Dz. U. UE L. 2014.307.1 z 28.10.2014)
- Europejskie Obserwatorium Paliw Alternatywnych. (b.d.). Pobrano z <https://www.eafo.eu/alternative-fuels/overview>

- InfoBus. (2020). *Analizy rynku transportowego. Polski rynek autobusów elektrycznych w 2019 r.* Pobrane z <http://infobus.pl>
- Informacja prasowa Polskiego Związku Przemysłu Motoryzacyjnego. (b.d.). Pobrano z <https://www.pzpm.org.pl>
- Instytut Keralla Research. (2019). *Raport sygnalny „Rynek car sharing w Polsce 2019” (4 FREE)*. Pobrano z <https://www.keralla.pl/30-aktualnosci/sygnalne-raporty-branzowe-do-pobrania/475-raport-sygnalny-rynek-car-sharing-w-polsce-2019-4-free>
- Komisja Europejska [KE]. (2010). *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*. Bruksela. 3.3.2010. Com (2010) 2020.
- Komisja Europejska [KE]. (2011). *Biała księga: Plan utworzenia jednolitego europejskiego obszaru transportu – dążenie do osiągnięcia konkurencyjnego i zasobooszczędnego systemu transportu*. Bruksela. COM(2011) 144.
- Klynveld Peat Marwick Goerdelera. (2019). *Motoryzacja na prąd. Ocena form wsparcia elektromobilności w Polsce w ramach Funduszu Niskoemisyjnego Transportu*. Pobrano z <https://home.kpmg/pl/pl/home/insights/2019/05/raport-motoryzacja-na-prad-ocena-form-wsparcia-rozwoju-elektromobilnosci-w-polsce-w-ramach-funduszu-niskoemisyjnego-transportu.html>
- Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. (2013). *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa strategia rozwoju kraju*. Warszawa: Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. Pobrano z <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20130000121/O/M20130121.pdf>
- Ministerstwo Aktywów Państwowych. (2020). *Elektromobilność w Polsce*. Pobrano z <https://www.gov.pl/web/aktywa-panstwowe/elektromobilnosc-w-polsce>
- Ministerstwo Energii [ME]. (b.d.). Pobrano z <https://www.gov.pl>
- Ministerstwo Energii [ME]. (2016). *Plan Rozwoju Elektromobilności w Polsce „Energia dla Przyszłości”*. Pobrano z <https://www.gov.pl/web/energia/elektromobilnosc-w-polsce>
- Ministerstwo Energii [ME]. (2018). *Polityka energetyczna Polski do 2040 roku*. Pobrano z <https://www.gov.pl/web/aktywa-panstwowe/zaktualizowany-projekt-polityki-energetycznej-polski-do-2040-r>
- Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. (2017). *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z Perspektywą do 2030 r.)*. Pobrano z <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju>
- Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej. (2013). *Strategia Rozwoju Transportu do 2020 r. (z Perspektywą do 2030 roku)*. Warszawa. Pobrano z https://www.gov.pl/documents/905843/1047987/Strategia_Rozwoju_Transportu_do_2020_roku.pdf/ead3114a-aac7-3cdd-c71d-7f88267ce596
- Murawski, J. i Szczepański, E. (2014). Perspektywy dla rozwoju elektromobilności w Polsce. *Logistyka*, 4/2014, 2249-2258. Pobrano z <https://www.czasopismologistyka.pl/artykuly-naukowe/send/303-artykuly-na-plycie-cd-2/4994-artykul>
- Opalińska, P., Krokowska-Paluszak, M., Łukowski, A., Błasiak, A., Wierzbička, A. i Skorupski M., (2018). Stan wiedzy o zrównoważonym rozwoju w Wielkopolsce – czy edukacja jest potrzebna? *Studia i materiały CEPL w Rogowie*, 20, 55/1/2018, 79-85. Pobrano z <https://www.researchgate.net/publication/329246394>
- Parlament Europejski [PE]. (2010). Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 6 maja 2020 r. w sprawie samochodów elektrycznych (Dz. U. UE C81/84 z 15.03.2011)
- Polskie Stowarzyszenie Paliw Alternatywnych. (2019). *Raport Polish EV Outlook 2019*. Pobrano z <https://www.pspa.com.pl/rocznica-ustawy-o-elektromobilnosci-prognozy-rozwoju-polskiego-ryнку>
- Rozporządzenie Ministra Aktywów Państwowych z dnia 23 grudnia 2019 r. w sprawie szczegółowych warunków udzielania oraz sposobu rozliczania wsparcia udzielonego ze środków Funduszu Niskoemisyjnego Transportu (Dz. U. z 2019 r., poz. 2538 ze zm.)
- Rozporządzenie Ministra Energii z dnia 5 listopada 2019 r. w sprawie szczegółowych warunków udzielania wsparcia zakupu nowych pojazdów ze środków Funduszu Niskoemisyjnego Transportu oso-

- bom fizycznym niewykonującym działalności gospodarczej i warunków rozliczania tego wsparcia (Dz. U. z 2019 r., poz. 2189 ze zm.)
- Rudnik, S. (2018). Wybrane zagadnienia związane z transpozycją do polskiego porządku prawnego dyrektywy 2014/94/UE z dnia 22 października 2014 r. w sprawie rozwoju infrastruktury paliw alternatywnych. *Autobusy. Technika, Eksploatacja, Systemy Transportowe*, 948-951. DOI: 10.24136/at.2018.207. Pobrano z economic-research.pl
- TVN24 bis. (b.d.). Pobrano z <https://tvn24bis.pl/moto,99/polskie-auto-elektryczne-kiedy-ruszy-produkcja,918907.html>
- Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o elektromobilności i paliwach alternatywnych (Dz.U. z 2018 r., poz. 317 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 6 czerwca 2018 r. o zmianie ustawy o biokomponentach, biopaliwach ciekłych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2018 r., poz. 1356 z późn. zm.)
- Załoga, E. (2018). *Trendy w transporcie lądowym UE*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Zielińska, A. (2017). Norweski lider elektromobilności. Ekomobilność, Zagadnienia transportu niskoemisyjnego. *Ekomobilność*, (1/2017). Pobrano z <http://psem.pl>

PODSUMOWANIE

Przedstawione rezultaty badań nad uwarunkowaniami rozwoju regionalnego i lokalnego nie zamykają procesu studialnego: stwarzają perspektywy badawcze umożliwiające kontynuację dociekań naukowych obejmujących identyfikację pojawiających się szans i możliwości rozwoju jednostek terytorialnych, a także potencjalnych zagrożeń rozwoju regionalnego i lokalnego. Wśród postulowanych kierunków dalszych badań naukowych można wymienić m.in.:

1. Monitoring i ocenę rozwoju inteligentnych miast i regionów, ewaluację inteligentnych specjalizacji, efektów wdrażania przełomowych innowacji, postępów w rozwoju cyfryzacji i wirtualizacji gospodarki regionalnej, rozwoju przemysłów kreatywnych generujących wzrost bogactwa i zatrudnienia w regionie.

2. Rozpoznanie i analizę pojawiających się wspólnie zagrożeń rozwojowych powodujących zakłócenia w funkcjonowaniu gospodarki i społeczeństwa w wymiarze lokalnym i regionalnym, do których można zaliczyć m.in. niekorzystne zmiany klimatyczne, środowiskowe, epidemiczne, postępujący proces starzenia się ludności i związany z tym wzrost obciążenia ekonomicznego osobami w starszym wieku.

3. Ocenę skuteczności podejmowanych przez władze lokalne i regionalne działań wzmacniających potencjał rozwojowy oraz niwelujących negatywne czynniki hamujące rozwój.

4. Identyfikację koncepcji, teoretycznych modeli i wzorców rozwoju regionalnego i lokalnego, a także doskonalenie wskaźników i metod oceny procesów społeczno-gospodarczych.

Proponowane kierunki badań nie wyczerpują zakresu istotnych problemów, obszarów i metod analiz regionalnych. Wyzwaniem dla badaczy nadal pozostaje zarówno eksploracja podstaw teoretycznych rozwoju, jak i prowadzenie empirycznych badań determinant rozwoju w układzie przestrzennym i czasowym, także z uwzględnieniem porównań międzynarodowych. Badania uwarunkowań rozwoju mają walor praktycznej użyteczności dla podmiotów kształtujących lub wdrażających politykę regionalną i lokalną. Ma to szczególne znaczenie w warunkach turbulentnych zmian zachodzących we współczesnym świecie i ostatecznie potwierdza potrzebę ich kontynuowania.

REGIONAL AND LOCAL DETERMINANTS FOR THE DEVELOPMENT OF POLAND

Summary

The presented multi-author monograph consists of ten chapters. The purpose of the first chapter, entitled *Territorial diversity of social inequalities in Poland* is addressing territorial diversity of social inequalities in Poland with the focus on economic inequalities based on the survey carried out at the county level. The statistical data were retrieved from the Local Data Bank of the Statistics Poland for 2017. The set of measures and the synthetic indicator were determined using the multidimensional comparative analysis. On its basis, counties were divided into five classes regarding economic living conditions. The conducted studies showed that the best economic living conditions were characteristic for the major Polish cities. In 2017, 5.5% of Polish counties and cities with county status were classified in the class presenting a very low level of economic living conditions. These counties were located in the following voivodships: Podkarpackie, Malopolskie, Kujawsko-Pomorskie, Lubelskie, Mazowieckie, Warminsko-Mazurskie and Podlaskie.

The second chapter entitled *Spatial variation of household economic situation and the latest migration of Poles* discusses the problems of the latest migration from Poland based on numbers for the voivodships in Poland and the economic situation of Polish households. The problem was presented using the following indicators: household income, expenditures, durable goods (car, personal computer, washing machine, smartphone) also including the poverty rate. All of the indicators were referred to particular voivodships to show the differences between migration intensity in correlation to the economic condition of households.

The third chapter *Evaluation of the socio-economic development level of Zachodniopomorskie Voivodship at the background of other Polish regions* attempts to diagnose the socio-economic development level of Zachodniopomorskie Voivodship against the background of other Polish regions based on the results of two studies. Firstly, the analysis using the data published by the Statistics Poland (Local Data Bank) was presented, as part of which the key indicators of socio-economic development were selected and transformed using the zero unitarization method (allowing data comparability and additivity). As a result the ranking of regions (voivodships) was developed. Secondly, the analyses based on the OECD Regional Well-Being tool: A Closer Measure of Life were conducted, following which the ranking of regions was prepared. The analyses showed a large variation in

the values of individual measures. As a result, it was found that the level of Zachodniopomorskie Voivodship socio-economic development, as compared to other regions of Poland, oscillates around average values (8th position in both rankings).

The objective of the next chapter *The conditions stimulating the development of non-agricultural business activity in rural areas of high natural value (based on the example of rural municipalities located in Eastern Poland)* is to identify and evaluate the conditions enhancing the development of non-agricultural business activity in rural municipalities of Eastern Poland, with the focus on natural environment features. The empirical data used in the article refer to all rural municipalities in five voivodships of Eastern Poland. The data were retrieved from the Statistics Poland, whereas the main research timeline covers the years 2016-2017. It was found that rural municipalities located in Eastern Poland provide less favourable conditions for the development of non-agricultural business activity, as compared to the entire country. In addition, their economic condition can also be described as moderate in this particular sense. However, the municipalities in question remain diverse, as far as the values of natural environment are concerned, primarily in terms of the municipalities with a significant share of the legally protected areas.

The purpose of the fifth chapter entitled *Tourist attractiveness determinants of the municipalities located in Warmińsko-Mazurskie Voivodship* is to identify which of the two factors influencing tourist attractiveness of the municipalities, i.e. tourist attractions or tourist infrastructure, affects its level to a higher degree. The research covered all the municipalities of Warmińsko-Mazurskie Voivodship. The subject literature review allowed identifying the indicators determining the condition of tourist attractions and tourist infrastructure in the municipalities under study. In order to eliminate an excessive relationship between individual indicators, the coefficient of variability was calculated and the inverted matrix method was applied. Based on the Hellwig development pattern method, the synthetic indicators of tourist attractions and tourist infrastructure were constructed. The findings allowed developing the ranking of municipalities regarding the value of individual indicators and their classification into four classes.

The research problem raised in the sixth chapter *Evaluation of investment infrastructural effectiveness for the purposes of data envelopment analysis (DEA) method* presents the issue of assessing the effectiveness of technical infrastructure investments in a municipality. The assessment of effectiveness was based on the non-parametric Data Envelopment Analysis (DEA) method. The analysis covered the expenditures and effects of infrastructure investments in Olsztyn county municipalities and was based on the data published by the Statistics Poland. To assess the studied effectiveness, two types of inputs and three types of economic and social effects were selected, assuming their investment correlation. The measurement results indicate that the effectiveness of infrastructure investments in the analysed municipalities is strongly diversified.

The purpose of the seventh chapter *Partnership for innovation processes in Polish regions* is to analyse the intensity of partnership relations and their key entities. The conducted analyses show that in the years 2012-2017 a relatively small percentage of industrial and service enterprises entered into joint ventures – within the framework of cooperation and cluster initiatives – with other enterprises, research and development units and/or entities of the support sphere. In addition, it is worth emphasizing that industrial enterprises have benefited the most by establishing partnership relations with the suppliers of equipment, materials, components and software and also universities, whereas service units by cooperating with enterprises included in the same group and the suppliers of equipment, materials, components and software.

The eighth chapter entitled *The analysis and evaluation of the entities' development potential in the selected Świętokrzyskie clusters* presents the analysis of ten-year functioning period of two clusters in Świętokrzyskie Voivodship, examining their opportunities, determining strategies and development directions. The presented discussion is theoretical and model oriented. The organic concept of creating grapes was identified as the competitive success of Świętokrzysko-Podkarpackie Construction Cluster INNOWATOR and Grono Targowe Kielce. The analyses and assessments of the economic entities' competitiveness, operating in Świętokrzyskie clusters included in the chapter, were carried out based on 50 free interviews with entrepreneurs and observations of economic entities operating in the areas under study.

The objective of the ninth chapter entitled *Matching the didactic offer of a public vocational university to the needs of the local labour market* is to determine the degree of matching the educational offer of State Higher Vocational Schools (SHVS) to the needs of the local labour market. The document research method was applied in this chapter, which consists of analysing the internal data of universities, regional strategy and economic reports of the graduates' later history. The induction method (literature study stage) and the deduction method (conceptual stage) were also used. All SHVS from Lubelskie Voivodship were covered by the research. The findings indicate that the state higher vocational schools from Lubelskie Voivodship present a good ability of adapting to the conditions in which they function. It is confirmed by the adequate correlation between the fields of study and the barometer of professions and also smart specializations of Lublin region, as well as good economic situation of the graduates from all the analysed universities, primarily the SHVS in Chełm.

The final chapter *Polish electromobility development program – implementation and impact on the development of electromobility in Poland* is devoted to electromobility as an element of sustainable transport development, based on the Electromobility Development Program in Poland. The statistical data on the number of electric vehicles traveling on Polish roads were the basis for conducting empirical research. The article presents the main assumptions of the program; an attempt was made to assess its implementation and the instruments used to support electromobility, and to compare them to those used in Norway, the country recognized as the leader of electromobility.